

LIETUVOS RESPUBLIKA

VYRIAUSYBĖS

PROGRAMA

RINKA - DEMOKRATIJA - LAISVĖ

1991

NUTARIMAS

Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba nutaria:
aprobuoti Lietuvos Respublikos Vyriausybės programą.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios
Tarybos Pirmininkas

V. Landsbergis

Vilnius, 1991 m. birželio 13 d.
Nr. I-1451

TURINYS

Ivadas	5
1. Užsienio politika	6
2. Lietuvos ekonomikos būklė ir jos gerinimo būdai	11
3. Ekonomikos reformos programa	16
3.1. Reformos principai	16
3.2. Neteisėtai nusavinto turto grąžinimas buvusiems savininkams.....	17
3.3. Nuosavybės santykių transformavimas	19
3.4. Žemės ūkio reforma	22
3.5. Demonopolizacija ir antimonopolinė politika	24
3.6. Kainodara	24
3.7. Finansai ir biudžetas	29
3.8. Bankai ir pinigai	31
3.9. Ekonominiai ryšiai su užsieniu	32
4. Socialinės reformos programa	34
4.1. Socialinė apsauga	34
4.2. Sveikatos apsauga, kūno kultūra ir sportas	38
4.3. Kultūra ir švietimas	40
4.4. Nacionalinės politikos nuostatos	46
4.5. Mokslas, studijos ir informatikos politika	47
5. Regioninė politika ir savivaldybės	50
6. Teisinės politikos nuostatos	52
7. Aplinkos apsauga ir gamtos išteklių naudojimas	54
Priedas. Lietuvos Respublikos ūkio rekonstrukcijos programa	56
Reziumė	72
Резюме	78
Summary	86
Zusammenfassung	92
Streszczenie	99

IVADAS

Naujas Vyriausybės kabinetas dirbti pradėjo dramatiškomis sausio dienomis. Pradžia buvo sunki, bet Lietuvos žmonių ryžtas ir pasiaukojimas padėjo krizę įveikti. Deja, normaliai dirbti ir tvarkyti savo ūkio negalime. Konservatyviosios TSRS jėgos susitelkė ir užėmė aktyvią poziciją centro valdžioje. Gilėjanti ekonominė krizė Tarybų Sąjungoje vis labiau aštrina politinę situaciją. Ekonomikos nuosmukis TSRS, su kurios pinigine sistema esame glaudžiai susieti, skaudžiai atsiliepia ir Lietuvai. Įtvirtinti Lietuvos valstybingumą, sudaryti normalias gyvenimo sąlygas - pagrindinis Vyriausybės tikslas.

Vyriausybė įsitikinusi, kad tai galima pasiekti tik einant ryžtingų permainų keliu, todėl pateikta Vyriausybės programa - iš esmės reformų programa. Reformomis siekiama išlaisvinti daug metų gniuždytą žmonių veiklumą ir iniciatyvą. Sieksime sudaryti sąlygas gerai ir naudingai dirbti, gauti už tai deramą atlyginimą. Lietuva bus laisva ir turtinga, kai bus laisvi ir turtingi jos piliečiai. Ir vienintelis kelias į tai - tik per rinkos ekonomiką ir demokratinę valstybę. Šiuo keliu Vyriausybė eis tvirtai. Vyriausybė turi aiškiai ūkio sutvarkymo programą, kurią nuosekliai įgyvendina.

Šiuo metu kaip niekad mums reikia lietuvių, rusų, lenkų, žydų, baltarusių - visų, kas gyvena Lietuvoje, paramos, žmonių geranoriškumo ir santarvės. Ir kantrybės, nors iki šių metų pabaigos. Tik laiko dar reikia didžiulei per 50 metų atsiradusiai netvarkai įveikti ir kitam gyvenimui pradėti.

Vyriausybės reformų programa nėra paprasta ir nebus lengva ją įvykdyti. Vyriausybė nesiūlo stebuklingų receptų, nes jų nėra. Mūsų laisvę ir gerovę gali apginti tik mūsų ryžtas pakeisti deformuotą sistemą, įtemptas darbas. Vyriausybė ryžosi eiti šiuo sunkiu reformų keliu, suvokdama savo atsakomybę prieš lietuvių tautą ir tikėdama, kad jos talkininkai, kaip ir kruvinąjį sausį, bus tautos vienybė bei susitelkimas. Tik visi kartu mes sumūrysimė tvirtą pamatą savo, savo vaikų ir Lietuvos gerovei. Mes neturime teisės prarasti šios istorinės akimirkos!

1. UŽSIENIO POLITIKA

Lietuvos Respublikos užsienio politikos strateginis tikslas yra pasiekti Nepriklausomos Lietuvos valstybės tarptautinį pripažinimą ir palaipsniui sugrąžinti ją į Pasaulio bendriją politikos, ekonomikos bei kultūros srityse.

Šis kelias į pasaulį eis per Europą, dalyvaujant svarbiausiose jos politiniuose procesuose. Šio laikotarpio Europos gyvenimą lems Vakarų Europos integracija bei totalitarinės sistemos irimas Rytų Europoje ir pačioje TSR Sąjungoje. Lietuvos užsienio politika turi būti subalansuota Rytų ir Vakarų politinių procesų, TSRS ir Vakarų valstybių politikos atžvilgiu. Išskirtinos trys pagrindinės šios politikos kryptys:

1. Santykių su TSRS, taip pat RTFSR ir kitomis respublikomis suregulavimas yra svarbiausias Vyriausybės uždavinys, o politinė jo išraiška turėtų būti dvišalės tarpvalstybinės sutartys. Sieksime pasirašyti su TSRS dvišalę tarpvalstybinę sutartį, kurioje būtų de jure pripažįstama Lietuvos Respublikos nepriklausomybė ir nustatomi valstybingumo de facto atkūrimo etapai. Vyriausybė vykdys lanksčią užsienio politiką TSRS atžvilgiu, atsižvelgdama į šioje šalyje vykstančius demokratinius judėjimus ir decentralizavimo procesą ekonomikos sferoje. Bet kurios sąsajos su TSRS politikos, ekonomikos bei karinėse srityse turi būti tiksliai nustatytos, terminuotos ir grindžiamos naujomis tarptautinėmis garantijomis. Sutartyse su TSRS respublikomis būtina tiksliai apibrėžti teritorinio integralumo bei sienų neliečiamumo principus pilietybės klausimus. Vyriausybė sieks su TSRS, taip pat jos respublikomis pasirašyti dvišalę sutartį dėl maksimaliai laisvos prekybos ir kapitalo investicijų.

Naujos sąjunginės sutarties parengimą ir pasirašymą Lietuva laiko TSRS vidaus reikalu ir jame nedalyvauja. Tačiau tai neužkerta kelio lygiateisiam, abipusiai naudingam bendradarbiavimui visose srityse. Santykiai su TSRS ir jos respublikomis turi būti balansuojami ir nuolat koreguojami atsižvelgiant į Tarybų Sąjungoje vykstančius atsinaujinimo procesus.

2. Tapti lygiateise Europos politinio integravimosi procesų, visų pirma Helsinkio-2, dalyve. Visų pirma, de facto dalyvavimą Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijoje paversti de jure, veikiant per institucines šios konferencijos struktūras: Užsienio reikalų ministrų tarybą, Laisvų rinkimų grupę, Konfliktų prevencijos centrą, Sekretoriatą ir Parlamentinę asamblėją. Kol nebus galimybių tapti tikrais nariais, sieksime dalyvauti ir stebėtojo statusu, kuris yra pirmasis Lietuvos atstovų dalyvavimo įforminimo etapas.

3. Atkurti lygiaverčius diplomatinis santykius su kitomis valstybėmis. Sukurti neutralios valstybės politinį pamatą.

4. Įsijungti į Europos ekonominės erdvės kūrimą, plėsti Lietuvos Respublikos dalyvavimą Europos ir pasauliniame darbo pasidalijime. Kartu laikantis atvirų vartų ekonominės politikos siekti dalyvauti bendroje Rytų (TSRS ir jos respublikų) rinkoje.

Šių tikslų turi būti siekiama subalansuotai, derinant užsienio politiką su Vakarų bei Šiaurės Europos integravimosi ir TSRS vykstančių ekonominių ir politinių procesų tarpusavio sąveika. Be to, įvertinant Lietuvos galimybes patraukti Europos valstybių dėmesį, turi būti orientuojamasi į atitinkamų integracijos zonų interesus:

- a) atnaujintos TSRS,
- b) Šiaurės Europos,
- c) Vakarų Europos,
- d) Rytų ir Vidurio Europos (Pentagonalo-Adrijos-Dunojaus sąjunga).

Būtina įstoti į tarptautines ekonomines organizacijas.

Vienas perspektyvių Lietuvos grįžimo į Europą kelių eity per Šiaurės Europos regiono sąvokos įprasminimą ir materializavimą. Šiaurės regioną sudaro Danija, Švedija, Norvegija, Islandija, Suomija, Latvija, Estija ir Lietuva. Vykstant Europoje naujų ekonominių preferencijų išsikristalizavimo procesams, jos yra suinteresuotos Bendrųjų Šiaurės namų stiprinimo politika, kurios viena iš sudedamųjų dalių yra Lietuvos, Latvijos ir Estijos įtraukimas į Bendrųjų Šiaurės namų struktūras.

Numatomi du lygiagretūs keliai.

Pirmasis - užmegzti ir plėtoti politinius ryšius ir diplomatinis santykius su Šiaurės Europos valstybėmis. Vyriausybė numato spartinti šį procesą.

Antrasis - visokeriopai bendradarbiauti su Šiaurės Europa per Šiaurės tarybos - Baltijos tarybos sąveiką. Pirmajame etape bus siekiama stebėtojų statuso (svečių statusas jau gautas).

Būtina įtvirtinti Baltijos tarybą kaip instituciją parlamentų ir vyriausybių lygiais, sukurti joje panašias į Šiaurės tarybos struktūras ir plėtoti visapusišką Baltijos valstybių integraciją.

TSRS orientavimasis į rinkos ekonomiką, Kaliningrado srityje planuojama sukurti laisvą ekonominę zoną, Lenkijos perėjimas prie rinkos ekonomikos ir galiausiai abiejų Vokietijų susivienijimas sudaro palankias sąlygas Baltijos valstybėms virsti vienu iš naujų Europos ekonomikos centrų. Todėl Vyriausybė stengsis tinkamai panaudoti Rytų - Vakarų bei Skandinavijos - Rytų ir Vidurio Europos ašį sąveiką.

Viena bendradarbiavimo su Skandinavija ypatybių - didelis decentralizacijos laipsnis. Todėl atitinkamos Lietuvos institucijos bus skatinamos pačios imtis iniciatyvos plėtoti abipusiai naudingą bendradarbiavimą.

Atsižvelgiant į Lietuvos geopolitinę padėtį bei užsienio politikos tikslus, didės santykių su Vakarų Europos valstybėmis reikšmė. Santykių su Vakarų Europos valstybėmis bei jų integruotomis struktūromis plėtojimo galimybės tiesiogiai susiję su Lietuvos ir Tarybų Sąjungos santykių suregulavimu, TSRS politikos Lietuvos atžvilgiu strategija bei konjunktūra.

Lietuvai, siekiančiai integruotis į Europą, būtina artimiausiu metu įgyti stebėtojo statusą Europos taryboje ir užmegzti ryšius su įvairiomis valstybių grupėmis.

Lietuvai integruojantis į pasaulinę ir ypač Vakarų bei Šiaurės Europos rinką, būtina orientuoti Lietuvos ekonominę teisinę sistemą atsižvelgiant į naujai kuriamo Europos rinkos modelio reikalavimus. Iš Europos bendrijos norima įgyti bendrosios preferencijų sistemos statusą, kokį jau turi daugelis besivystančių šalių. Vyriausybė sieks dalyvauti įvairiose Europos bendrijos

programose (RACE, Eureka, BRITE, Bridge ir kt.). Tai leistų Lietuvai greičiau įsilieti į būsimąją Europos ekonominę erdvę.

Sprendimai dėl politinių santykių turi būti priimami atsižvelgiant į tai, kad būtina užtikrinti efektyvų ekonominės sistemos funkcionavimą. Vyriausybė sieks, kad būtų pasirašytos daugiašalės ir dvišalės sutartys su Šiaurės tarybos bei Europos laisvosios prekybos asociacijos šalimis dėl ekonominio bendradarbiavimo bei didžiausio palankumo statuso suteikimo prekių, paslaugų, kapitalo ir žmonių keliu klausimais. Būtina įvertinti ir tai, kad Šiaurės tarybos šalys siekia savo ekonomiką suderinti su Europos bendrija, todėl Lietuvos bendradarbiavimas su šiomis sąjungomis yra svarbi sąlyga prekybiam ir kitokiam ekonominiam bendradarbiavimui su užsienio valstybėmis plėsti.

Formuojantis naujai politinei situacijai, Europos taryba įvedė "specialaus svečio" statusą Centrinės ir Rytų Europos šalims, kviečiamoms dalyvauti Parlamentinės asamblėjos sesijose. "Specialaus svečio" statusas suteikiamas tik toms šalims, kurios vykdo Helsinko baigiamojo akto ir Pasitarimo Europos bendradarbiavimo ir saugumo klausimais konferencijose priimtų dokumentų nuostatas, SNO Generalinės Asamblėjos 1966 metais priimtus žmogaus teisių paktus. Santykiuose su Europos taryba numatoma siekti "specialaus svečio" statuso. Tam reikia pertvarkyti nacionalinę teisę, kad ji atitiktų keliamus reikalavimus, taip pat užbaigti rengti susijusius su šiuo pertvarkymu pareiškimus dėl dalyvavimo Europos taryboje.

Nustatant prioritetines Lietuvos užsienio politikos Vakarų Europoje kryptis, būtina taip pat atsižvelgti į istorinę santykių su šio regiono valstybėmis patirtį, į jų nuostatą Lietuvos nepriklausomybės atžvilgiu, taip pat į atsirandančias naujas aplinkybes.

Kol neatkurti diplomatiniai santykiai ir neveikia atstovybės užsienyje, būtina kuo plačiau panaudoti steigiamų informacinių centrų galimybes. Numatoma jiems palaipsniui perduoti kai kurias konsulinės funkcijas, nes tam nereikia valstybių, kuriose šie centrai įsteigti, oficialių valdžios atstovų sutikimo.

Rytų ir Vidurio Europoje esama tarpusavio panašumų, tačiau tai labai nevienalytis regionas tiek politinės, tiek ekonominės reikšmės Lietuvai požiūriu. Pagal reikšmę šios šalys skirstytinos į tris grupes. Pirmoji grupė - Lenkija, antroji - ČSFR, Vengrija, trečioji - Jugoslavija, Rumunija, Bulgarija, Albanija.

Lenkija - Lietuvai tradiciškai svarbi šalis. Per Lenkiją ir toliau Lietuvai bus artimiausias kelias į Vakarų Europą, todėl ypač svarbūs geri santykiai derinant tranzitų bei kitas ekonomines sutartis. Dabar yra puiki galimybė, atmetus abipusius istorinius priekaištus, sureguliuoti tarpvalstybinius Lietuvos ir Lenkijos santykius. Tikimasi, jog artimiausiu metu bus pasirašytos sutartys dėl teritorinio integralumo bei sienų neliečiamumo, ekonominio bendradarbiavimo ir tautinių mažumų, pasikeista diplomatinėmis atstovybėmis.

Antroji šalių grupė tiek savo geografine padėtimi, tiek savo interesais yra Vidurio Europos valstybės. Jų domėjimasi Lietuva reikia visokeriopai skatinti, stiprinti savitarpio ryšius. Ekonominis Lietuvos suartėjimas su šiomis šalimis Pentagonalo-Adrijos-Dunojaus sąjungos struktūrose ilgainiui gali peraugti į glaudesnę politinę sąjungą, nors Vidurio Europos šalys oficialiai pabrėžia suinteresuotumą suartėti su Vakarų Europos struktūromis. Vidurio Europos

šalių politinius sluoksnius Lietuva domina kaip galimas partneris. Jų palankumu siekiame pasinaudoti: kuo greičiau pasirašyti jau suderintą protokolą dėl pasikeitimo interesų biurais su ČSFR, taip pat dvišalę ekonominio bendradarbiavimo sutartį (protokolą), plėsti prekybinių atstovybių tinklą ČSFR ir Vengrijoje, skatinti Respublikos įmones bendradarbiauti su šių šalių firmomis.

Santykių su Jugoslavija pobūdis išaiškės priėmus JSFR naują konstituciją, kai bus galutinai suformuoti JSFR respublikų tarpusavio santykiai ir prioritetai. Tikslinga plėtoti ryšius su Rumunija ir Bulgarija, nes tai galėtų teigiamai veikti Lietuvos ekonomiką. Šiose Rytų ir Vidurio Europos šalyse tikslinga turėti Lietuvos atstovų. Galimi ryšiai su Albanija priklausys nuo pokyčių šioje šalyje.

JAV ir Kanados politika, nepripažįstanti Baltijos valstybių inkorporavimo į TSRS, yra svari atspara atkuriamai Lietuvai. Čia svarbus lietuvių išeivijos vaidmuo. Būtina aktyvinti šių valstybių politiką TSRS ir Lietuvos Respublikos santykių sureguliuojimo klausimu. Vyriausybė sieks išplėsti Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Kanadoje esančių Lietuvos diplomatinėjų ir konsulinėjų tarnybų veiklą, stiprins ekonominius ir kultūrinius ryšius su lietuvių išeivija. Būtina, kad nuo inkorporavimo į TSRS nepripažinimo būtų pereinama prie ikikarinės Lietuvos Respublikos tęstinumo pripažinimo ir išskylančių iš to teisių tęstinumo politikos.

Ieškant naujų ekonominių ir politinių Lietuvos Respublikos partnerių, dėmesys bus kreipiamas ir į Ramiojo vandenyno ir jo pakrantės regioną. Ypatinę vietą šioje pasaulio dalyje užima Australija, kur stiprias šaknis turi lietuvių išeivija. Be to, šiame regione sparčiai vystosi ir kitos industrinės valstybės, kurios taip pat domisi kitomis rinkomis ir naujais partneriais. Lietuvos ekonomikai naudingi ekonominiai ryšiai su Pietų Korėja, Taivaniu, taip pat Kinija ir Japonija.

Lietuvos Respublikos santykiai su Pietų ir Centrinės Amerikos valstybėmis bus plėtojami nuosekliai atsižvelgiant į esamas politines realijas bei ekonominį suinteresuotumą. Prioritetinę svarbą turėtų politinių ryšių ir diplomatinė sntykių atnaujinimas su tomis Lotynų Amerikos valstybėmis, kuriose yra išeivių iš Lietuvos bendruomenės, - Argentina, Brazilija, Urugvajumi, Kolumbija ir Venesuela. Būtų tikslinga paskirti jose Lietuvos Respublikos garbės konsulus, remti lietuvių išeivijos kultūrą. Ateityje galimas bendradarbiavimas ir su Centrinės Amerikos valstybėmis.

Siekiant visiško Lietuvos Respublikos politinės nepriklausomybės pripažinimo, svarbu įsijungti į SNO struktūras. Įstojusi į SNO specializuotas organizacijas Lietuva gautų informaciją, galėtų aktyviai įsijungti į pasaulio politinės ir ekonominės integracijos procesus, tikėtis techninės, ekonominės ir humanitarinės paramos, kreditų. Ekonominės perspektyvos požiūriu ypač svarbu, kad Lietuva dalyvautų tarptautinėse ekonominėse organizacijose. Tarp priemonių, padedančių Lietuvai užmegzti tarptautinius ryšius, būtų ir jos grįžimas ar įstojimas į Pašto, Elektros ryšių, Meteorologijos, Darbo ir kitas tarptautines bei pasaulines organizacijas. Šis procesas jau prasidėjęs, ir jį gali paspartinti nuosekli atsiskyrimo nuo atitinkamų TSRS struktūrų politika.

Lietuva, siekdama sukurti laisvą demokratišką visuomenę, turi skatinti konstruktyvias Lietuvos Respublikos piliečių bei organizacijų pastangas ir

iniciatyvą užmegzti tarptautinius ryšius, plėtoti ekonominį ir humanitarinį bendradarbiavimą.

Lietuvai taip pat reikia kreditų, užsienio investicijų, didesnio prekybinio palankumo, kurie padėtų sparčiau atkurti ūkį, gerinti gyvenimo sąlygas.

2. LIETUVOS EKONOMIKOS BŪKLĖ IR JOS GERINIMO BŪDAI

Lietuva, iki karo užėmusi deramą vietą tarp Europos tautų, šiandien beveik nė su viena šalimi negali lygintis ekonomikos išsivystymu, žmonių gyvenimo lygiu. Okupuotai Lietuvai buvo primesta neefektyvi socialistinė ūkininkavimo sistema. Per pokarį jos ūkis dirbtinai ir gana sparčiai integruotas į TSRS ekonomiką, susaistytas su jos žaliavų šaltiniais. Dešimtmečiais leidžiamų perteklinių, prekių nepadengtų (netikrų) tarybinių pinigų masė užgulė ir mūsų rinką. Pagal nacionalinio produkto apimtį, tenkančią vidutiniškai vienam gyventojui, Lietuva atsilieka beveik nuo visų Europos valstybių.

Pastaraisiais dešimtmečiais nebuvo skiriama reikiamo dėmesio esamų įmonių rekonstrukcijai. 1990 metais pagrindinių gamybinių fondų atnaujinimo koeficientas siekė tik 5,3 procento, trečdalis pagrindinių fondų yra visiškai susidėvėję, o pramonės pagrindinių gamybinių fondų susidėvėjimas - net 42 procentai. Ypač bloga tradicinių Lietuvos pramonės šakų - lengvosios, maisto, medienos apdirbimo pramonės - būklė.

Priverstinė kolektyvizacija iš pagrindų pakeitė ūkininkavimo formas, panaikino natūralias žemės ūkio gamybos plėtojimo paskatas, deformavo žemės ūkio gamybos struktūrą. Žemės ūkis vis labiau buvo specializuojamas kiaulinių, paukštinių kryptimi, tam naudojant atvežtinius pašarus ir neatsižvelgiant į realią vietinių pašarų bazę. Pagal pagrindinius žemės ūkio kultūrų derlingumą ir produktyvumo rodiklius Lietuva vis labiau atsilieka nuo Europos šalių. Javų derlingumas, palyginti su Europos šalimis, maždaug perpus mažesnis. 1990 metais Lietuvoje iš vienos karvės buvo primelžiama vidutiniškai 3725 kilogramai pieno (plg. Danijoje, Švedijoje - beveik 6000, Suomijoje - daugiau kaip 5000 kilogramų).

Žemės nusavinimas, priverstinis ir beatodairiškas vienkienių sistemos likvidavimas, nepakankamai apgalvotas žemių melioravimas, neefektyvi ūkininkavimo sistema nuvarė valstietį nuo žemės, sugriovė Lietuvos kaimo sanklodą. Todėl daug kaimo gyventojų, pirmiausia jaunimo, persikėlė į miestus, kaimas labai nuseno. Daugelyje rajonų, ypač šiaurės rytų Lietuvoje, pensinio amžiaus gyventojai sudaro apie 30 procentų, 22 rajonų kaimuose pastaraisiais metais jau prasidėjo depopuliaciniai procesai.

Nepakankamai pagrįsta ūkio industrializacija, nesubalansuotas ekologiškai pavojingų ūkio ir pramonės šakų vystymas, jų koncentracija nedidelės mūsų Respublikos kai kuriose vietovėse (Kėdainiai, Jonava, Klaipėda ir kt.), paprasčiausių agrotechnikos ir agrochemijos reikalavimų nepaisymas, investicijų gamtos saugai stoka sukėlė krizinę ekologijos situaciją Lietuvoje. Vien per pastaruosius penkerius metus atmosferos teršimo šaltinių padaugėjo 1,5 karto, kasmet daugiau kaip 400 tūkst. tonų teršalų išmetama į atmosferą, didėja

autotransporto išmetamų teršalų kiekis. Nuolatiniiais pavojingais oro teršimo židiniais tapo Naujoji Akmenė, Kėdainiai, Jonava, Mažeikiai.

Respublikos ekonomikos raidą, be abejo, veikė ir tebeveikia jau septintojo dešimtmečio pabaigoje Tarybų Sąjungoje prasidėjęs sastingis, pastaraisiais metais peraugęs į didelę ekonomikos krizę, kuri vis gilėja.

Viena iš didžiausių socialinės sferos problemų yra didžiulis atotrūkis tarp pinigų masės ir jų padengimo prekėmis bei paslaugomis, kurį suformavo TSRS biudžeto deficitas, dengiamas pinigų emisija, dažnai dirbtinai išpūsti (prekėmis nepadengti) atlyginimai, tai, kad nebuvo natūralių rinkos subalansavimo mechanizmų. Antai 1990 metais darbo apmokėjimo kaštai, palyginti su 1970 metais, padidėjo net 3 kartus, o darbo našumas - tik 2 kartus. 1990 metais į apyvartą išleista daugiau kaip 794 mln. rublių. Didžiausia šios emisijos dalis tenka darbo užmokesčio ir indėlių išmokėjimo padidėjimui. Taupomajame banke 1989 metais indėlių likučiai padidėjo 630 mln. rublių, o per 1990 metus jie sumažėjo 189 mln. rublių. Tai grėsmingas ekonomikos nestabilumo, susijusio su tarybinių pinigų sistemos deformacijomis, požymis.

Nenuostabu, kad ekonominė krizė, visuotinis prekių trūkumas atsiliepė daugeliui Lietuvos gyventojų. Socialistinio ūkio krizę dar labiau paaštrino naivūs bandymai jį iš dalies reformuoti. Šiomis pseudoreformomis buvo siekiama susilpninti administracinį valdymą, nekeičiant nuosavybės ir ekonominių santykių iš esmės. Dėl to kilo ekonominis chaosas, kurį "reformatoriai" norėtų vadinti "rinkos ekonomika". Skirtumas tarp prekių ir pinigų masės dar labiau padidėjo, masiniu reiškiniu tapo spekuliacija.

Ne mažiau aktuali yra butų problema. Butų statyba neatitiko miestų gyventojų skaičiaus didėjimo. 1990 metų pradžioje sąrašuose butų gauti buvo 142,1 tūkst., arba 17 procentų, visų miestuose gyvenančių šeimų ir viengungių. Susidėvėjusiuose ir avariniuose namuose gyvena 87 tūkst. žmonių. Lietuvoje atiduodamų naudoti butų vidutinis plotas yra 65 kv. m, o Suomijoje - apie 79, Danijoje - 96, Švedijoje - daugiau kaip 91, Prancūzijoje - 89, VFR - 100, Belgijoje - 94 kv. metrai.

Nepasiteisinusi sistema suvaržė ir kitas socialines sritis: nenormali pensinio aprūpinimo sistema, neefektyvūs buvo pajamų paskirstymo ir perskirstymo (per vadinamuosius visuomeninius vartojimo fondus) metodai, dotacijų sistema ir kt. Gyventojų mirtingumo, vidutinės gyvenimo trukmės ir kiti rodikliai gerokai atsilieka nuo atitinkamų išsivysčiusių Vakarų Europos šalių rodiklių. Gyvenimo lygį ir socialines sąlygas apibendrinant atspindintis vidutinės gyvenimo trukmės rodiklis Lietuvoje yra 71,8 metų, o JAV, Didžiojoje Britanijoje, Prancūzijoje, Belgijoje, Danijoje, Kanadoje, Suomijoje - 75-76, Švedijoje - net 77 metai.

Lietuvos Respublikos ūkio sunkią padėtį lėmė ne tik gili TSRS ekonomikos krizė, bet ir 1990 m. balandžio 18 d. TSRS pradėta ekonominė Lietuvos Respublikos blokada, kuri tęsėsi 2,5 mėnesio. Stokojant energetikos, kuro ir materialinių išteklių sutriko pramonės, statybos, transporto ir žemės ūkio įmonių bei organizacijų darbas. Dėl to patirta 115 mln. rublių tiesioginių nuostolių šiose ūkio šakose. 1990 metų II ketvirtyje Lietuvos pramonė pagamino produkcijos už 329 mln. rublių, arba 11,2 procento mažiau negu per atitinkamą 1989 metų laikotarpį. Dėl nereguliari įvežamų pašarų sumažėjo gyvulių ir paukščių: 1990 m. birželio 1 d., palyginti su 1989 m. birželio 1 d.,

galvijų sumažėjo 62,6 tūkstančio, kiaulių - 187 tūkstančiais, paukščių - 1 mln. 188 tūkstančiais. Blokada atsiliepė ir transporto, statybos, prekybos bei kitų šakų darbui.

Užslėpta ekonominė blokada tęsiasi iki šiol. TSRS valdymo organai ir kai kurios jos įmonės diskriminuoja mūsų įmones, nesudaro tiekimo sutarčių arba atsisako jas vykdyti. Nuo 1991 metų pradžios TSRS 2-3 kartus pabrangino žaliavas ir kitą mums parduodamą produkciją, o 1991 m. sausio 11-14 dienos įvykiai ne tik nusinešė žmonių gyvybes, bet ir padarė 75 mln. rublių nuostolių. Nuostoliai dėl užgrobų pastatų bei niokojamo Lietuvos turto didėja ir šandien.

Atsižvelgiant į tai, Lietuvos Respublikos Vyriausybė taip pat ėmėsi priemonių savo rinkai apsaugoti: buvo pakeltas kainų ir darbo užmokesčio mastas (tai bus daroma ir toliau), įmonėms ir organizacijoms nustatytos prekių (paslaugų) pardavimo vidaus rinkai užduotys, sugriežtinta išvežimo kontrolė, suformuotas valstybinis mainų fondas ir panašiai. Pereinamajame etape, kol bus baigta rengti ūkio reforma, Vyriausybė priversta imtis administracinių priemonių bent minimaliai tvarkai ekonomikoje užtikrinti. Laikantis principo, kad negalima sugriauti seno, kol nepastatėi naujo, šiuo metu šalia ekonominio dar naudojamas ir administracinis reguliavimas. Kartu antrame pusmetyje labiau liberalizavus kainas, galima bus palaipsniui atsisakyti išlikusių administracinių rinkos suvaržymų, iš esmės sumažinti įmonėms privalomus valstybinius užsakymus. Taip pat bus griežtai kontroliuojama, kad iš Lietuvos nebūtų išvežama prekių daugiau negu įvežama.

1991 metų valstybiniai užsakymai užtikrino tik Lietuvos, kaip valstybės, poreikių tenkinimą ir jos įsipareigojimų kitoms šalims vykdymą, tačiau nebuvo išspręsta vidaus rinkos poreikių problema. Siekiant atstatyti vidaus rinkos prioritetą, Vyriausybė priėmė nutarimą "Dėl prekių ir produkcijos Respublikos vidaus rinkos poreikiams tenkinti gamybos 1991 metų I pusmetyje valstybinės užduoties".

Šiuo nutarimu patvirtinta maisto ir ne maisto prekių gamybos bei žemės ūkio produktų pardavimo valstybinė užduotis, šios užduoties paskirstymo gamintojams ir jų aprūpinimo materialiniais bei energetikos ištekliais tvarka.

Iš valstybinių, valstybinių akcinių ir valstybinių-kooperatinių įmonių pareikalauta pateikti vidaus rinkai mažmeninėmis kainomis tiek jų gaminamų plačiai vartojamų prekių ir tolesniam perdirbimui skirtos produkcijos, kad parduodamų gaminių vertė būtų ne mažesnė už sumą, kurią sudaro išmokos nurodytųjų įmonių darbuotojams iš visų mokėjimo šaltinių. Priešingu atveju įmonė privalo kompensuoti susidariusį skirtumą, pateikdama Respublikos mainų fondui gamybinę-techninę produkciją. Už valstybinės užduoties neįvykdymą numatytos sankcijos.

Vyriausybė skatina ir visokeriopai skatins verslininkystę ir tarpininkavimo veiklą, ypač vežant į Respubliką žaliavas, medžiagas, prekes. Šiuo metu nebus taikomi mokesčiai už parduodamas įvežtines prekes. Vidaus rinkai apsaugoti Vyriausybės sprendimu nustatyta ypač deficitinių prekių išvežimo kvotų ir licencijų sistema. Vyriausybė ir toliau stiprins tvarką, pagal kurią valstybinės ir valstybinės akcinės įmonės produkciją į TSRS gali išvežti, kai įvykdytos pardavimo vidaus rinkai užduotys.

Lietuvos valstybės biudžeto deficitas ir valstybės įsiskolinimas bankui 1991 m. sausio 1 d. sudarė atitinkamai 180 mln. ir 1000 mln. rublių. Vyriausybė, pradėdama reguliuoti kainas bei tarifus, priėmė nutarimus "Dėl maisto produktų mažmeninių kainų", "Dėl valstybės reguliuojamų ir sutartinių ne maisto prekių kainų perskaičiavimo", "Dėl valstybinių viešbučių ir buitinio aptarnavimo įmonių paslaugų kainų ir tarifų perskaičiavimo" ir kitus sprendimus, padedančius stabilizuoti įmonių darbą. Vyriausybei šiuo metu pavyko sumažinti valstybės įsiskolinimą.

Vartojimo reikmenų ir paslaugų kainos pertvarkomos dviem etapais, laipsniškai atsisakant dotacijų gamintojams ir pereinant prie kompensacijų vartotojams dėl kainų padidėjimo. Pirmajame etape išlieka tam tikros dotacijos vaikams ir socialiai remtiniams asmenims skirtų prekių, taip pat mėsos bei pieno gamintojams. Gyventojų prarastos pajamos kompensuojamos didinant (nustatytos kompensacijos apimtimi) darbo užmokestį, pensijas, stipendijas, bedarbio, išėtinę, laikinojo nedarbingumo, neštumo ir gimdymo bei vaiko priežiūros pašalpas. Antrajame kainų reformos etape bus atsisakoma dotacijų gamintojams, nuosekliai liberalizuojamos kainos bei indeksuojamos gyventojų pajamos atsižvelgiant į kainų dinamiką.

Pirmajame kainų reformos etape, perskaičiuodamos savo produkcijos kainas, įmonės privalo laikytis griežtos tvarkos. Jos turi atsižvelgti į padidėjusias materialinių ir energetikos išteklių kainas ir transporto tarifus, naujus socialinio draudimo normatyvus, amortizacinių atskaitymų normas, darbo apmokėjimo lėšas, užtikrinančias vieno darbuotojo vidutinio darbo užmokesčio padidėjimą nustatytos kompensacijos dydžiu, apyvartos mokesčio 1990 metais lyginamąjį svorį, naujas prekybos nuolaidas. Kartu būtina užtikrinti įmonės rentabilumą, bet ne didesnę kaip 10-20 procentų įmonės kapitalo ir ne mažesnę kaip 5 procentai savikainos. Kainų perskaičiavimo kontrolei bei kitoms iškilusioms ekonominėms problemoms spręsti sudaryta Vyriausybės komisija.

Tokia tvarka padės išvengti piktnaudžiavimų perskaičiuojant kainas, įgalins sukaupti Lietuvos valstybės biudžete lėšų gyventojų papildomoms išlaidoms, susijusioms su kainų padidėjimu, kompensuoti ir kitoms reikmėms tenkinti.

Numatoma iš pagrindų pakeisti investicijų politiką. Vyriausybė reguliuos tik Lietuvos valstybės biudžeto finansuojamas statybas, o statybų, finansuojamų iš savivaldybių biudžetų arba įmonių bei organizacijų lėšų, problemas spręs pačios savivaldybės, įmonės bei organizacijos. 1991 metais statybos darbų apimtis dar priklausys nuo centralizuotai skiriamų materialinių išteklių limitų ir valstybinio užsakymo bei valstybinės užduoties vykdymo. Tai netrukdyt atlikti papildomų statybos darbų naudojant tą statybinių medžiagų dalį, kuri paliekama statybinių medžiagų pramonės ir statybos industrijos įmonėms bei realizuojama jų pačių nuožiūra, taip pat įsigyjama rinkoje.

Vyriausybė taip pat sieks:

sumažinti gamybai skiriamas investicijas iš Lietuvos valstybės biudžeto. Tam reikalui numatoma inventorizuoti visus statomus objektus ir dalį jų privatizuoti (ypač tuos, kurių mažas baigtumo laipsnis);

mažinti valdymo aparato išlaikymo išlaidas, tobulinant valdymo organų struktūrą, formuojant ją priklausomai nuo rinkos, mažinant valdymo aparato darbuotojų skaičių, keliant darbuotojų kvalifikaciją ir darbo efektyvumą;

nuosekliai atsisakyti nuostolingos gamybinės veiklos dotavimo liberalizuojant kainas, perprofiluojant nuostolingas įmones;

reorganizuoti mokslinio tyrimo organizacijų darbą, tiesiogiai susieti jų biudžetinį finansavimą su prioritetinėmis programomis;

mažinant išlaidas įgyvendinti priemones Lietuvos valstybės biudžeto pajamoms didinti.

Lietuvos gyventojai ekonominę reformą sieja su savų pinigų įvedimu. Vyriausybei pavyko išspręsti techninius ir finansinius klausimus, tačiau savos pinigų sistemos įvedimas šiuo metu priklauso nuo bendros politinės situacijos.

Siekiant sudaryti galimybes gyventojams įsigyti būtiniausias, bet deficitu tapusias prekes, įvesti bendresnį (piniginiai) prekių talonai, skiriami visiems gyventojams.

Dar neišnyko TSRS naujos ekonomikos blokados, kitų ekonominių sankcijų grėsmė. Todėl rengiama Lietuvos Respublikos ūkio funkcionavimo ekstremaliomis sąlygomis programa. Ši programa iš dalies bus įgyvendinama ir kaip ūkio stabilizavimo priemonė.

Vyriausybė nuosekliai laikosi nuostatos, kad Lietuvos ekonomikos esminis pagyvėjimas įmanomas tik reformavus ekonominius santykius, atpalaidavus rinkos mechanizmus. Ryžtingai ekonomikos reformai Vyriausybė skiria pagrindinį dėmesį.

3. EKONOMIKOS REFORMOS PROGRAMA

Ekonomikos reformos programa - naujos ūkio sistemos, įkūnijamos Respublikos įstatymuose ir kituose normatyviniuose aktuose, svarbiausios nuostatos ir įgyvendinimo principai.

3.1. Reformos principai

Vyriausybė vykdomos ekonomikos *reformos tikslai*:

- įveikti suirutę, liberalizuoti ekonomiką ir sustiprinti valstybę;
- pakelti gyvenimo lygį, užtikrinti socialinį teisingumą;
- apsiginti nuo TSRS vykdomo ekonominio ir politinio spaudimo, sustiprinti valstybę.

Ekonomikos reforma įgyvendinama nuosekliai priimant ekonominę ir socialinę sferą reglamentuojančius įstatymus, vadovaujantis ekonominės ir socialinės sistemos reformos programomis. Pereinant į rinkos ekonomiką, neturi būti griauamos gamybinės-technologinės struktūros, nutraukiami susidariusieji ūkiniai ryšiai.

Praktika patvirtina, kad ekonomika efektyviai funkcionuoja esant šioms *svarbiausioms prielaidoms*:

a) vyraujančiai privatinai nuosavybei ir ūkinės-komercinės veiklos organizavimo formų įvairovei, kai turto savininkas, akcininkas, darbuotojas gali pasirinkti efektyviausią veiklos sferą;

b) visų rūšių rinkoms (prekių ir paslaugų, kapitalo, darbo) su išvystyta konkurencija ir rinkų dalyvių laisvo pasirinkimo galimybėmis;

c) laisvoms rinkos kainoms - konkurencinės gamybos šakose ir valstybės reguliuojamoms kainoms - monopolinės gamybos šakose;

d) tvirtai valiutai;

e) dideliame nacionalinės ekonomikos atvirumo laipsniui ir valstybei aktyviai dalyvaujant pasaulyje, tarptautinėse rinkose;

f) demokratinei politinei sistemai su stabiliais teisinėmis garantijomis.

Ekonomikos reforma Lietuvoje bus ir toliau vykdoma ypač *sudėtingomis sąlygomis*. Svarbiausios jų:

1) nereguluoti TSRS ir Lietuvos Respublikos dvišaliai politiniai, taip pat ekonominiai santykiai. TSRS vykdoma ekonominio spaudimo politika Lietuvos atžvilgiu, taip pat Lietuvos ūkio priklausomybė nuo TSRS žaliavų šaltinių komplikuoja reformos procesus, tačiau kartu ir skubina jos įgyvendinimą. Pozityvūs ar neigiami poslinkiai ekonomikoje priklausys ir nuo ekonominių procesų, vykstančių TSRS, santykių tarp Lietuvos ir TSRS vystymosi. Yra pavojus, kad su gilia TSRS ekonomine krize susietus ir neišvengiamai per tiekimus ir bendrą piniginę sistemą į Lietuvą persiduodančius neigatyvius

ekonomikos reiškinius nemaža visuomenės dalis laikys Lietuvos ekonomikos reformos pasekmėmis;

2) sunki Lietuvos ekonomikos būklė, pasireiškianti gamybos mažėjimo tendencija, vartojimo reikmenų rinkos krize, infliacinių reiškinių plitimu. Tokią padėtį nulėmė TSRS vykdyta ir Lietuvai primesta ekonomikos administravimo politika;

3) TSRS vykdoma pinigų nusavinimu pagrįsta finansų reforma sukėlė visišką gyventojų nepasitikėjimą pinigais (rubliais), sustiprino pinigų spaudimą į vartojimo rinką. Į vartojimo rinką vis daugiau nukreipiama gyventojų santaupų;

4) prekių kainų masė nesubalansuota su mokia paklausa dėl didžiulio pinigų masės pertekliaus. Prekėmis nepadengtos dalies atlyginimų išmokėjimas tuščiais pinigais destabilizuoja vartojimo reikmenų rinką. Kainoms artėjant prie pinigų masės lygio, sudaromas gyventojų realiųjų pajamų mažėjimo įspūdis;

5) iš nuosavybės teisės testinumo pripažinimo išplaukianti būtinybė grąžinti neteisėtai nusavintą turtą arba kompensuoti jį mažina valstybės galimybes disponuoti papildomais pinigais išteklių;

6) esminę kliūtį rinkos santykiams plėtoti sudaro tai, kad Lietuvos vidaus rinka yra santykiškai maža. Lietuvos valstybė aukštą ekonominio išsivystymo lygį gali pasiekti tik esant atvirai ekonomikai, įsiliejančiai į Vakarų ir Rytų rinkas. Vakarinių Respublikos sienų uždarymas, kiti TSRS nustatyti prekybos apribojimai atnešė didžiulių nuostolių.

Pereinant į rinkos ekonomiką, reguliuojantis valstybės vaidmuo pasireikš sudarant prielaidas formuoti aktyviesiems investitoriams bei stabiliai funkcionuoti rinkai, užtikrinant būtinas socialines garantijas Lietuvos žmonėms, ekologizuojant ir humanizuojant aplinką, rekonstruojant Lietuvos ūkio šakas. Būtina kuo sparčiau plėtoti bei subalansuoti ekonominius ryšius su užsieniu, sudaryti sąlygas vidaus pinigų keitimui į konvertuojamą valiutą. Išvystyti prekybiniai sandoriai už konvertuojamą valiutą, užsienio investicijos - tai lemiamą sąlyga Lietuvos ūkio priklausomybei nuo TSRS žaliavų sumažinti.

Bus siekiama palaikyti kuo geresnius ekonominius ryšius su TSRS, plėtoti prekybą su TSRS respublikomis ir jų įmonėmis, iki minimumo sumažinti ar visai panaikinti ekonominius barjerus tarp TSRS ir Lietuvos rinkų.

Šiomis kryptimis buvo dirbama nuo 1990 metų pavasario, rengiant naujos ekonominės sistemos teisinį pamatą. Priimti beveik visi pagrindiniai įstatymai, reikalingi ekonomikos reformai. Jais reglamentuojama įmonių ūkinė - finansinė veikla, jų santykiai su valstybe. Ekonomikos reformai iš esmės jau pasiręmta. Prasideda antras ekonomikos reformos etapas - nuoseklus galimybių, kurias teikia priimtieji įstatymai, įgyvendinimas, žengimas į rinkos santykius reglamentuojamą ekonomiką. Šį praktinį rinkos reformos etapą ženklina sukaupto turto išvalstybinimas, nuoseklus perėjimas prie rinkos kainų, įmonių monopolizavimas, taip pat pirmosios rinkos stabilizavimo priemonės.

3.2. Neteisėtai nusavinto turto grąžinimas buvusiems savininkams

Lietuvos Respublika pripažino valstybės ir jos piliečių nuosavybės teisės testinumą. Pagal valstybės išgalas ir nepažeidžiant žmonių interesų bus pradė-

tas grąžinti ir neteisėtai nusavintas turtas. Lietuvos piliečiai galės susigrąžinti įstatymo apibrėžtose ribose ir tvarka išlikusį jiems priklausiusį nekilnojamąjį turtą natūra, o nesant galimybės jo grąžinti, - turi teisę gauti nustatyto dydžio kompensaciją (investiciniiais pinigais).

Nuosavybės teisės tęstinumas ir neteisėtai nusavinto turto grąžinimas arba kompensavimas Lietuvos piliečiams - buvusiems savininkams arba jų pirmos eilės paveldėtojams realizuojamas remiantis šiomis nuostatomis:

a) atkuriamos valstybės stiprinimo prioritetu, kitos valstybės prievarta nusavinto turto grąžintinumo principą derinant su ekonominiu racionalumu ir valstybės galimybėmis;

b) neteisėtai nusavinto turto grąžinimo arba kompensavimo už jį teisė realizuojama etapais per 5-10 metų. Etapų seką ir trukmę lemia ūkio privatizavimo tempai, grąžinamo turto (kompensacijos) dydis, valstybės finansinės ir kitos galimybės.

c) buvusiems savininkams ši teisė gali būti realizuota keturiais būdais:

- grąžinant turėtą turtą (jo dalį) buvusiu fiziniu pavidalu;
- pakeičiant turėtą turtą (jo dalį) kitu atitinkamu turtu (jei yra tokio pakeitimo galimybė);
- vietoj turėtos privačios įmonės (jos dalies) suteikiant atitinkamą kiekį akcijų privatizuojamoje įmonėje, kai įmonė reorganizuojama į akcinę bendrovę ar ūkinę bendriją;
- išmokant iki 20 tūkst. rb (litų) dydžio piniginę kompensaciją (investiciniiais pinigais).

Grąžinamo turto ar kompensacijų ribiniai dydžiai bus konkretizuoti tik nustatius viso turto, į kurį pretenduoja buvę savininkai, dydį.

Neteisėtai nusavinto turto, į kurį pilietis atgavo nuosavybės teisę, disponavimo pradžia gali būti įstatymo nustatyta tvarka atidėta vėlesniam laikotarpiui, bet ne ilgiau kaip 5-10 metų. Žemė grąžinama tik tuo atveju, kai buvęs savininkas ją dirba arba yra pasirengęs dirbti.

Grąžinant neteisėtai nusavintą turtą arba išmokant kompensacijas buvusiems savininkams pagal anksčiau išdėstytas nuostatas, nustatomas laikotarpis (iki šių metų pabaigos), per kurį buvę savininkai turi teisę pareikšti pretenzijas.

Neteisėtai nusavintos nuosavybės grąžinimas buvusiems savininkams turi būti derinamas su privatizacija toliau išdėstytais būdais.

Privatizuojant žemę.

Buvusiam žemės savininkui pagal galimybes grąžinamas turėtas žemės sklypas (pirmenybės teise toje pačioje vietoje, vietovėje), jeigu jis gyvena toje vietovėje ir yra pasirengęs dirbti žemę. Jeigu teisę atgauti žemę turi kiekvienas sutuoktinis atskirai, žemė jiems suteikiama vienoje vietoje, bet ne daugiau kaip 40 ha. Žemė, kurios buvę savininkai atsisako (gauna kompensaciją) arba negali paimti, arba kurios buvo daugiau negu numatoma grąžinti, paliekama valstybės žinioje ir gali būti parduodama nustatyta tvarka. Be to, valstybės žinioje esanti žemė gali būti išnuomojama.

Grąžinant žemę (dalį jos) buvusiems savininkams, įvertinamas ant jos buvusio (nusavinimo momentu) ir grąžinimo metu esamo nekilnojamo turto

vertės pasikeitimas. Susidariusį skirtumą žemės savininkas privalo išmokėti valstybei. Jeigu buvęs savininkas negali sumokėti vertės skirtumo, jam gali būti pasiūlytas kitas žemės sklypas.

Pirmiausia grąžinama žemė tiems, kurie šioje vietoje ūkininkauja, vėliau tiems, kurie ūkininkauja (gyvena) šioje vietovėje, taip pat tiems, kurie yra pasirengę pradėti ūkininkauti toje vietovėje. Žemė grąžinama palaipsniui, pagal atskirą žemės reformos programą ir žemėtvarkos projektus kompaktiškomis teritorijomis. Grąžinant arba suteikiant nuosavybės teisę žemę, numatoma nustatyti bandomąjį laikotarpį.

Privatizuojant įmones.

Grąžinti privatiems savininkams buvusias jų įmones ankstesniu (nepakitusiu ar nežymiai pakitusiu) fiziniu pavidalu dažniausiai neįmanoma dėl šių įmonių susidėvėjimo per praėjusį laikotarpį, jose atliktų pertvarkymų, rekonstrukcijų arba dėl valstybės nustatytų apribojimų. Buvusiems savininkams pageidaujant, Vyriausybė sudarys galimybę įsigyti jų turėtos įmonės (įmonės dalies) vertę atitinkantį akcijų kiekį šioje arba kitose įmonėse.

Jeigu priklausiusi buvusiam savininkui rekonstruota įmonė gali būti privatizuojama vienam asmeniui, buvusiam savininkui suteikiama pirmumo teisė įsigyti šią įmonę su kainos nuolaida, atitinkančia turėtos įmonės (įmonės dalies) vertę. Tokiu būdu gali būti grąžinama ne didesnė kaip 60 tūkst. rublių vertės (pagal nominalinę kainą) įmonė arba jos dalis.

3.3. Nuosavybės santykių transformavimas

Naujų ekonominių santykių pamatus padės valstybės turto privatizavimas. Privatizacijos esmė ir tikslas - transformuojant nuosavybės santykius, iš esmės padidinti ekonomikos efektyvumą. Rinka gali normaliai funkcionuoti, o ekonomika būti efektyvi, kai pagrindinėse ūkio šakose vyrauja privatus sektorius.

Privatizuojant įmones, numatoma taikyti antimonopolines (konkurencijos plėtojimą skatinančias) priemones reorganizuojant stambius susivienijimus, kurie gamina daugiau kaip pusę vidaus rinkai tenkančių prekių (paslaugų). Kartu privatizavimo metu negali būti dirbtinai griauamos gamybinės - technologinės ir organizacinės struktūros.

Neprivatizuotinos sferos. Kai kuriose ekonominės-socialinės veiklos srityse, visuomeninio vartojimo ūkio šakose (gamybinė ir socialinė infrastruktūra), kuriose nepakankama konkurencija ir ribotos perspektyvos rinkos santykiams plėtoti, gali dominuoti valstybinis ir mišrus kapitalas. Neprivatizuotinos ar iš dalies privatizuotinos ūkio sritys priklauso nuo rinkos išsivystymo lygio, vykdomos socialinės politikos. Pradiniuose rinkos įgyvendinimo etapuose neprivatizuotinos Lietuvos ūkio šakos arba atskiri neprivatizuotini ūkio subjektai nustatomi pagal šiuos bendrus principus:

- vykdo gyvybiškai svarbias valstybei funkcijas; sutrikus jų darbui, gresia sunkios socialinės-ekonominės pasekmės;

- atlieka pirmąsias socialinės apsaugos funkcijas; šių subjektų pertvarkymas darbui komerciniais pagrindais gali pažeisti įprastą žmonių socialinių poreikių tenkinimą (švietimas, sveikatos apsauga ir pan.);

- veikia tose ekonomikos srityse, kuriose valstybei šiuo metu tikslinga išsaugoti monopoliją;

- nėra realių galimybių demonopolizuoti ūkinių subjektų veiklą (stambūs ir sudėtingi energetiniai, ryšių, transporto kompleksai ir pan.);

- pagrindinis veiklos tikslas nėra pelno siekimas (pvz., gamtos apsaugos objektai).

Pirminiuose ūkio privatizavimo etapuose (1991-1992 m.) privatizuojamos tos ūkio sritys ir ūkiniai subjektai, kurie gali veikti konkurencingos rinkos sąlygomis. Šiuo laikotarpiu neprivatizuotini arba tik iš dalies privatizuotini:

a) stambūs energetikos objektai (elektrinės, naftos perdirbimo įmonės, gamtinių dujų tiekimo įmonės, kuro valstybinių rezervų saugyklos ir kt.);

b) ryšių organizacijos (ryšių mazgai, paštas, telefono - telegrafo stotys, radijo ir televizijos perdavimo centrai ir kt.);

c) geležinkelio transporto įmonės, civilinės aviacijos įmonės, aerouostai, jūrų uostai;

d) ligoninės, klinikos, kraujo perpylimo stotys, kitos gydymo įstaigos;

e) sanatorijos;

f) miškų urėdijos;

g) nacionaliniai parkai;

h) valstybinės privalomojo bendrojo lavinimo mokyklos, valstybiniai universitetai ir aukštosios mokyklos, fundamentinius ir paieškos tyrimus vykdančios mokslo organizacijos;

i) alkoholinių gėrimų, tabako gaminių, vaistų, ginklų gamybos įmonės;

j) Vidaus reikalų ministerijos įstaigos ir įmonės: įkalinimo įstaigos, kolonijos, gydymo - darbo profilaktoriai, med. išblaivinimo įstaigos ir kt.;

k) valstybinės reikšmės kultūros, sporto organizacijos.

Neprivatizuotos įmonės veikia kaip valstybinės arba specifinės paskirties įmonės.

Pagrindiniai valstybinio turto privatizavimo principai. Privatizavimo objektus ar jų akcijas turi teisę įsigyti Lietuvos Respublikos piliečiai, taip pat asmenys, turintieji teisę gauti Lietuvos pilietybę. Juridiniams asmenims įsigyti privatizuojamų objektų (akcijų) už rublius neleidžiama. Šis apribojimas netaikomas, jeigu objektas privatizuojamas už laisvai konvertuojamą valiutą.

Pagrindinis privatizavimo principas - lygios teisės į valstybės turtą visiems Lietuvos žmonėms. Du trečdaliai numatyto privatizuoti valstybinio turto (apie 15 mlrd. rublių) Lietuvos piliečiams perduodama nemokamai pagal jiems skiriamas vienkartinės pinigines išmokas (investicinius čekius), o žemės ūkio įmonėse dirbantiems (dirbusiems) asmenims - taip pat už papildomai skiriamas atsižvelgiant į dirbtus žemės ūkyje metus tikslines žemės ūkio kompensacijas (agrarius čekius). Tam panaudojamos investicinės sąskaitos, kuriose kaupiamos gyventojams skirtos vienkartinės pinigines išmokos. Investicinės sąskaitos savininkas turi teisę įsigyti bet kokio privatizuojamo valstybinio turto dalį šioje sąskaitoje nurodytai sumai. Nustatyta, kad perkant už investicinius čekius, 5 % įsigijamo turto vertės reikia apmokėti pinigais.

Dalį valstybinio turto (apie 7 mlrd. rublių) piliečiai galės papildomai įsigyti už pinigus, nustatant ribojančias kvotas. Dalis objektų gali būti parduodama už valiutą (apie 200 mln. rublių). Tokiems objektams ribojančios kvotos nenustatomos.

Privatizuojami objektai Vyriausybės nustatyta tvarka gali būti parduodami išsimokėtinai, lengvatinių palūkanų sąlygomis.

Jeigu iki nustatyto laiko investiciniai čekiai nepanaudojami privatizuojamam valstybiniam turtui įsigyti, jie pakeičiami terminuotomis valstybės paskolos vardinėmis obligacijomis, taikant nuoskaitas.

Siekiant išvengti žymių gamybinių disproporcijų, nustatoma, kad privatizuotos įmonės, ypač stambesnės valstybinės-akcinės įmonės, negali be Vyriausybės sutikimo 1 - 2 metus po privatizavimo keisti gamybos profilio.

Atsižvelgiant į privatizuojamo objekto vertę, privatizavimas vykdomas aukcionų arba akcijų pasirašymo formomis.

Lėšos, gautos dalį turto pardavus už pinigus, daugiausia bus panaudojamos Lietuvos vidaus skolai padengti.

Valstybinio ir visuomeninio butų fondo gyvenamieji namai, butai daugiabučiuose namuose ir bendrabučiuose privatizuojami juose gyvenantiems suinteresuotiems nuomininkams ir jų šeimų nariams. Gyvenamieji namai ir butai, pastatyti iki 1990 m. gruodžio 31 d. parduodami 1989 m. galiojusiomis gyvenamųjų namų statybos kainomis, o pastatyti po 1990 m. gruodžio 31 d. - faktinėmis kainomis. Šios kainos taikomos ribotai gyvenamojo ploto normai, nustatytai įstatymu. Viršijantis šias normas plotas bus parduodamas padidinta kaina. Už perkamą gyvenamąjį namą ar butą atsiskaitoma investiciniais čekiais ir pinigais. Didžiąją butų fondo vertės dalį už valstybės skirtas vienkartinės pinigines išmokas (investicinius čekius) gyventojai įsigys nemokamai. Pinigais reikės apmokėti 20 % nominalinės butų vertės. Gali būti atsiskaitoma konvertuojama valiuta. Vyriausybė taip pat numato leisti investicines sąskaitas panaudoti naujiems individualiems bei kooperatiniams butams statyti.

Gyvenamieji namai ir butai gali būti parduodami išsimokėtinai.

Už gyvenamųjų namų ir butų pardavimą numatoma gauti apie 600 mln. rublių. Dalis šių lėšų (apie 30 %) paliekama savivaldybių žinioje ir panaudojama gyvenamųjų namų statybai finansuoti, lengvatoms, kurias numatoma teikti naujai besistatantiems butus ar namus. Likusi dalis skiriama specialiam Respublikos finansinių išteklių fondui.

Butų privatizacija padidins žmonių socialines garantijas, darbo jėgos mobilumą, taip pat leis žymiai sumažinti neefektyvias valstybės dotacijas butų ūkiui.

Išskirtini šie privatizavimo etapai ir sritys:

a) pirminis valstybinio ir visuomeninio butų fondo privatizavimo etapas (1991 m. balandis - 1991 m. gruodis), kurio metu gyvenamasis plotas bus perduodamas jų nuomininkams daugiausia už gyventojams skiriamas vienkartinės išmokas;

b) pirminis gamybos ir prekybos objektų privatizavimo etapas (1991 m. gegužė - 1992 m. vasaris), kurio metu įmonės bus išvalstybinamos pagal Valstybinio turto pirminio privatizavimo ir įmonių įstatymus, ribojant pinigų masę. Privatizavimo metu gautos pinigines lėšas daugiausia bus panaudojamos valstybės vidaus skolai (apie 5 mlrd. rublių) dengti;

Šiam etapui jau pasirengta. Priimti atitinkami Vyriausybės nutarimai: dėl privatizavimo komisijų nuostatų, dėl aukštesniosios pakopos savivaldybių privatizavimo tarnybų nuostatų, dėl Respublikos ir miestų (rajonų) savivaldybių privatizavimo informacinių biuletenių leidimo tvarkos ir periodiškumo, dėl privatizuojamo valstybinio turto perkainojimo, projektas dėl valstybinio turto privatizavimo aukcionų nuostatų bei viešo akcijų pasirašymo tvarkos;

c) antrinis ūkio privatizavimo etapas, kurio metu įmonės bus privatizuojamos pagal valstybinių įmonių įstatymą (1992 - 1993 m.);

d) kolūkių ir valstybinių ūkių reorganizavimas į žemės ūkio bendroves.

Privatizuojamas valstybės turtas, išskyrus butus, bus parduodamas viešai tik aukcionuose ar pasirašant akcijas. Taip bus išvengta galimų piktnaudžiavimų.

3.4. Žemės ūkio reforma

Ypač daug dėmesio skiriama žemės ūkio reformai. Jos tikslas - pakelti žemės ūkį, atgaivinti gero darbo tradicijas Lietuvos kaime.

Žemės ūkio reformą Vyriausybė sieja su socialine kaimo gyventojų apsauga, kaime ir mieste dirbančių pajamų išlyginimu, darbo sąlygų žemės ūkyje gerinimu.

Žemės reforma. Žemės reforma apima visą Respublikos žemės fondą. Žemės reformos įstatyme numatomos neprivatizuojamos žemės kategorijos, žemės suteikimo, grąžinimo bei kompensavimo tvarka, žemės sklypų įsigijimo eiliškumas, kitos svarbiausios sąlygos. Miestuose žemės reforma bus vykdoma pagal miestų žemės privatizavimo programas.

Lietuvos piliečiams (paveldėtojams) turėta žemė grąžinama įstatymu nustatytoje ribose nemokamai, jeigu jie dirba ar dirbti pasirengę. Kai paveldėtoje žemėje jau įsikūręs ūkis arba dėl kitų priežasčių jos negalima skirti, atmatuojamas sklypas kitoje vietoje. Kitiems turėjusiems žemės bus išmokamos kompensacijos.

Privatizuojamos žemės dalis (iki 40%) taip pat parduodama arba išnuomojama lengvatinėmis sąlygomis norintiems joje gyventi ir dirbti (įskaitant ir norinčius pasididinti jau turimus sklypus), pirmumo teisę teikiant vietos gyventojams. Sklypų dydį ir mokėjimo tvarką nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Apmokama pinigais ir pagal galimybes investicinių sąskaitų lėšomis.

Asmenims, norintiems ūkininkavimui įsigyti žemę, taikomi kvalifikacijos reikalavimai.

Ūkininkams, anksčiau gavusiems žemę pagal valstiečių ūkio įstatymą, paliekamos jos valdymo ir naudojimo teisės. Privatinė nuosavybė į šią žemę (su teise parduoti) įteisinama pagal Lietuvos Respublikos civilinius įstatymus ir Vyriausybės nustatytą tvarką.

Neprivatizuotą žemę savivaldybės išnuomuoja nustatyta tvarka.

Žemė grąžinama, taip pat naujai suteikiama ar parduodama, vadovaujantis parengtais žemėtvarkos projektais.

Privatizuojant žemę, valstybės lėšomis pastatyti melioracijos įrenginiai paliekami valstybės nuosavybėi.

Žemės ūkio įmonių turto privatizacija. Suvalstybinti kooperatiniai ūkiai pradėti reorganizuoti į akcines žemės ūkio įmones, taip pat sudarytos paskatos

grįžti į kaimą norintiems ūkininkauti. Visiems ūkininkams subjektams formuojamos vienodos ūkininkavimo sąlygos, grindžiamos ekonominio suinteresuotumo principu.

Žemės ūkio bendro turto dalis (apie 15 procentų) parduodama už pinigus, kurie panaudojami ūkių skoloms padengti.

Kitas žemės ūkio įmonių turtas privatizuojamas, padalijant jį kiekvienam dirbančiam (dirbusiam) šiose įmonėse. Dalis turto įsmeninama Lietuvos kaimo gyventojams skiriamų bendrų vienkartinį išmokų (čekių) dydžiu, o likęs turtas išdalijamas pagal dirbtus metus.

Žemės ūkio reformos įgyvendinimas. Reforma bus vykdoma nuosekliai, kartu su pertvarkymais kitose ūkio šakose. Ją numatoma įgyvendinti dviem etapais.

I etapas. Teisinių, ekonominių ir organizacinių struktūrų sukūrimas.

Reformai vykdyti parengti reikalingi įstatymai bei normatyviniai aktai - žemės ūkio įmonių turto privatizavimo, žemės ūkio reformos, žemės, žemės ūkio bendrovių ir kt. specifiniai žemės ūkiui skirti normatyviniai aktai (dėl išlikusio nekilnojamo turto grąžinimo tvarkos ir sąlygų). Suformuojamos reikalingos organizacinės struktūros. Vyriausybė numato, kad reformą kaime turėtų vykdyti šios srities specialistai, ūkių vadovai.

Sudaromi privatizuojamų ir neprivatizuojamų žemės ūkio objektų sąrašai, nustatomas jų privatizacijos eiliškumas. Žemė bei žemės ūkio įmonių balanse esantis turtas inventorizuojami ir perkainojami. Nustatoma privatizuojamų žemės ūkio įmonių skolų valstybei padengimo tvarka. Kolūkiai ir valstybiniai ūkiai pasirengia reorganizuotis į žemės ūkio (akcines) bendroves arba kolektyvo pageidavimu galės steigti kitus ūkininkus vienetus.

Sudaromi pertvarkomų žemės ūkio įmonių žemėtvarkos projektai. Jais remiantis žemė suteikiama (parduodama) ir grąžinama nuosavybėn arba nuomojama.

Žemės ūkio bendrovės gali naudotis valstybine (neprivatizuota) žeme, taip pat asmeniui sugrąžinta ir jo perduota naudoti bendrovei žeme, taip pat valstybine (vietos savivaldybių) žeme. Bendrovės gali teikti mokamas paslaugas privatiems ūkiams. Norintys galės steigti privačius ūkius arba pasirinkti kitą ūkininkavimo formą.

Nustatomos valstybės deklaruojamos kainos pagrindinėms žemės ūkio produkcijos rūšims, vienodos visiems ūkininkavimo subjektams. Kitai žemės ūkio produkcijai nuosekliai įvedamos laisvos kainos. Būtina įvertinti, kad po kurio laiko teks dotuoti ne vartotoją, bet žemės ūkio produkcijos gamintoją.

II etapas. Įvairių ūkininkavimo formų kūrimas ir plėtojimas.

Kaimo gyventojams įstatymais nustatyta tvarka skiriamos valstybės vienkartinės piniginės išmokos (investiciniai ir agrariniai čekiai). Pagal juos nustatoma kolūkių ir valstybinių ūkių darbuotojų piniginė dalis žemės ūkio įmonės (bendrovės) turte.

Vadovaujantis žemėtvarkos projektais, steigiami valstiečių ūkiai, ūkinės bendrijos ir kiti ūkiniai junginiai. Siekiama sudaryti vienodas teisinės ir ekonominės sąlygas visoms ūkininkavimo formoms, išlyginant valstybinio reguliavimo svertus (kainas, mokesčius, subsidijas, centralizuotai skirstomus materialinius-techninius išteklius ir kitas priemones).

3.5. Demonopolizacija ir antimonopolinė politika

Kartu su turto išvalstybinimu vykdoma ir demonopolizacijos politika. Jos tikslas - formuoti konkurencingą gamintojų, dirbančių Lietuvos rinkai, struktūrą. Turime riboti monopolinę gamybą, kad ji neužvaldytų Lietuvos rinkos ir nediktuotų kainų. Tai neries gamintojų, iš esmės dirbančių TSRS ar Vakarų rinkai. Čia stambesni dariniai geriau gali konkuruoti su užsienio partneriais. Demonopolizacijos politikai įgyvendinti įsteigiama konkurencijos plėtojimo ir monopolinių veiksmų ribojimo tarnyba, vykdanči antimonopolinę priežiūrą.

Demonopolizacijos politika grindžiama tokiais principais:

- susivienijimų, asociacijų, įmonių racionalaus susiskaidymo skatinimas ekonominio pobūdžio suvaržymais, nustatomais vyraujančioms Lietuvos rinkoje įmonėms (prie vyraujančių priskiriamos įmonės, realizuojančios Lietuvos rinkoje daugiau kaip 50 % tos pačios rūšies prekių ar paslaugų, palyginti su bendru jų kiekiu, realizuojamu Lietuvos rinkoje);

- įvairių dirbtinių pusiau komercinių susivienijimų reorganizavimas į normalias įmones;

- ekonominių lengvatų mažoms įmonėms nustatymas ir įteisinimas įstatymine tvarka, tuo skatinant savaiminį didelių įmonių susiskaidymą, naujų smulkių įmonių kūrimą;

- atvira ekonominė politika, numatanti panaikinti dirbtinius ekonominius suvaržymus prekių mainams su kitomis valstybėmis ir kartu sudaranti vidaus rinkoje lygiavertę sąlygą Lietuvos ir užsienio gamintojams.

3.6. Kainodaros reforma ir gyventojų socialinė apsauga nuo kainų liberalizavimo neigiamų pasekmių

Viena iš svarbiausių reformos dalių - kainų reforma. Esamos kainos neatspindi Lietuvoje naudojamų TSRS pinigų masės, nestimuliuoja gamybos kiekio. Tokia deformuota kainų ir perteklinių pinigų politika sukėlė visuotinį prekių deficitą, prekybą pakeitė natūriniai mainai, prekių skirstymas ir dalijimas.

Kainų reformos tikslai:

- priartinti kainas prie rinkos kainų, stimuliuojančių gamybą ir saugančių vidaus rinką;

- sumažinti nepatenkintą mokią paklausą vartojimo rinkoje;

- kainų struktūrą priartinti prie pusiausvyrinių kainų struktūros; tokios kainos sudarytų prielaidas gamybos efektyvumui didėti, gamybos ir vartojimo struktūrai racionalizuoti;

- sukurti natūralius svetus prekiniais-piniginiams santykiams plėtoti, amoralų prekių ir gėrybių skirstymą ir natūrinius mainus pakeisti natūralia prekyba;

- sudaryti sąlygas atskirų įmonių dotavimui iš biudžeto nutraukti (iš biudžeto galima finansuoti specifinės paskirties įmones, taip pat kai kuriais atvejais siekiant išvengti bankroto procesų);

- pereiti nuo administracinio (užduočių, fondų, limitų sistemos) prie piniginio-kreditinio ūkio valdymo.

Kainodaros reforma bus vykdoma keliais etapais. Ji turi būti įgyvendinama taip, kad darbo užmokestis, pensijos, pašalpos ir kitos išmokos didėtų pirmiau negu kainos.

Per pirmą etapą (1991 m. vasario - gegužės mėn.) įmonėms leista perskačiuoti laikinas kainas, ribojant įmonės maksimalų rentabilumą 10-20 proc. nuo kapitalo. Valstybė riboja kainas tik tos produkcijos, kuri tiekama vidaus rinkai, o eksportuojamų prekių kainos - sutartinės.

Reformos metu kainų masto didėjimą sukelia deformuota perteklinė TSRS finansų sistema, kai į apyvartą išleistų pinigų kiekis keliais šimtais milijardų rublių (TSRS mastu) viršija prekių pasiūlą. Kainų masto augimą galima sustabdyti tik kontroliuojant pinigų ir kredito sistemą, tačiau šiuo metu savus pinigus įvesti yra politiniu ir ekonominiu požiūriu sudėtinga. Šiuo metu, kai negalime daryti įtakos TSRS pinigų sistemai, Vyriausybė siekia dėl kainų augimo atsirandantį realių pajamų mažėjimą pagal galimybes kompensuoti indeksuodama indėlius ir didindama atlyginimus bei kitas išmokas.

Kainų reforma siejama su valstybinio turto privatizacija ir įmonių demonopolizavimu. Kainų liberalizavimo tempai turi atitikti privatizacijos ir konkurencinės gamybos struktūros formavimosi tempus.

Kainodaros reforma suteiks pagrindinį impulsą Lietuvos ekonomikai, pereinant prie rinkos santykių. Tačiau kartu su kainodaros reforma turi būti parengtos ir įgyvendintos kitos priemonės, be kurių kainų išlaisvinimas neturi prasmės ir negali būti tikslingas. Vyriausybė įsitikinusi, kad pereiti prie laisvų kainų reikia įgyvendinant kainų priartinimo prie rinkos kainų programą, keliais etapais. Staigus kainų paleidimas be parengiamojo darbo sukeltų staigų kainų šuolį, išaldytų atlyginimus, žymiai nusmukdytų gamybą. Po kurio laiko kartu su prekių kainomis iki rinkos lygio pakilus darbo jėgos kainai (darbo užmokesčiui) dalis įmonių, jeigu jos nebus tinkamai pasirengusios naujam kainų ir tarifų mastui, taps nemokios (bankrutuos). Dėl staigaus kainų padidėjimo atsilikų kompensavimo ir socialinės apsaugos mechanizmas. Ir priešingai, nuoseklus, bet kartu ir ryžtingas darbo užmokesčio ir kainų priartinimas prie rinkos sąlygų įgalina apginti gyventojų socialinius interesus.

Pereinamuoju laikotarpiu kainodaroje tikslinga laikinai išsaugoti administracinius svetus. Kol nesukurtas naujas mechanizmas, negali būti griunama sena tvarka. Būtiniausiems vidaus rinkos poreikiams tenkinti ir tarpvalstybinėms sutartims vykdyti valstybinėms įmonėms taikomas valstybinių užsakymų mechanizmas. Į TSRS eksportuojamoms prekėms galioja centralizuota valstybinių užsakymų tvarka. Šie centralizuoti tiekimai sudaro bendrą Lietuvos Respublikos mainų su TSRS prekių fondą. Pagal valstybinio užsakymo mechanizmą sudaromu prekių mainų fondu disponuoja Materialinių išteklių ministerija ir pačios įmonės.

Antrame etape (1991 m. birželio - liepos mėn.) nuosekliai didinamas darbo užmokestis, pensijos, pašalpos bei kitos išmokos ir mažesne dalimi - kainos. Tai įgalina labiau apsaugoti Lietuvos vartotojų interesus, apginti vidaus rinką. Artėjant prie rinkos darbo užmokesčiui ir kainoms, sumažės galimybės perpardavinėti prekes, kitaip - spekuliuoti. Darbo užmokestis ir kitos išmokos visose ūkio šakose turi padidėti anksčiau ir pralenkti kainų prieaugį. Pirmenybė teikiama švietimo, kultūros, meno, mokslo bei sveikatos apsaugos darbuotojams. Jų darbo užmokestis birželio - liepos mėn. padidėjo vidutiniškai 300

rb, palyginti su gegužės mėnesiu, o bendras šių šakų vidurkis turi pralenkti ūkio darbuotojų vidurkį.

Trečiame kainų reformos etape (nuo 1991 m. III ketvirčio), suartinus valstybės reguliuojamas kainas (įskaitant darbo jėgos kainą) su rinkos kainų mastu, bus pradėtas bendra tvarka taikyti rinkos kainodaros mechanizmas tose ūkio srityse, kurios funkcionuoja konkurencinėmis sąlygomis. Iki 1991 metų pabaigos rinkos kainas numatoma taikyti visose pagrindinėse ūkio šakose, išskyrus energetiką, transportą, ryšius, taip pat kitose atskirose negamybinės ir socialinės infrastruktūros srityse - čia bus laikomasi kainų deklaravimo principų.

Dalis kainų liks valstybės reguliuojamos ir trečiame kainodaros reformos etape. Šio reguliavimo tikslas - užtikrinti socialines garantijas, sušvelninti infliacijos ir bankroto padarinius, apriboti monopolistiškai dideles kainas ir pelnus, išvengti didelės ir ekonomiškai nepagrįstos pajamų diferenciacijos tarp gamintojų, taip pat didesnio nedarbo. Tačiau valstybės reguliuojamų kainų dalis visoje kainų masėje bus nuosekliai mažinama. Be to, jų dydis turės atitikti rinkos kainų mastą. Tai svarbiausia sąlyga konkurencijai atsirasti, gamybos plėtojimui skatinti.

Įgyvendinus pirmuosius kainodaros reformos etapus, bus nustatytos 3 grupių kainos:

a) valstybės nustatomos tvirtos kainos, taip pat aukščiausios ar žemiausios kainų lygis ar dydis;

b) deklaruojamos (derinamos) prekių ir paslaugų, įtrauktų į atskirą Vyriausybės patvirtintą sąrašą, kainos;

c) laisvos kainos.

Pirmosios grupės kainos nustatomos: produkcijai ir paslaugoms, perkamoms ir parduodamoms tarpvalstybinių sutarčių pagrindu, strateginės reikšmės kuro ir energetikos ištekliams, žaliavoms, medžiagoms (nafta ir jos produktai, dujos, kietas kuras, elektros ir šiluminė energija, miško medžiaga, žemės ir gelmių turtai), pagrindinėms žemės ūkio produkcijos rūšims, superkamoms valstybės, socialiai svarbiausioms plataus vartojimo maisto ir pramonės prekėms (tenkinančioms būtiniausius gyventojų poreikius), prekėms, kurių gamybai valstybė išsaugo monopolinę teisę, kai kurioms svarbioms paslaugų rūšims (transporto, valstybinio butų fondo nuoma).

Antrosios grupės - deklaruojamos (derinamos) kainos nustatomos gamintojo parengtą kainos projektą suderinant su valstybiniais kainodaros organais arba savivaldybėmis. Deklaravimas atsižvelgiant į realias išlaidas ir rentabilumo normą bus atliekamas keliais būdais:

- nustatant į deklaruojamų kainų sąrašą įtrauktoms prekėms ir paslaugoms fiksuotas kainas bei tarifus;

- nustatant į deklaruojamų kainų sąrašą įtrauktoms prekėms ir paslaugoms maksimalias kainas bei tarifus arba jų lygius;

- nustatant deklaruojamų prekių grupėms maksimalius rentabilumo normatyvus.

Į deklaruojamų prekių sąrašą numatoma įtraukti prekes (paslaugas), gaminamas (teikiamas) įmonių, užimančių monopolinę padėtį Respublikos vidaus rinkoje.

Trečiosios grupės kainos galios gaminamų prekių ir teikiamų paslaugų rūšims tose ekonomikos sferose, kuriose:

- pakankamai konkurencinga gamybos struktūra;

- didelis gaminamų prekių ar paslaugų pakeičiamumas;

- sudaryta pakankamai efektyvi konkurencija importo politikos pagrindu;

- prekių ar paslaugų kainų dydis nedaro didesnės įtakos gyvenimo lygio minimumui.

Įgyvendinus pirmąjį kainodaros reformos etapą (ir š.m. Vyriausybės nutarimus Nr. 72 ir Nr. 73), maždaug 20 % nuo visos kainų nomenklatūros sudarys tvirtos (fiksuotos) kainos, o likusius 80 % - valstybės reguliuojamos (deklaruojamos) kainos.

Siekiant greičiau pereiti prie rinkos ekonominių santykių, galima staiga paleisti didžiąją dalį kainų ir tokiu radikaliu būdu įtvirtinti Lietuvos ekonomikoje svarbiausią rinkos ekonomikos atributą - laisvą kainodarą. Tačiau laisva kainodara mūsų sąlygomis susijusi su žymiai aukštesniu rinkos kainų mastu, kurį tikslinga įsisavinti nuosekliai, etapais. Tai leis išvengti masinio įmonių bankroto. Be to, laisva kainodara prasminga tik konkurencingoje rinkoje. Lietuvos ekonomikai šiandien būdingas aukštas monopolizmo ir uždarumo laipsnis, todėl staigus kainų palcidimas sukeltų daug nepageidaujamų reiškinių:

1) labai smuktų gamyba, nes monopolistiniai gamintojai siekia užsitikrinti aukštą pelno lygį ne plėsdami gamybą, o didindami kainas. Tą padaryti daug lengviau negu išplėsti gamybą. Stimulai plėsti gamybą atsiranda tada, kai kainų didinimo galimybės išsemtos, t.y., konkurentai jas priverčia stabilizuoti (Lenkijoje, vykdančioje reformą nepalyginti lengvesnėmis negu Lietuva sąlygomis - 10 kartų didesnė vidaus rinka, sava valiuta, stabili politinė padėtis - gamyba smuko 30 %).

Kartu dėl gamybos sumažėjimo būtų daugybė bankrotų, sparčiai mažėtų darbo vietų.

2) sparčiai didėjančios kainos praranda informatyviąją reikšmę, kadangi tiek gamintojai, tiek vartotojai nebespėja orientuotis rinkos konjunktūroje. Objektivią informaciją rinkos dalyviams gali teikti tik nusistovėjusios arba lėtai besikeičiančios rinkos kainos. Taigi spartaus kainų kitimo periodas negali užsitęsti. Kainos turi palyginti greitai stabilizuotis, kitaip laisvos kainos praras savo prasmę.

3) susiformuos ekonomiškai nepagrįsta pajamų diferenciacija tarp gamintojų ne dėl geresnio darbo, o tik dėl nevienodų startinių aplinkybių, kai dalis įmonių staiga "atsiduria" laisvoje rinkoje. Tai sukeltų didesnės dalies įmonių pagrįstą socialinį ir politinį nepasitenkinimą. TSRS rinkai dirbančių Lietuvos įmonių padėčiai įtaką darytų TSRS vilkinama ekonomikos ir tuo pačiu kainodaros reforma, o tai Lietuvai sukeltų ne tik ekonominį, bet ir politinį pavojų.

4) esant per daug spartiems kainų augimo tempams, gyventojų socialinės apsaugos, kompensavimo mechanizmai neišvengiamai atsiliktų ir nespėtų reaguoti adekvačiais tempais. Dėl to reforma prarastų didelės gyventojų dalies palaikymą.

Vyriausybė sicks pakankamai greitai, bet tinkamai pasiruošusi, nuosekliai, etapais priartėti prie rinkos kainų. Tai numatoma įgyvendinti pereinamuoju

laikotarpiu išplėtus antros grupės (deklaruojamų) kainų sąrašą ir deklaravimo metodu apribojant rentabilumą.

Pirmuosiuose kainų reformos etapuose dominuos deklaruojamos kainos. Šiai prekių grupei visiems gaminiams bus nustatoma maksimali rentabilumo riba. Pirmame ir antrame kainų reformos etapuose gaminių kainas nustatys (perskaičiuos) patys gamintojai, tačiau valstybė kontroliuos šios grupės gaminių kainas ir prireikus taikys sankcijas, kai pagal įmonės išlaidų kalkuliaciją rentabilumas viršys leistiną dydį. Įvertinant gaminio savikainą, bus atsižvelgiama į faktines materialines išlaidas ir darbo užmokestį, kurio vidurkio rodiklius periodiškai nustatys vykdomoji valdžia.

Laikinos perskaičiuotos ir valstybės reguliuojamos kainos, naudojamos pirmuosiuose etapuose, trečiame kainų reformos etape leis nuosekliai pereiti prie rinkos kainų.

Gyventojų apsauga. Nesiimant jokių specialių socialinės apsaugos priemonių, pastebimas liberalizuotų kainų augimas reformos metu greitai ir labai nevienodai atsilieptų įvairių sluoksnių gyventojų gyvenimo lygiui. Kad būtų išvengta ekonomiškai nepagrįstos gyventojų pajamų diferenciacijos, kurią lėmė ne geresnis darbas, gamybos efektyvumo prieaugis, o tik staigus rinkos ekonomikos sąlygų sudarymas (staiga pasikeitusi kainodara ir dėl to augančios kainos bei gamintojų pajamos, naujas pajamų paskirstymo mechanizmas ir t.t.), numatomi kompensavimo mechanizmai, slopinantys šio tipo pajamų diferencijavimąsi visuose gyventojų sluoksniuose. Tokia kompensacijų sistema atitinka pasyviosios socialinės politikos esmę. Jos sudėtyje taip pat - laikinų bedarbio pašalpų teikimas neturintiems darbo žmonėms, socialinės garantijos ne visai darbingiems visuomenės nariams, šeimos pajamų rėmimas.

Pagrindinis kompensacijų sistemos principas - palaikyti iki kainų liberalizavimo nusistovėjusias įvairių gyventojų grupių gaunamų pajamų proporcijas, pažeistas vien dėl kainų didėjimo.

Kompensacijos dėl žemų, biudžeto subsidijomis palaikomų maisto produktų kainų, padidinimo. Pirmame kainodaros reformos etape kompensacijų sistema buvo nustatyta 1991 m. vasario 22 d. nutarimu Nr. 73 "Dėl gyventojų papildomų išlaidų, susijusių su būtiniausių prekių kainų padidėjimu, kompensavimo". Toliau vykdant kainodaros reformą, kompensacijų sistema tobulinama.

Minėtu nutarimu nustatyta būtinoji 85 rb kompensacija asmenims, gaunantiems fiksuotas išmokas: pensijas, stipendijas ir kt., bei 20 rb diferencijuotas priedas dirbantiems pagal samdos sutartis. Iš viso kiekvieno gyventojo pajamų padidėjimo kompensacijos dydžiu sumos maždaug 65 rb skiriama padidėjusioms maisto produktų kainoms kompensuoti. Bendra kompensacijų suma dėl maisto produktų pabrangimo per metus sudaro beveik 2 mlrd. rb. Ši suma per socialinės šalpos sistemą bus paskirstyta šeimoms, atsižvelgiant į dirbančiųjų ir vaikų bei išlaikytinių šeimoje skaičių.

Iš biudžeto išlaikomų darbuotojų atlyginimų pertvarkymas. Paleidžiant kainas, sparčiai augs pelno siekiančių ūkio subjektų pajamos. Kartu žymiai didės lėšų, skiriamų darbo apmokėjimui, apimtis. Tai ne tik skatins infliaciją, bet ir greitai sudarys didelį atotrūkį tarp pelno siekiančių įmonių ir iš biudžeto išlaikomų darbuotojų darbo apmokėjimo. Nukentėtų fiksuotas pajamas gaunančių gyventojų sluoksniai: iš biudžeto išlaikomų organizacijų, sveikatos apsaugos,

švietimo, kultūros, nekomercinio mokslo sferų darbuotojai. Taigi būtina periodiškai didinti tokiose sferose dirbančių žmonių darbo apmokėjimą.

Darbo apmokėjimo fondai iš biudžeto išlaikomai sferai bus didinami tokiais pat tempais, kokiais augs darbo apmokėjimas pelno siekiančiose įmonėse. Tam bus periodiškai įvertinamas vidutinis darbo apmokėjimo augimo indeksas visose pelno siekiančiose įmonėse ir pagal jį perskaičiuojamos darbo apmokėjimui skirtų lėšų apimtys visai iš biudžeto išlaikomai sferai.

Šio tipo kompensacijų mechanizmas veiks laikotarpiu, kol stabilizuosis rinkos kainos. Po to (visiška paleistų kainų stabilizacija gali įvykti tik griežtai ribojant pinigų masę apyvartoje) toks kompensavimas iš biudžeto išlaikomos sferos darbuotojams bus nutrauktas.

Gyventojų indėliai. Š.m. kovo 28 d. Vyriausybės nutarimu "Dėl gyventojų indėlių ir valstybinio draudimo įmokų apsaugojimo nuo nuvertėjimo, susijusio su vienkartinio kainų padidėjimu" nustatyta kompensuoti Lietuvos gyventojams 50 % indėlių vertės, neviršijant 5000 rublių sumos vienam asmeniui, (buvusiems politiniams kaliniams ir tremtiniams - iki 7000 rublių), pervedant kompensacijas į gyventojų investicines sąskaitas.

Be šios vienkartinės priemonės, taupomosiose kasose esantys gyventojų indėliai bus apsaugomi nuo infliacijos. Priskaičiuojant indėliams palūkanas, numatoma jas padidinti oficialiai patvirtintu infliacijos dydžiu (procentais) per palūkanų priskaičiavimo periodą. Indėlių apsaugojimas nuo infliacijos leis išlaikyti bankuose daug gyventojų dispozicijoje esančių pinigų ir sumažins spaudimą vartojimo reikmenų rinkai.

3.7. Finansai ir biudžetas

Finansų, biudžeto ir mokesčių politika bus vykdoma, vadovaujantis Biudžetinės sandaros, Juridinių asmenų pelno mokesčio, Fizinio asmenų pajamų mokesčio bei kitais įstatymais, siekiant, kad finansų sistema būtų mobili ir operatyviai reaguotų į reformos pokyčius.

Pertvarkant Lietuvos Respublikos finansų sistemą ir pritaikant ją rinkos ekonomikos sąlygoms, bus įgyvendinami šie principai:

a) valstybės biudžeto sistemos pagrindą sudaro savarankiškas valstybės biudžetas ir savarankiški savivaldybių biudžetai;

b) užtikrinamas Lietuvos valstybės ir savivaldybių biudžetų subalansuotumas, jų išlaidų priklausomybė nuo įstatymuose nustatytų pajamų šaltinių ir dydžių;

c) pagrindinius Lietuvos valstybės biudžeto ir vietos savivaldybių biudžetų formavimo šaltinius sudarys: juridinių asmenų pelno mokestis, akcizai (apvartos mokestis, o vėliau - jį pakeitęs pridėtinės vertės mokestis), fizinio asmenų pajamų mokestis ir žemės mokestis, kurie nuo 1991 m. mokami vadovaujantis atitinkamais Lietuvos įstatymais;

d) bus siekiama Lietuvos valstybės biudžetą atriboti nuo Lietuvos bankų kredito išteklų. Trūkstant biudžetui lėšų, Vyriausybė pirmiausia naudos valstybinį kreditą, leisdama Lietuvos valstybinės paskolos obligacijas, taip pat naudodama trumpalaikes bankų paskolas;

e) numatant biudžeto asignavimus, prioritetas bus teikiamas socialinės sferos reikmėms bei garantijoms, taip pat ekonomikos reguliavimo poreikiams pagal tikslines ūkio vystymo programas;

f) nuo 1991 m. palaipsniui nutraukiamos subsidijos įmonėms ir ūkinėms organizacijoms, atsisakoma dirbtinai žemų valstybinių kainų dotavimo iš biudžeto praktikos. Kainų didėjimo dalinė kompensacija bus išmokama vartotojams;

g) bus siekiama vykdyti griežtą taupymo politiką valstybinėse biudžetinėse įmonėse, įstaigose ir organizacijose, pertvarkyti mokslo įstaigų biudžetinį finansavimą per mokslo fondų sistemą. Specialistų rengimą savo reikmėms pelno siekiančios įmonės ir organizacijos privalės iš dalies apmokėti aukšto-sioms mokykloms.

Numatoma tobulinti priimtus mokesčių įstatymus, ypač Fizinį asmenų pajamų mokesčio įstatymą, o nuo 1993 metų pereiti prie metinių pajamų iš visų šaltinių apmokestinimo pagal mokėtojų pateiktas deklaracijas. Apyvartos mokesčių pakais pridėtinės vertės mokestis, kuriuo bus apmokestinami ne tik gaminiai, bet ir paslaugos, įskaitant ir gamybines. Bus iš esmės pertvarkytas valstybinis mokestis.

Bus siekiama palaikyti tokį juridinių asmenų pelno mokesčio ir fizinių asmenų pajamų mokesčio lygį, kuris skatintų verslininkystę, kapitalo kaupimą. Tuo tikslu bus taikomos apmokestinimo lengvatos pelnui, panaudotam gamtos apsaugos priemonėms įgyvendinti, tobulesnėms technologijoms diegti ir pan. Bus skatinamos kitų šalių kapitalo investicijos į Lietuvą, atleidžiant kai kurias iš užsienio kapitalo įsteigtas įmones ir bendras įmones tam tikram laikui nuo pelno mokesčio, taikant mokesčių lengvatas naudingoms Lietuvos ūkiui investicijoms, atleidžiant nuo mokesčių reinvestuotą Lietuvoje pelno dalį, neribojant ir neapmokestinant išvežamo pelno.

Siekiant apsirūpinti valiuta, nustatyta, kad įmonės, realizavusios produkciją už valiutą, privalo parduoti valstybei 20 % valiutos įplaukų. Pelną (pajamų) mokestį įmonės mokės rubliais ir valiuta proporcingai įplaukoms. Valiuta bus mokami akcizo (pridėtinės vertės) mokesčiai nuo prekių, realizuotų Lietuvos Respublikoje už valiutą. Fiziniai asmenys nuo darbo užmokesčio ir premijų, išmokėtų valiuta, mokės 28 % pajamų mokestį valiuta.

Valiutos įplaukos bus paskirstomos tarp valstybės valiutos fondo ir savivaldybių valiutos fondų. Įmonių (išskyrus savivaldybių įmones) atskaitymai ir pelno (pajamų) mokesčiai valiuta nukreipiami: 85 % į valstybės valiutos fondą ir 15 % į savivaldybės, kurioje registruota įmonė, valiutos fondą. Savivaldybių įmonės atskaitymus ir mokesčius valiuta moka priešinga proporcija. Akcizai ir kiti mokesčiai (išskyrus pelno (pajamų) mokesčius) mokami: 70 % į valstybės valiutos fondą, 30 % į savivaldybių valiutos fondus.

Kad būtų išvengta didelių disproporcijų tarp darbo apmokėjimo įvairiose gyventojų grupėse po kainų liberalizavimo, taip pat ekonomiškai neracionalaus kaupimui skiriamų lėšų sumažėjimo, Vyriausybė pereinamuoju periodu numato laikinai reguliuoti darbo apmokėjimą. Šio reguliavimo bus atsisakyta po to, kai bus iš esmės reorganizuota pinigų apyvarta (įvesti savi pinigai ar pan.).

3.8. Bankai ir pinigai

Svarbus žingsnis atkuriant Lietuvos ūkį - bankų sistemos pertvarkymas.

Organizuojamos bankinės operacijos užsienio valiuta, įvedamas užsienio valiutos valstybinio monopolio režimas. Valstybinėms įmonėms nustatomi nauji konvertuojamos valiutos keitimo į vidaus pinigus santykiai, įvedami mokesčiai valiuta. Vyriausybė padės steigti komerciniams bankams.

Siekiant formuoti savarankišką rinką ir sudaryti palankesnes sąlygas sa-viems pinigams įvesti, numatoma paruošti sutarties su TSRS ir sąjunginėmis respublikomis (jų centriniais bankais) projektą dėl tiesioginių vidaus atsiskai-tymų rubliais tarp įmonių bei organizacijų pertvarkymo į tarpvalstybinius atsiskaitymus. Iš pradžių tam bus naudojamos korespondentinės sąskaitos; vėliau, jas reorganizavus į kliringines sąskaitas, tarpvalstybiniai atsiskaitymai bus vykdomi kliringiniu piniginiu vienetu.

Lygiagrečiai turi būti užtikrinta savarankiška tarptautinių atsiskaitymų, mokėjimų balanso su užsieniu ir kreditavimo sistema. Operacijos užsienio valiuta ir valiutinis režimas turi būti organizuoti skirtingai:

- a) Lietuvoje cirkuliuojant TSRS pinigams;
- b) Lietuvai įvedus savus pinigus, kol jie bus nekonvertuojami;
- c) Lietuvos pinigams tapus konvertuojama valiuta.

Dviem pirmaisiais atvejais bus nustatytas užsienio valiutos Lietuvos valsty-binio monopolio režimas. Lietuvos įmonių valiutą, laikomą užsienio bankuo-se, numatoma perversi į Lietuvos banko valiutines sąskaitas.

Bus sudaromi užsienio prekybos bei mokėjimų balansai pagal atskiras šalis, valiutas, taip pat bendras balansas Respublikos mastu. Tuo tikslu organizuo-jami valiutos aukcionai, steigiami jos supirkimo bei pardavimo punktai.

Pinigai ir jų apyvarta. Dėl neprotingos TSRS finansinės politikos rublio nuvertėjimas dabar akivaizdus. Nekontrliuojant pinigų ir kreditų sistemos, Vyriausybės galimybės paveikti šį procesą ribotos. Radikaliausias sprendimas būtų įvesti nacionalinę valiutą, tačiau tam kol kas trukdo politinė padėtis. Nacionalinės valiutos įvedimas ne tik labai praplėstų savarankiškos ekonomi-nės politikos galimybes, bet ir būtų svarbus Lietuvos valstybingumo įtvirtinimo aktas.

Esminė problema, kurią būtina spręsti neatidėliojant, tebelieka pinigų sanavimo problema. Rublio nuvertėjimas vyksta labai sparčiai, pinigų masės atotrūkis nuo agreguotos pasiūlos pasiekė grėsmingą mastą. Grynųjų pinigų emisija TSRS 1990 m. dvigubai viršijo numatytą ir oficialiais duomenimis sudarė 24 mlrd. rb. Lietuvoje emisija sudarė apie 800 mln. rb. Tuo pat metu mažėjo gamyba, nacionalinės pajamos. Dėl to infliacija Lietuvos ūkyje 1990 m. padidėjo iki 24 %.

Siekiant kovoti su šiais reiškiniais, didinti pinigų likvidumą, Lietuvos ban-kas per bankų sistemą vykdys restrikcinę kredito politiką. Numatoma atskirti Lietuvos valstybės biudžeto lėšas nuo Lietuvos bankų išteklų. Trūkstant biudžeto lėšų, Vyriausybė privalės pirmiausia naudotis valstybiniu kreditu. Esant apyvartoje rubliams, išliks grynų ir negrynų pinigų naudojimo režimas.

Bus išleistos Lietuvos Respublikos valstybinės paskolos terminuotos obli-gacijos.

3.9. Ekonominiai ryšiai su užsieniu

Ekonominių ryšių su užsieniu srityje bus siekiama išnaudoti tarptautinio bendradarbiavimo galimybes bei pranašumus, kuriuos Lietuvai gali suteikti jos geografinė padėtis. Šioje srityje labai svarbų vaidmenį turės Lietuvos kaip savarakiškos valstybės padėtis užsienio valstybių požiūriu. Todėl visų pirma būtina siekti Lietuvos valstybės pripažinimo, o kartu ieškoti ir įgyvendinti tuos ekonominius bei administracinius svertus, kurie ir nepripažinimo iš TSRS pusės sąlygomis būtų efektyviausi.

Užsienio kapitalo pritraukimas į Lietuvą padėtų išvystyti Lietuvos pramoninį potencialą, išlaikyti socialiai priimtina užimtumo (nedarbo) lygį, pateikti Lietuvos rinkai gausybę prekių.

Užsienio prekybą Lietuvoje numatoma reguliuoti nustatant ekonomiškai pagrįstus valiutų kursus, muitų tarifus, eksporto subsidijas, mokesčius, kvotas ir licencijas. Būtina subalansuoti Lietuvos užsienio prekybą, pirmiausia plečiant eksportą.

Siekiant racionalizuoti importą, numatoma mokesčiais skatinti importo pakeitimą savais gaminiais, decentralizuoti jį, kartu įvedant licencijų išdavimo valiutos turėtojams tvarką (teikiant pirmenybę importuotojams, atvežantiems į Lietuvą vartojimo reikmenų, įrengimų smulkioms ir vidutinėms įmonėms, gaminančioms vartojimo reikmenis, statybines medžiagas bei įrangą mašinų gamybos pramonei, taip pat gamybines prekes, kurios prisideda prie Lietuvos eksporto plėtojimo).

Reikia nustatyti prioritetines ūkinės veiklos sferas, kuriose Lietuvos prekės ir paslaugos greičiausiai gali tapti konkurencingomis užsienio rinkose. Įvertinant perspektyvines ūkio rekonstrukcijos kryptis, tai galėtų būti: radioelektronikos, elektronikos ir prietaisų pramonės produkcija, ekologiškai švarūs maisto produktai, tekstilė, ypač lino audiniai ir gaminiai iš jo, trikotažas, baldai, popierius ir jo gaminiai, medienos plokštės, žuvininkystės, žverininkystės produkcija, meno verslų gaminiai, transporto ir turizmo paslaugos. Šių šakų produkcijos eksportas turės garantuoti minimalias būtinas valiutines įplaukas.

Svarbus valiutinių pajamų šaltinis - užsienio turizmas. Ši veiklos sfera turi būti demonopolizuota, sukurtos šiuolaikinio aptarnavimo sistemos, plačiai panaudojant užsienio turizmo firmų patirtį bei pritraukiant užsienio kapitalą.

Respublikos ūkis dar labai priklausomas nuo TSRS žaliavų bazės. Artimiausiu metu būtina išlaikyti susiklosčiusius ryšius, perkant iš TSRS žaliavas, jas perdirbant ir parduodant TSRS dalį pagamintos produkcijos. Optimali eksporto į TSRS apimtis turėtų būti 40-60 % visos eksporto apimties, o eksporto struktūroje dominuos maisto, lengvosios ir mašinų gamybos pramonės produkcija.

Atsižvelgiant į panašią Lietuvos, Latvijos ir Estijos politinę bei ekonominę situaciją, taip pat geografinę padėtį, svarbu sukurti Baltijos rinką. Baltijos rinkos dalyvams tikslinga koordinuoti savo veiklą ekonominių ryšių su kitomis užsienio šalimis srityje, bendradarbiauti ieškant produkcijos realizavimo rinkų, sudarant kuo palankiausias sąlygas tarpusavio prekybai ir kapitalo judėjimui, įgyvendinti bendrą muitų politiką. Reikia sukurti Baltijos respublikų

finansinį fondą, Baltijos investicijų banką, Baltijos rinkos marketingo asociaciją.

Ypač didelę reikšmę Lietuvos eksporto potencialo didinimui, gamybinės bazės atnaujinimui turi užsienio kapitalo investicijos, realizuojamos įvairiomis formomis: teikiant neatlygintą pagalbą, kreditus, steigiant bendras įmones, taip pat įmones vien už užsienio kapitalą, jų filialus, atstovybes ir kt. Tačiau pagrindinė forma turi būti tiesioginės užsienio kapitalo investicijos į pramonę, paslaugų sektorių ir kitas ūkio šakas. Tai sukurtų papildomus gamybinius pajėgumus, naujas darbo vietas, pakeltų gamybos technologinį lygį, sukauptų valdymo patirtį. Tiesioginės investicijos, lyginant su netiesioginėmis, leidžia išvengti įsiskolinimo užsieniui, o užsienio investitoriai suinteresuoti efektyviai naudoti kapitalą.

Ypač daug dėmesio bus skiriama trišaliams ir daugiašaliams projektams, kai gamybai Lietuvoje panaudojamos TSRS žaliavos ir Vakarų technologijos. Užsienio investicijų skatinimas neturi apsiriboti mokesčių lengvatomis, reikia kurti kompleksinę užsienio kapitalo pritraukimo sistemą - sudaryti adekvačias materialines, teisines sąlygas, rengti kadrus ir formuoti infrastruktūrą. Mokesčių lengvatos užsienio investicijoms turi būti diferencijuojamos atsižvelgiant į Vyriausybės nustatytus ilgalaikius prioritetus ūkio šakoms - jos turi skatinti pelno reinvestavimą. Siekiant sudaryti užsienio investicijoms palankias sąlygas, svarbu išspręsti klausimą dėl galimybės užsienio piliečiams įsigyti arba nuomoti žemės sklypus.

Užsienio kapitalo investicijų mastas Lietuvoje bus kontroliuojamas. Jos neturi viršyti 25-35 % Lietuvos ūkio bei atskirų šakų kapitalo vertės. Lietuvos nuosavybė turi išlikti uostai, geležinkelio transportas, ryšiai, energetika.

Svarbų vaidmenį plėtojant Lietuvos gamybinį potencialą gali suvaidinti netiesioginės investicijos - kreditai. Tam ypač padėtų Lietuvos įstojimas į Tarptautinį valiutos fondą ir Pasaulinį banką. Geri santykiai su valstybėmis ar jų sąjungomis taip pat leistų gauti kreditus ar garantijas komercinėms paskoloms. Palanki užsienio valstybių politika paspartintų ir palengvintų privataus kapitalo investavimą Lietuvoje, atpigintų kreditus, paskolas.

Turi būti diferencijuota politika valstybinių ir komercinių paskolų atžvilgiu. Valstybinės paskolos turi būti imamos Vyriausybės vardu tik valstybiniais projektams įgyvendinti ir infrastruktūrai plėtoti, o komercinės - įmonių vardu gamybiniam potencialui modernizuoti ir plėsti. Reikia pradėti skaičiuoti mokėjimų balansą, o užsienio paskolų ėmimo reguliavimą siesti su mokėjimų balanso būkle, nustatant tiek valstybinės, tiek bendros užsienio skolos ribas, remiantis SNO rekomendacijomis ir pasauline praktika. Siekiant gauti įvairių tarptautinių organizacijų teikiamus kreditus ir finansinę pagalbą, reikia rengti tikslingas ekonomikos plėtojimo programas.

Bus siekiama, kad Lietuva palaikytų ryšius su tarptautinėmis ekonominėmis ir finansinėmis organizacijomis: Generaliniu susitarimu dėl prekybos ir tarifų, Tarptautiniu valiutos fondu, Pasauliniu banku, Europos bendrija, Europos laisvosios prekybos asociacija, Šiaurės šalių sąjunga bei kitomis organizacijomis.

4. SOCIALINĖS REFORMOS PROGRAMA

4.1. Socialinė apsauga

Būtina ekonominės reformos sėkmės prieda yra efektyvi socialinės apsaugos sistema. Jos pagrindą sudaro priimti ir pradėti realizuoti Lietuvos Respublikos gyventojų užimtumo, kolektyvinių sutarčių, gyventojų pajamų garantijų, darbo apmokėjimo, socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų, gyventojų pensinio aprūpinimo gerinimo įstatymai, parengti ir aptarti valstybinio socialinio draudimo, paramos šeimai, valstybinių pašalpų, invalidų socialinės integracijos, darbo sutarties, atostogų, rengiami pensijų, valstybės tarnautojų, žmonių saugos darbe, kolektyvinių ginčų (konfliktų) nagrinėjimo įstatymų projektai, taip pat rengiamas naujas darbo įstatymų kodekso projektas.

Užimtumo ir darbo santykių reguliavimas

Perėjus prie rinkos didės nedarbas. Kai kam teks keisti savo kvalifikaciją. Siekiant reguliuoti darbo rinką, prie Socialinės apsaugos ministerijos įsteigta Lietuvos darbo birža, formuojamas užimtumo fondas. Nustatytas naujas minimalus darbo apmokėjimo dydis, taip pat padidinti biudžetinių įstaigų darbuotojų tarnybiniai atlyginimai.

1991 metais numatoma baigti pertvarkyti gyventojų užimtumo reguliavimo sistemą, apimančią profesinį konsultavimą, mokymą ir perkvalifikavimą, parengti specialias užimtumo programas gyventojams, kurie negali lygiaverčiai konkuruoti darbo rinkoje (invalidai, pensinio amžiaus žmonės, paaugliai). Bedarbio pašalpos skiriamos pagal Lietuvos Respublikos gyventojų užimtumo įstatymą. Jos yra mažesnės negu atitinkamas darbo užmokestis ir mokamos ne ilgiau kaip 6 mėnesius. Tai skatina bedarbius aktyviau ieškoti darbo. Struktūrinį nedarbą numatoma šalinti pagal valstybines perkvalifikavimo programas, taip pat sudaryti sutartis tarp Darbo biržos, darbdavių ir kvalifikacijos kėlimo bei perkvalifikavimo įstaigų. Vyriausybė numato skirti lėšų naujoms darbo vietoms steigti, kai kuriems darbuotojams perkvalifikuoti.

Santykiai darbo rinkoje grindžiami darbuotojų, darbdavių ir valstybės susitarimais, užtikrinančiais darbuotojams minimalaus darbo apmokėjimo, darbo laiko, atostogų ir kitas garantijas.

Valstybinė žmonių saugos darbe politika formuojama remiantis ekonomiais svertais, kartu numatomos sveikatos ir gyvybės apsaugos darbe garantijos, humanizuojami kompensacijų už nukrypimus nuo normalių darbo sąlygų nustatymo principai.

Valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo sąlygas nustatys įstatymai, kitų biudžetinių įstaigų darbuotojų - Vyriausybė; jų darbo apmokėjimo sąlygos bus

reguliuojamos atsižvelgiant į pelno siekiančių įmonių darbuotojų darbo užmokesčio didėjimą. Savo ruožtu pelno siekiančiose įmonėse, įstaigose ir organizacijose darbo apmokėjimo sąlygos bus aptariamose kolektyvinėse bei samdos sutartyse.

Pajamų garantijos

Gyventojų pajamos stabilizuojamos nustatant ir tikslinant minimalų gyvenimo lygio dydį, nuolatinės išmokas bei socialines pašalpas (atvirkštinį pajamų mokestį).

Vyriausybės sprendimu pirmajame prekių ir paslaugų kainų didėjimo etape papildomos išlaidos gyventojams kompensuojamos didinant darbo užmokestį ir fiksuotas išmokas bei mokant socialines pašalpas.

Antrajame prekių ir paslaugų kainų didėjimo (tiksliau - liberalizavimo) etape gyventojų pajamos bus remiamos pagal Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymą. Numatoma labiausiai remti mažiausiai pajamų turinčius asmenis, gyvenančius žemiau skurdo ribos. Pajamos, viršijančios minimalaus gyvenimo lygio dydį, bus kompensuojamos pagal tolygiai mažėjančią normą. Tai turi sušvelninti ir stabilizuoti infliaciją.

Remiant šeimų pajamas, bus plėtojama socialinių pašalpų sistema. Svarbiausias jos pranašumas: padedant gyventojams, kurių pajamos yra mažesnės už valstybės remiamas, daugiau paramos teikiama tiems, kurių pajamos mažesnės, o po rėmimo didesnės pajamas turi tie, kurie daugiau uždirba patys. Tokia socialinė pašalpa darbo paskatas (kartu ir darbo rinką) pažcis mažiau negu kitos pašalpų formos.

Siekiant operatyviai įvertinti socialinius procesus, analizuoti įvairių gyventojų grupių gyvenimo lygį ir jo kitimo tendencijas, nustatytas vartojimo reikmenų ir paslaugų standartinis rinkinys suvestiniam vartojimo kainų indeksui skaičiuoti. Šis indeksas nuo 1991 metų II ketvirčio skelbiamas spaudoje. Nuo to paties laikotarpio Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo nustatyta tvarka indeksuojamas minimalus gyvenimo lygis, minimalus darbo apmokėjimo dydis, minimalios pensijos, kitos nuolatinės išmokos (pensijos, stipendijos, tarnybiniai atlyginimai, socialinės pašalpos). Minimalus gyvenimo lygis ir darbo užmokestis bus reguliariai didinami. Didėjant kainoms, didesniu tempu kils ir darbo užmokestis, pensijos, kitos pastovios išmokos.

Pensinis aprūpinimas

Pertvarkoma gyventojų pensinio aprūpinimo sistema. Siekiant garantuoti valstybinio socialinio draudimo biudžeto savarankiškumą, šis biudžetas iš esmės jau atskirtas nuo Lietuvos valstybės biudžeto, sukurtos valstybinio socialinio draudimo valdymo struktūros. Nuo 1990 m. spalio 1 d. gerokai padidintos tremtinių, politinių kalinių, karo ir rezistencijos dalyvių senatvės, invalidumo, maitintojo netekimo pensijos. Padidintas 85 rubliais pensijas numatoma papildomai padidinti 60 rublių priedu, priklausomai nuo pensijoje būto laiko, mokamos socialinės pensijos darbo stažo neturintiems asmenims.

Dėl to valstybinio socialinio draudimo įnašų tarifas padidintas iki 30 procentų darbo užmokesčio fondo, įvestas darbuotojų įnašų tarifas - 1 procento darbo užmokesčio dydžio.

Daugelio gyventojų pensijos yra palyginti mažos. Kvalifikuotų darbininkų ir tarnautojų maksimalios pensijos siekia tik 20-30 procentų turėto atlyginimo.

Vyriausybė siūlo priimti laikiną (3-5 metams) pensijų įstatymą, kuriuo remiantis nuo 1992 m. sausio 1 d. būtų peržiūrimos pensijos visiems pensininkams, priklausomai nuo darbo užmokesčio ir darbo stažo.

Pasibaigus šiam laikotarpiui, numatoma:

a) skatinti savanorišką, individų atsakomybe paremtą pensinio draudimo plėtojimą, pensijos dydį sieti su valstybinio socialinio draudimo įnašų dydžiu. Pertvarkant darbo apmokėjimą, didinti individų įnašus į valstybinio socialinio draudimo fondą, atitinkamai reguliuoti darbdavių įnašus;

b) atsižvelgiant į visuomenės "senėjimo" tendenciją, atsisakyti senatvės pensijų mokėjimo dirbantiems pensininkams, bet nemažinti pensinio aprūpinimo normų; ankstyvas išėjimas į pensiją turi likti kaip individo pasirinkimo galimybė, tačiau pensinės išmokos dydis turi priklausyti nuo uždirbtos sumos;

c) laipsniškai panaikinti moterų ir vyrų pensinio amžiaus skirtumus;

d) organizuoti nacionalinę visų apdraustųjų apskaitos sistemą, leidžiančią tiesiogiai susieti pensijų dydį su socialinio draudimo įmokų suma;

e) tęsti valstybinio socialinio draudimo reformą, siekti, kad išmokos būtų racionalios, optimaliai kompensuotų prarastas pajamas arba kitą gyvenimo šaltinį ligos, nedarbo ir kitais atvejais, skatintų individus išsaugoti darbingumą, sveikatą, neleistų atsirasti išlaikytinių nuotakoms.

Vyriausybė skatina privataus bei savanoriškojo socialinio draudimo plėtojimą; tai spartins kapitalo rinkos formavimąsi, leis geriau tenkinti draudžiamųjų interesus, didins asmeninę jų atsakomybę.

Valstybės parama šeimai

Numatoma gerinti šeimų, auginančių vaikus, socialinę apsaugą, didinti joms valstybės paramą, tuo sudarant palankesnes socialines ekonomines sąlygas gyventojų reprodukcijai. Vyriausybės sprendimu padidintas valstybės remiamų pajamų dydis, daugiau neturtingų šeimų suteikta teisė į socialinę pašalpą, padidintos vaiko priežiūros pašalpos. Sumažėjus, kaip prognozuojama, moterų užimtumui gamyboje, bus mokamos motinystės pašalpos visoms nedirbančioms motinoms.

Vyriausybė numato teikti šeimoms paramą, didėjančią priklausomai nuo vaikų skaičiaus šeimoje, sudaryti geresnes sąlygas auginti ir auklėti vaikus šeimoje, pailginti vaiko priežiūros trukmę, mokėti atitinkamo dydžio kompensacijas šeimoms, kurių vaikai nelanko ikimokyklinių įstaigų. Atsižvelgiant į išaugusį minimalų gyvenimo lygį didinamos ir socialinės pašalpos.

Globa ir rūpyba

Siekdama, kad globa ir rūpyba geriau tenkintų įvairių gyventojų grupių socialinės paramos poreikius, Vyriausybė numato šias veiklos kryptis:

a) racionalizuoti funkcijų bei atsakomybės paskirstymą tarp valstybės, savivaldybių, įmonių, visuomeninių, religinių organizacijų ir šeimos bei individo;

b) įstatymiškai įtvirtinti globos reikalingų žmonių socialines garantijas;

c) sudaryti sąlygas auginti ir lavinti vaikus invalidus šeimose;

d) didinti globos įstaigų savarankiškumą, tobulinti jų ūkio mechanizmą ir išdėstymą, nutraukti didelių globos įstaigų projektavimą ir statybą, stiprinti esamą materialinę bazę;

e) analizuoti invalidų, kurčiųjų ir aklųjų socialinės ir medicininės reabilitacijos problemas, padėti jų draugijoms spręsti šias problemas;

f) decentralizuoti globos įstaigų valdymą, pereiti prie mišraus jų finansavimo iš Lietuvos valstybės biudžeto ir vietos savivaldybių biudžetų, valstybinio socialinio draudimo bei gyventojų asmeninių lėšų.

Migracija

Siekiant apsaugoti Lietuvos Respublikos interesus numatoma vykdyti racionalią migracijos politiką bei įstatymiškai ją reguliuoti, parengti tarpvalstybinius susitarimus dėl migrantų socialinių garantijų, adaptacijos ir pan., įsteigti Lietuvos Respublikos migracijos politikos valstybinę instituciją.

Gyvenamosios erdvės apsauga

Vyriausybė, sprenddama gyventojų apsirūpinimo gyvenamosiomis patalpomis problemas, numato laikytis šių principų:

aprūpinant gyvenamosiomis patalpomis Respublikos gyventojus laipsniškai pereiti nuo nemokamo butų skyrimo prie jų, kaip materialinės vertybės, įsigijimo;

atsisakant beveik monopolizuotos butų statybos ir skirstymo, sudaryti realias sąlygas gyventojams pagal turimas santaupas pasirinkti ir įsigyti tinkamiausią būstą kartu užtikrinant socialinį lygiatęsiškumą. Valstybė palieka sau pareigą tik socialiai neapsaugotų ir ekonomiškai nepajėgių gyventojų grupių atžvilgiu, suteikdama joms nustatyto dydžio gyvenamąjį plotą;

visokeriopai skatinti gyvenamųjų namų ir butų statybą iš gyventojų lėšų, sudaryti jiems lengvatines sąlygas kreditui gauti;

laikant gyvenamųjų namų statybą prioritetine, skatinti valstybinių, valstybinių akcinių bei kitų įmonių ir bendrijų, taip pat atskirų rangovų veiklą šioje srityje;

atsisakyti dotacijų už valstybinio ir visuomeninio butų fondo išlaikymą; pririnkus šias dotacijas skirti iš savivaldybių biudžetų tik socialiai neapsaugotoms ir ekonomiškai nepajėgioms gyventojų grupėms, taikant socialinės apsaugos mechanizmą. Todėl numatoma peržiūreti buto nuomos mokesčio

tarifus, įvertinant visas butų fondo išlaikymo ir remonto sąnaudas; šių tarifų prieaugį kompensuoti nustatyta tvarka;

sudaryti teises ir ekonomines sąlygas valstybiniam ir visuomeniniam butų fondui privatizuoti, kartu didinti gyventojų atsakomybę už gyvenamojo būsto tausojimą, jo priežiūrą;

plėtoti butų fondą eksploatuojančių bei remontuojančių įmonių ir bendrijų veiklą, užtikrinti, kad privatizuoto butų fondo savininkai nebūtų palikti likimo valiai, kad jiems būtų visokeriopai padedama eksploatuoti gyvenamuosius namus ir butus, ypač jų inžinerinę įrangą;

skirti dalį lėšų, gautų privatizuojant butų fondą, individualios statybos teritorijų inžinerinei įrangai, siekti, kad artimiausiu metu visi pageidaujantys statyti individualius gyvenamuosius namus būtų aprūpinti tam parengtais žemės sklypais.

Individualių gyvenamųjų namų statyba bus reglamentuojama tik Statybos kodeksu.

4.2. Sveikatos apsauga kūno kultūra ir sportas

Vyriausybė, tobulindama sveikatos apsaugos valstybinį reguliavimą, koordinuos valstybės ir vietos savivaldybių valdymo organų, ūkio subjektų, mokslo institucijų, sveikatos ir socialinės apsaugos, švietimo įstaigų veiklą sprendžiant prioritetines problemas, numatytas Nacionalinėje sveikatos koncepcijoje. Reglamentuojant sveikatos apsaugą, bus nustatyti šios bendrosios valdymo funkcijos ekonominio reguliavimo mechanizmai.

Vyriausybė sieks papildyti ir sugriežtinti teisinę ir įteisinti ekonominę atsakomybę už pakenkimą gyventojų sveikatai ir jų teisėtiems interesams sveikatos apsaugos srityje. Įgyvendinant šias priemones, bus nustatyti visų nacionalinės sveikatos apsaugos sistemos subjektų įgaliojimai ir jų kompetencijos pasiskirstymas. Vyriausybė rūpinsis tinkamos gyvenamosios ir darbo aplinkos sudarymu, socialinėmis ir ekonominėmis priemonėmis skatins sveiką gyvenimo būdą.

Vyriausybė numato:

be parengto Sveikatos apsaugos įstatymo, parengti ir kitus šios srities įstatymų bei normatyvinių aktų projektus;

pertvarkyti gydymo įstaigų struktūrą decentralizuojant atitinkamų įstaigų valdymą bei užtikrinant ligonių teisę pasirinkti gydytoją;

skatinti nuosavybės formų įvairovę, labdarą, ūkinių subjektų investicinį aktyvumą sveikatos apsaugos srityje;

parengti sveikatos draudimo ir ligonių kasų sistemos modelį ir jį įgyvendinti;

gerokai padidinti lėšas sveikatos apsaugai, didinti šios srities darbuotojų darbo užmokesį;

1991-1992 metais įgyvendinti sveikatos apsaugos įstaigų daugiakanalio finansavimo sistemą (biudžetinės, drausminės, nebiudžetinės, labdaros, tikslinės paskirties fondų lėšos, akcininkų įnašai);

nuo 1991 metų pradėti taikyti dažniausiai pasitaikančių ligų profilaktikos, diagnostikos ir gydymo kaštų kompensacijas;

1991 metais reorganizuoti sanitarijos ir epidemiologijos stotis į Sveikatos apsaugos ministerijos higienos centrus, suteikti jiems didesnius įgaliojimus sveikatos apsaugos profilaktikos priemonių koordinavimo srityje bei numatyti šių centrų sudėtyje valstybines higienos inspekcijas;

suformuoti valstybės sienos ir krašto teritorijos higieninės-karantininės apsaugos sistemą;

parengti ir įgyvendinti valstybinius standartus, statybos normas ir taisykles, technines sąlygas bei kitus normatyvinius aktus, reglamentuojančius gyvenamosios ir darbo aplinkos, mokslo ir technikos, pramonės, statybos, žemės ūkio, transporto, tiekimo, prekybos ir kitų darbų, paslaugų, produkcijos kokybės, užtikrinančios gyvybės ir sveikatos apsaugą, higienos reikalavimus;

parengti ir įgyvendinti nacionalinę sveikų miestų koncepciją, padedančią spręsti gyventojų sveikatos, gyvenamosios aplinkos sąlygų ir socialines problemas;

įsteigti ir plėtoti informacinę sveikatos tarnybą;

parengti ir pradėti naudoti sveikatos monitoringo registrų sistemas;

toliau vykdyti medicinos mokslo, mokymo, ligų profilaktikos ir gydymo integraciją, kuriant akademinių-universitetinių klinikų ir centrų sistemą;

sukurti ir įteisinti sveikatos programų valdymo ir kontrolės mechanizmą;

įgyvendinti nacionalines AIDS ir diabeto profilaktikos, kovos su rūkymu programas, racionaliai jas finansuoti;

parengti ir įgyvendinti kitas nacionalines ligų profilaktikos programas;

telkti įvairias valstybines tarnybas, ūkio subjektus motinystės ir vaikystės apsaugos, vaikų invalidumo, apsigimimų profilaktikos, kūdikių mirštamumo mažinimo, vaikų mitybai skirtų švarių ir sveikų maisto produktų gamybos ir vaikų racionalios mitybos klausimams spręsti;

1991-1992 metais pertvarkyti medicinos ir farmacijos specialistų su aukštoju ir viduriniu išsimokslinimu rengimą bei jų kvalifikacijos kėlimą, reorganizuoti jų atestavimo sistemą, skatinti profesinį tobulinimąsi;

1991-1993 metais pradėti visų gydytojų podiplominį rengimą rezidentūroje;

sudaryti gambiausiam Lietuvos jaunimui sąlygas studijuoti, o medicinos ir farmacijos specialistams bei mokslininkams - tobulintis užsienio šalių sveikatos apsaugos įstaigose, Pasaulinės sveikatos organizacijos centruose ir institucijose;

ekonominėmis priemonėmis skatinti nacionalinės farmacijos pramonės, medicinos technikos, aparatūros ir įrangos pramoninę gamybą.

Vyriausybė, pripažindama, kad kūno kultūra ir sportas yra labai svarbi priemonė gyventojų fiziniui lavinimui gerinti, sveikatai stiprinti ir darbingumui išsaugoti, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautiniam prestižui įtvirtinti, numato:

parengti kūno kultūros ir sporto įstatymą bei kitus su juo susijusių normatyvinių aktų projektus;

1991-1992 metais parengti kūno kultūros ir sporto bei sveikatingumo programas pagal gyventojų amžiaus grupes, prioritetą teikiant šeimai, ikimokyklinėms ir mokymo įstaigoms;

skatinti kurti įvairius kūno kultūros ir sveikatos centrus, klubus, mokyklas, sudaryti juose sąlygas visiems norintiems pasitikrinti savo fizinę būklę, gauti konsultacijas ir dalyvauti kūno kultūros pratybose;

siekti, kad Lietuvos Respublika būtų tinkamai reprezentuojama Olimpiniuose žaidynėse, Europos ir pasaulio čempionatuose bei kituose tarptautiniuose renginiuose, remti didelio meistriškumo sportininkų rengimą;

visapusiškai remti Lietuvos tautinio olimpinio komiteto ir sporto federacijų pastangas tapti atitinkamų tarptautinių organizacijų nariais;

1991-1992 metais pertvarkyti kūno kultūros ir sporto specialistų rengimą, jų atestavimą bei kvalifikacijos kėlimą;

nuo 1992 metų suteikti sporto federacijoms visišką savarankiškumą, pereiti prie jų tiesioginio finansavimo.

4.3. Kultūra ir švietimas

Lietuvos Respublikos Vyriausybė vykdo kultūros politiką, laiduojančią istorinį krašto kultūros tęstinumą ir sudarančią palankias sąlygas jos laisvai tolesnei sklaidai.

Valstybės kultūros politika grindžiama laisvos asmens saviraiškos, kultūros raidos savaimingumo, tautinės kultūros atvirumo, modernumo, polilogiškumo bei vertybinio kryptingumo, demokratiškumo ir decentralizmo nuostatomis.

1. Atkurdamą pažeistą Lietuvos kultūrinio gyvenimo tęstinumą, Vyriausybė rūpinasi kultūros paveldo ir etninės kultūros tradicijų išsaugojimu bei aktualizavimu kultūroje. Šito siekiant:

1.1. Būtina rūpintis kultūros nekilnojamųjų vertybių išsaugojimu, visų pirma:

tinkamos jų priežiūros ekonominiu skatinimu;
mokslininkų, tyrėjų, projektuotojų ir restauratorių rengimo organizavimu;
specialių apskaitos, inventorizavimo, tiriamųjų ir restauravimo darbų centralizuotu finansavimu;

restauravimo darbų aprūpinimu materialiniais ištekliais;
šiuolaikinių tyrimo, projektavimo ir restauravimo darbų technologijų diegimu;

savivaldybių veiklos paminklosaugos srityje koordinavimu.

Vyriausybė teiks prioritetą teisingam nuosavybės santykių nustatymui, sieks užtikrinti tinkamą kultūros nekilnojamųjų vertybių naudojimą.

1.2. Būtina restauruoti krašto kultūrinį palikimą: pradėti sistemingą Lietuvos kultūros vertybių apskaitą bei jų paieškas užsienyje, rūpintis prarastų vertybių grąžinimu į Lietuvą.

Ratifikavus UNESCO parengtas konvencijas kultūros paveldo klausimais, 1991 metais privalu sudaryti valstybinę kultūros vertybių paieškos programą, grindžiamą tarptautinės teisės normomis. Reikia ištirti Lietuvos dvarų, vienuolynų, bažnyčių istorinio paveldo likimą, suorganizuoti sistemingą užsienio bibliotekose, archyvuose bei privačiose kolekcijose esančios liuanistinės medžiagos mikrofilmavimą, emigrantų iš Lietuvos išsivežtų ir emigracijoje sukurtų vertybių apskaitą.

Sudarytiną sunykusio, sunaikinto, dingusio, susigražinto ir svetur saugomo Lietuvos kultūros turto kompiuterinis katalogas, išleistinas šių vertybių sąvadas.

Visą šį darbą organizuos 1991 metais įkurtas Kultūros paveldo mokslinio tyrimo centras.

1.3. Būtina iš esmės gerinti kultūros paveldo saugojimo ir eksponavimo sąlygas. 1991 metais juridškai apibrėžus muziejų veiklą ir sukūrus muziejininkystę reglamentuojančią teisinę sistemą, reorganizuotinas muziejų tinklas.

1991-1992 metais įsteiginti specializuoti muziejinių vertybių restauravimo centrai: archeologijos, popieriaus, etnografijos, fotodokumentų.

Gerinant muziejinių vertybių laikymo sąlygas bei apsaugą, artimiausiais metais iki 70 proc. muziejams skiriamų lėšų reikia panaudoti saugykloms rengti ir plėsti. 1991-1992 metais įrengtinos patikimos automatizuotos apsaugos sistemos.

Iš esmės keistinas muziejų veiklos pobūdis; daugiau dėmesio skirdami mokslo tiriamajam darbui, mokslinių renginių organizavimui, kultūros paveldo populiarinimui, jie turėtų įsigyti mokslinės įstaigos statusą.

Konkrečioms muziejų veiklos programoms įgyvendinti 1991-1992 metais bus įsteigtas muziejininkystės plėtojimo fondas.

1.4. Būtina deideologizuoti Lietuvos bibliotekas, atverti jas visų krypčių spaudiniams ir dokumentams. Artimiausiais metais būtina parengti ir pradėti įgyvendinti valstybinę Respublikos bibliotekų kompiuterizavimo programą.

Juridškai apibrėžus bibliotekų veiklą, privalu nustatyti jų darbo koordinavimo centrą. Juo turėtų tapti Nacionalinė M. Mažvydo biblioteka. Šioje bibliotekoje 1991-1992 metais įkurdintini Litanistikos bei Respublikinis dokumentų restauravimo ir mokrokopijavimo centrai.

Respublikinės reikšmės bibliotekos turėtų įgyti mokslinės įstaigos statusą. Vietinių bibliotekų, kur įmanoma, jungiamų su mokyklų bibliotekėlėmis, veikla privalėtų įgauti raiškesnį švietimo bei švietėjiškumo, kultūrinį gyvenimą organizuojančio darbo pobūdį.

1.5. Būtina remti etninės kultūros sąjūdį kaip pastangą niveliuojančios masinės kultūros apsuptyje išsergėti baltiškiosios kultūros savitumą. Teiktina parama Lietuvos regionuose savaime besistieigiantiems etninės kultūros židinims.

Siekiant suaktyvinti etninės kultūros mokslinius tyrimus ir skatinti jos sklaidą kasdieniniame, ypač jaunimo, gyvenime, 1991 metais reorganizuotinas Lietuvos liaudies kultūros centras.

Į valstybinę leidybos programą įtrauktini liaudies meno albumai, dainynai, žodynai, tautosakos rinkiniai, regionų monografijos.

Liaudies kūrybos kaupimui, rinkinių sisteminimui ir apsaugai skirtina finansinė valstybės parama.

1991 metais būtina sudaryti vyriausybinių Mažosios Lietuvos kultūros puoselėjimo programą. Tokią programą privalu sudaryti ir Pietryčių Lietuvos kultūrai gaivinti. Pastaroji turėtų būti pagrįsta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, kaip polikultūrinės valstybės, kultūros tradicijų tęstinumo idėja.

1991 metais priimtina vyriausybinių paramos liuvų bendruomenėms, gyvenančioms už Lietuvos ribų, programa.

Sykiu Vyriausybė sudarys tinkamas sąlygas laisvai Lietuvos etninių bendrijų kultūrų - kaip unikalių ir integralių Lietuvos kultūros sandų - sklaidai.

2. Skatindama Lietuvos kultūros kūrybinį dinamizmą, Vyriausybė stengsis sudaryti sąlygas demokratinėms kultūrinio gyvenimo struktūroms rasti ir plėstis, sukurti prielaidas kūrėjo ir visuomenės aktyvumu grindžiamai jo savaimingai tėkmei. To siekiant:

2.1. Žadintinas kiekvieno menininko kūrybiškumas. Nuo 1992 metų koncertinėms organizacijoms ir teatrams derėtų pereiti prie sularčių sistemos.

2.2. Skatinant meno kolektyvų kūrybinę konkurenciją, būtina sukurti lankščią valstybės dotacijų ir subsidijų sistemą, orientuotą į kūrybinių programų finansavimą. Esamos meninio gyvenimo struktūros turėtų lygiomis teisėmis varžytis su naujomis iš privačios iniciatyvos atsirandančiomis.

2.3. Būtina decentralizuoti kultūrinį gyvenimą, sukuriant optimalų santykį tarp centrinių ir vietinių kultūrą koordinuojančių institucijų. Kultūroje turėtų mažėti elitinių zonų. Propaguojant profesionalų meną atokiau nuo kultūros centrų esančiuose regionuose, sykiu būtina remti vietinių meno kolektyvų bei asmenų kūrybines pastangas. Vyriausybė skatins dvarų kultūros, bažnytinio meno tradicijų gaivinimą, remis naujų Lietuvos meninio gyvenimo židinių - Alytaus teatro, Plungės, Varnių muziejų, Druskininkų vaikų meno galerijos ir kitų kūrimąsi.

2.4. Rūpinantis krašto tradicijas atitinkančios jaunos ir darnios socialinės-kultūrinės aplinkos kūrimu, būtina pertvarkyti unifikuotą kultūros įstaigų tinklą. Kultūros namai, kaimų klubinės įstaigos turėtų natūraliai peraugti į vietos sąlygas bei papročius, gyventojų poreikius labiausiai atitinkančius kultūros židinius. Skatinant kultūrinį visuomenės aktyvumą, ypač palaikytinas muziejų, mokyklų, bibliotekų ir kitų kultūros bei švietimo įstaigų bendradarbiavimas.

2.5. Stengiantis mažinti geografinės ir socialinės kultūrinio lygmens disparporcijas, formuoti visuomenės kultūrų nuovoką ir meninę klausą, būtina daugiau dėmesio skirti estetiniam lavinimui. Nuo 1992 metų pradėtinos reorganizuoti muzikos ir meno mokyklos, orientuojantis ne tiek į profesionalų rengimą, kiek į universalų pobūdžio estetinį vaikų ir jaunimo lavinimą. Nuo 1991 metų pradėti įgyvendinti vyriausybę estetinio ugdymo programą "Vaikai ir menas".

2.6. Būtina racionalizuoti meno bei kultūros specialistų rengimą aukštesniosiose ir aukštosiose mokyklose, sukurti modernią jų kvalifikacijos tobulinimo ir perkvalifikavimo sistemą. Šiems uždaviniams spręsti 1991 metais reorganizuotinas Kultūros darbuotojų tobulinimosi institutas. Būsimos specialistų rengimo programos turi atitikti kultūros ir švietimo integracijos perspektyvą.

3. Atkurdamą pažeistą tautinės kultūros identitetą, Vyriausybė sieks, kad Lietuvos kultūra grįžtų Europos ir pasaulio bendrijon kaip lygiateisis kultūrinio polilogo dalyvis. Todėl:

3.1. Būtina atgaivinti europinį Lietuvos kultūros integralumą, atkurti ir plėsti jos tradicinius ryšius su Vakarų Europos kraštų kultūromis.

Stengdamasi sudaryti prielaidas normaliam ir darniam Lietuvos kultūros subuvimui su kitų šalių kultūromis, Vyriausybė sieks ratifikuoti visuotinai pripažįstamas tarptautinio bendradarbiavimo ir kultūros mainų konvencijas.

teiktinas prioritetas. Vyriausybė rengs tarptautinio bendradarbiavimo kultūros, švietimo ir mokslo srityse programas, jas finansuos ir realizuos. Itin remtinąs trijų Baltijos valstybių kultūrinio regiono formavimąsi. Lietuva, reintegruodamasi į Vidurio Europą, kartu su Latvija ir Estija įsijungdama į Šiaurės šalių bendriją, galėtų tapti jungiamąja grandimi, natūraliai siejančia šiuos du krikščioniškosios Vakarų kultūros polių. Baltiškojo ir europinio identiteto savivoka turėtų skatinti Lietuvos kultūrą plačiam tarptautiniam bendradarbiavimui tiek su Rytų, tiek su Vakarų kultūromis.

Atsiverdama Vakarų Europos kultūrai, Lietuva turėtų išsaugoti pusiausvyrą tarp romaniško ir germaniško pasaulių kultūrinių įtekmių, būdama atvira moderniškiausios šiuolaikinės kultūros tendencijoms - derinti žmogaus universalumą su istoriškai susiklosčiusiu etniniu savitumu.

3.2. Vyriausybė organizuos ir koordinuos deramą Lietuvos Respublikos kultūros reprezentavimą užsienyje. Siektina, kad Lietuvos kultūra įsitvirtintų pasaulio kultūrinėje savivokoje kaip savita ir Europos kultūrą turtinanti, jos dvasinio atsinaujinimo tendencijas skatinanti europietiškosios kultūros versmė.

3.3. Būtina sudaryti sąlygas Lietuvos jaunimui studijuoti pasaulio kultūros, meno ir mokslo centruose.

3.4. Siekdamą atkurti Lietuvos kultūros ir užsienio lietuvių kuriamos kultūros vientisumą, Vyriausybė teiks tarpvalstybinių sutarčių pagrindu nustatytą paramą užsienio lietuvių kultūros ugdymo įstaigoms ir kultūros židiniams.

Kultūros politiką Vyriausybė grindžia tarptautinėmis kultūrinės veiklos ir bendradarbiavimo nuostatomis, garantuodama asmens, tautinių ir kitų bendrijų, apskričių ir vietovių kultūrinės veiklos laisvę ir savarankiškumą, atmesdama prievartinę ideologinę, politinę ir religinę kultūros reglamentaciją, teigdama toleranciją ir pagarbą, skatindama plačią kultūros savivaldą.

Svarbiausias Vyriausybės kultūros politikos tikslas - laiduoti istorinį Lietuvos kultūros tęstinumą. Tai įmanoma padaryti:

sukuriant modernią, krašto kultūrinėmis tradicijomis pagrįstą ir į bendrą Europos švietimo sistemą integruotą Lietuvos valstybės mokyklą; atkuriant pažeistą kultūros paveldo ir dabartinės kultūros ryšį; serginti baltiškąją Lietuvos kultūros savastį; skatinant kūrybišką gimtosios kultūros dialogą su Europos ir pasaulio kultūromis.

Aktualiausiais dabarties uždaviniais Vyriausybė laiko:

atkurti totalitarinės sistemos pažeistą krašto kultūrinį gyvenimą, sudaryti prielaidas natūraliai ir savaimingai jo tėkmei;

įgyvendinti radikalią, demokratinei, atvirai visuomenei pagrindus teikiančią švietimo reformą;

amortizuoti iš pereinamojo laikotarpio ekonominių ir politinių problemų kylančias neigiamas įtekmes šiandieninei kultūros raidai.

Įgyvendindama šiuos siekius, Vyriausybė laikosi strategijos, sistemiškai siejančios kultūrą ir švietimą kaip neatskiriamus vieno proceso sandus, ir teikia pirmenybę švietimui - pagrindinei ir būtinai sąlygai, laiduojančiai darnią kultūros sklaidą.

Normalizuojant Lietuvos kultūrinį gyvenimą, privalu iš esmės keisti požiūrį į kultūrą. Tiesioginis valstybinis reguliavimas prasmingas tik švietimo ir kultū-

ros paveldo srityse. Valstybė atsisako meninės kūrybos ir kultūrinės raidos reglamentavimo, vien finansiškai palaikydama ir skatindama prioritetines kultūros raidos kryptis, remdama nekomercinį meną.

Nuo 1991 metų kultūros plėtojei duodamos lėšos imamos skirstyti atsižvelgiant į ekspertų, suburtų prie Kultūros ir švietimo ministerijos, nuomonę, įvertinant tikslines kultūrinės programas. Sykiu, norint paskatinti šiuolaikinio meno plėtrą, reikia įkurti Lietuvos meno fondą. Analogiškas fondas būtinas ir švietimo programoms remti.

1991-1995 metais įvertindama kainų ir infliacijos augimą, Vyriausybė numatys būtiną lėšų kiekį esamai kultūros sistemai išsaugoti, švietimo reformai įgyvendinti. 1991 metų pradžioje numatoma pakelti kultūros darbuotojų ir pedagogų atlyginimus, tam iš valstybės biudžeto skiriant 176 mln. rublių.

Normalizuojant kultūrinį gyvenimą, reikia sukurti teisinį kultūros funkcionavimo mechanizmą. 1991 metais būtina priimti Švietimo, Specialistų rengimo, Kultūros kilnojimųjų vertybių apsaugos, Kultūros nekilnojimųjų vertybių apsaugos, Muziejų ir Bibliotekų įstatymus.

Reformuodama švietimo sistemą, Vyriausybė kuria demokratine depolituotą ir demilitarizuotą Lietuvos mokyklą, ugdančią Respublikos pilietį, turintį tapatumo su gimtąja kultūra pojūtį, gebantį konstruktyviai prisidėti prie tobulesnės visuomenės kūrimo, įsijungti į savo krašto kultūrinę, visuomeninę ir politinę veiklą. Atliepiančią tautinių bendruomenių kultūrinius poreikius, bus sukurti etniniai valstybinės mokyklos variantai.

Savarankiška Lietuvos valstybės mokykla bus derinama su Baltijos, Šiaurės šalių ir Vidurio Europos mokyklų modeliais, integruojama į Europos švietimo struktūrą.

Dedant pagrindus demokratinei krašto mokyklai, bus remiama mokymo formų įvairovė, privati iniciatyva. 1991 metais nustatoma licencijų teikimo tvarka privačioms mokymo įstaigoms steigti. Dėl mokyklų stygiaus neprivatizuojant esamų švietimo įstaigų, bus skatinamas naujų konfesinių bei privačių mokyklų steigimas, remiamas humanitarinių ir techninių gimnazijų kūrimas prie universitetų ir kitų aukštųjų mokyklų.

Reformuojant Lietuvos švietimo sistemą, būtina:

1. Sudemokratinti mokyklos gyvenimą plėtojant savivaldos formas, šalinant autoritarinės pedagogikos liekanas. 1991 metais įsteigta Psichologinė mokyklų tarnyba iki 1995 metų turi išplėsti savo tinklą visoje Respublikoje.

2. Gerinti mokyklos materialinę bazę:

1991-1998 metais periti prie vienpamaininės mokymo sistemos (tam šiuo metu stinga 150 mokyklų);

1991 metais parengti Lietuvos mokyklų kompiuterizavimo programą, 1991-1993 metais miestuose ir rajonų centruose įsteigti 20 eksperimentinių visai kompiuterizuotų mokyklų.

3. Iš esmės pertvarkyti bendrojo lavinimo mokyklų mokymo turinį. 1991-1993 metais, pereinamajame švietimo reformos tarpsnyje, bus atnaujinti mokymo planai, programos, vadovėliai bei mokymo priemonės. Ypač daug dėmesio bus skiriama užsienio kalbų, informatikos mokymui, estetiniam ir doroviniam lavinimui. 1991 metais juridškai apibrėžus tikybos vietą valstybinėje mokykloje, bus sukurta dorinio ugdymo programa, aprėpianti etikos

pradmenis, tautos ir Europos kultūros istorijos bei religijotyros dalykus. Vaikai juos lankys pasirinktinai tėvų pageidavimu.

Modernios krašto mokyklos mokymo turinys visų pirma bus grindžiamas Lietuvos kultūra, atskleidžiant šios kultūros europietiška ir universalų pobūdį. Pereinamuoju reformos laikotarpiu vyresniųjų klasių moksleiviams bus paruoštos lietuvių filosofinės ir kultūrologinės minties bei Europos filosofijos chrestomatijos, lietuvių kultūros, istorijos apybraiža, verčiami užsienio gimnazijų filosofijos, kultūros ir meno istorijos vadovėliai.

1991-1992 metais bus parengtos ir išleistos naujos integruotos pradinės mokyklos mokymo programos. 1992 metais pagal šias programas turi pradėti dirbti I klasė. 1998 metais turėtų būti sukurta moderni, lanksčios struktūros, diferencijuotą mokymąsi garantuojanti Lietuvos valstybės bendrojo lavinimo mokykla. Nuo 1992 metų reformuojant rusiškas bendrojo lavinimo Lietuvos mokyklas, mokymas jose prailginamas iki 12 metų.

Artimiausiu metu numatomas parengiamasis organizacinis švietimo reformos darbas:

1991-1992 metais bus surinktas duomenų bankas apie visas bendrojo lavinimo mokyklas, parengti visų tipų bendrojo lavinimo mokyklų nuostatai;

1991 metais, parengus švietimo įstaigų inspektavimo nuostatus, numatoma įkurti valstybines kraštų inspekcijas;

1991-1992 metais apibrėžus bendrojo vidurinio išsilavinimo standartą, kartu su aukštesiomis mokyklomis bus nustatyta valstybinių abiturų egzaminų (arba testavimo) organizavimo tvarka.

Nuo 1992 metų pradėtina Respublikos bendrojo lavinimo mokyklų struktūros reforma.

4. Remiantį ikimokyklinį auklėjimą šeimoje, 1991-1995 metais numatoma pertvarkyti ikimokyklinio ugdymo institucijų tinklą bei programas.

1992 metais bus išleistos naujos vaikų darželių programos, metodinės kompleksinio ugdymo rekomendacijos, 1993 metais - vaikų su vystymosi sutrikimais ugdymo ikimokykliniame amžiuje programos.

Ikimokyklinio ugdymo srityje numatoma pradėti taikyti laidavimo sistemą. Bus siekiama, kad vaikai pradėtų lankyti darželius nuo 3-4 metų. Miestuose numatoma steigti mažuosius darželius, projektuojant juos gyvenamųjų namų pirmuosiuose aukštuose. Sykiu bus plečiamas specialiųjų sanatorinių, reabilitacinių vaikų darželių tinklas, teikiama parama privačioms ikimokyklinėms įstaigoms. Ypač daug dėmesio skirsime vaikų su vystymosi sutrikimais ugdymui.

5. Radikalčiai pertvarkyti pagalbinių mokyklų tinklą, jų ugdymo programas bei metodus. Numatoma steigti pagalbines klases prie bendrojo lavinimo mokyklų. Jau 1991 metais reorganizuotina vaikų atrankos į šio profilio įstaigas sistema, įsteigti respublikinis ir sezoninis diagnostikos centrai.

6. Reorganizuoti vaikų globos namų ir delinkventinių paauglių ugdymo institucijas (specialaus režimo mokyklas), jų darbo turinį bei formas. 1991-1995 metais mokyklos-internatai našlaičiams bus pertvarkyti į vaikų globos namus.

7. Pertvarkyti specialistų rengimą.

1991-1995 metais bus kuriama profesinio rengimo sistema, laiduojanti Respublikos ūkio aprūpinimą aukštos kvalifikacijos darbininkais ir technikais.

Šiais metais bus paruošta aukštesniųjų mokyklų (kolegijų) koncepcija. Nuo 1992 metų technikumai pertvarkomi į profesines arba į aukštesniąsias mokyklas (kolegijas).

Orientuojantis į Šiaurės ir Vidurio Europos šalių standartus, 1991 metais bus sudarytas naujas specialybių ir profesijų rejestras, kartu su Lietuvos pramonininkais bus paruošta nacionalinė darbininkų rengimo programa.

Pertvarkant pedagogų mokymą, bus kuriama tęstinio lavinimosi ir atestavimo sistema. Tolesnis pedagogų mokymasis ir kvalifikacijos lygis bus susietas su darbo apmokėjimu. 1992 metais numatoma atestuoti visų mokyklų vadovus. Nuo 1992 metų pradedama ir per 5 metus įvykdoma mokytojų atestacija.

1991 metais sukuriama pedagogų poreikio prognozės mechanizmas ir pradedamas pedagogų perkvalifikavimas.

Artimiausiu metu bus sukurtas suaugusiųjų švietimo ir perkvalifikavimo sistema. Pagal darbo biržos poreikius bus perkvalifikuojami bedarbiai ir neperspektyvių profesijų darbininkai.

1991-1995 metais bus kuriama tęstinio ugdymo sistema reorganizuojant vakarinio ir neakivaizdinio mokymosi formas.

8. Plėtoti pedagogikos mokslą.

Sėkmingam švietimo reformos įgyvendinimui būtina pedagogikos mokslo modernizacija. Bus sudarytos naujos, pasaulinius pedagogikos standartus atitinkančios bendrojo lavinimo mokyklų bei mokytojus rengiančių aukštesniųjų ir aukštųjų mokyklų mokymo programos. Didelis dėmesys skirtinas kalbų mokymosi metodikoms ir priemonėms. Bus sukurtas lankstesnis taikomųjų pedagoginių, psichologinių ir sociologinių tyrimų finansavimo mechanizmas, taikomos terminuotų sutarčių formos.

4.4. Nacionalinės politikos nuostatos

Vyriausybė, pripažindama Lietuvoje gyvenančių įvairių tautybių žmonių nueit istorinio kelio glaudžią sąsają su lietuvių tautos likimu ir tuo pagrįstą bendrų tikslų ir pareigų tapatumą, remdamasi Visuotine žmogaus teisių deklaracija, Tarptautiniu pilietinių ir politinių teisių paktu bei kitais tarptautiniais dokumentais, Laikiniu Pagrindiniu Įstatymu, Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymu, visiems savo piliečiams nepriklausomai nuo jų tautybės garantuoja lygias politines, ekonomines, socialines ir kultūrines teises bei laisves, reiškia pagarbą kiekvienai tautybei ir kalbai, skatina tautinės savimovės ugdymą bei jos saviraišką. Vyriausybė, įgyvendindama šias nuostatas, sieks, kad visiems Respublikos piliečiams nepriklausomai nuo jų tautybės būtų:

užtikrintas jų teisių ir laisvių įgyvendinimas bei gynimas;

garantuota teisė eiti bet kurias pareigas valstybiniuose valdymo organuose, įmonėse, įstaigose bei organizacijose;

garantuota teisė būti atstovaujamiems visų pakopų valstybinės valdžios organuose, remiantis Lietuvos rinkimų įstatymais;

užtikrinta galimybė, laikinai išvykus iš Lietuvos Respublikos, bet kada sugrįžti neprarandant pilietybės ir visų su ja susijusių politinių ir socialinių teisių bei laisvių.

Vyriausybė dėms pastangas, kad tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims būtų garantuota:

teisė laisvai ir netrukdomai vartoti gimtąją kalbą tiek viešame, tiek privačiame gyvenime ir jos mokytis;

teisė išpažinti bet kurią religiją ar neišpažinti jokios, atlikti gimtąją kalbą religines apeigas bei nacionalinius ritualus;

teisė jungtis į tautines kultūros organizacijas;

teisė palaikyti kultūrinius ryšius su tautiečiais Lietuvoje ir už jos ribų.

Vyriausybė, vykdydama ekonominę socialinę valstybės programą, visiems savo piliečiams nepriklausomai nuo tautybės garantuoja įstatymų numatytą vienodą socialinę apsaugą, numato socialinių garantijų sistemą ne Lietuvos Respublikos piliečiams ir ją įgyvendina tarpvalstybinių susitarimų pagrindu.

Atsižvelgdama į objektyviai istoriškai susiklosčiusį Pietryčių Lietuvos rajonų ekonominį, socialinį ir kultūrinį atsilikimą, į šių rajonų kultūros paveldo savitumą ir mišrią gyventojų tautinę sudėtį, Lietuvos Respublikos Vyriausybė:

vykdo programą susidariusiems tarp šių rajonų skirtumams pašalinti;

imasi priemonių kultūros paveldui išsaugoti;

rūpinasi, kad jokia čia gyvenanti etninė grupė nebūtų diskriminuojama bei eliminuojama iš politinio, ekonominio ar kultūrinio gyvenimo.

Atsižvelgdama į tai, kad Lietuvos tautinių mažumų kultūra sudaro neatsiejamą Lietuvos kultūros dalį, Lietuvos Respublikos Vyriausybė įstatymų nustatyta tvarka:

gina ir saugo Lietuvos tautinių mažumų etninį, kultūrinį, kalbinį ir religinį savitumą bei valstybės subsidijomis remia padedančias šį savitumą išlaikyti kultūrines ir švietimo programas;

gausiausiomis ir kompaktiškai gyvenančioms tautinėms mažumoms garantuoja ikimokyklinį ir bendrąjį privalomą išsilavinimą gimtąja kalba ir aprūpina mokyklas būtinomis mokymo priemonėmis. Negausiosiomis ir nekompaktiškai gyvenančioms tautinėms mažumoms gimtajai kalbai išmokyti ir tobulinti steigiamos sekmadieninės mokyklos, klasės ir fakultatyvai;

užtikrina kvalifikuotų specialistų, būtinų tautiniam identitetui išsaugoti, tautinių mažumų kultūrinėms ir švietimo reikmėms tenkinti, rengimą gimtąja kalba;

sudaro sąlygas tautinių mažumų kultūros vertybių pažinimui ir tyrinėjimui, jų propagavimui masinės informacijos priemonėmis;

remia spaudinių leidybą Lietuvos tautinių mažumų kalbomis;

rūpinasi valstybinės lietuvių kalbos mokymu, užtikrina metodinių priemonių, vadovėlių bei žodinių leidybą.

Administraciniuose teritoriniuose vienetuose, kuriuose kompaktiškai gyvena kuri nors tautinė mažuma, vietos įstaigose ir organizacijose, informacijos užrašuose greta valstybinės kalbos pagal Tautinių mažumų įstatymą gali būti vartojama tos tautinės mažumos kalba.

4.5. Mokslas, studijos ir informatikos politika

Vyriausybė mokslo ir studijų sferoje numato:

1. Globoti ir remti asmenis, dirbančius tyrimų ir aukščiausiosios kvalifikacijos specialistų rengimo srityse, suteikti jiems akademinę laisvę.

2. Atsisakyti mokslo ir studijų institucijų valstybinio valdymo, suteikti šioms institucijoms autonomiją ir savivaldą, o valstybės poveikį mokslui reguliuoti ekonominėmis priemonėmis. Tarp šių priemonių numatoma:

a) skirti valstybės subsidijų mokslui ir studijoms aukštosiose mokyklose, taip pat mokslo institutų vykdomiems fundamentaliesiems ir strateginiams tyrimams bei paieškomis prioritetinėmis kryptimis;

b) prioritetinį finansavimą konkurso tvarka skirti valstybiniam mokslo programų vykdymui. Valstybinės mokslo programos pirmiausia bus sudaromos valstybinės reikšmės moksliniams tyrimams, vykdomiems pagal tarptautinius ir tarpvalstybinius įsipareigojimus, susitarimus bei programas, taip pat strateginiams tyrimams bei paieškomis svarbiausiomis ūkio, kultūros ir socialinės sferos plėtojimo kryptimis;

c) skirti asignavimus taikomiesiems moksliniams tyrimams ir eksperimentiniam projektavimui;

d) skirti valstybės investicijas mokslo ir studijų infrastruktūrai išlaikyti bei plėtoti, moraliai ir fiziškai susidėvėjusiai eksperimentinei bazei atkurti;

e) steigti valstybinius mokslo ir studijų fondus, įgalinančius papildomai finansuoti mokslininkų rengimą ir mokslinius tyrimus bei paieškas;

f) skatinant inovacinę veiklą, teikti lengvatas įmonėms, gaminančioms mokslui imlią produkciją;

g) užtikrinti valstybinę intelektualinės kūrybos rezultatų, intelektualinės-techninės kūrybos produkcijos ir autorių teisių apsaugą.

3. Formuojant Vyriausybės politiką visais Lietuvos Respublikos ūkio plėtojimo klausimais, plačiai pasitelkti mokslinį intelektualinį valstybės potencialą: Lietuvos mokslo tarybą, Lietuvos Mokslų Akademiją, taikyti nepriklausomą ir nežinybinę mokslinę ekspertizę.

4. Plėtoti tarptautinį mokslininkų bendradarbiavimą, didinti Lietuvos mokslininkų indėlį į pasaulio mokslą, sudaryti sąlygas Lietuvos mokslininkams ir studentams stažuotis ir kelti savo kvalifikaciją pasaulio mokslo centruose, plačiau dalyvauti tarptautinėse konferencijose, simpoziumuose, seminaruose, taip pat priimti užsienio mokslininkus ir organizuoti tarptautines konferencijas bei simpoziumus Lietuvos mokslo centruose. Vyriausybė skirs lėšų šioms renginiams, taip pat mokslinei literatūrai, unikaliems moksliniams įrenginiams ir medžiagoms užsienyje įsigyti.

5. Skatinti mokslininkų ir aukštųjų mokyklų pedagogų kūrybines pastangas panaudojant valstybinę atstacijos sistemą taikyti jiems tokias pat materialines ir moralines paskatas, kaip ir kitose pasaulio šalyse.

Vykdydama informatikos plėtojimo politiką, Vyriausybė numato tokius strateginius tikslus:

1. Sukurti Lietuvoje informatikos infrastruktūrą, sudarančią nacionalinės rinkos formavimo, jos funkcionavimo ir integravimo į pasaulio rinką prielaidas.

2. Plėsti kvalifikuotam darbui imlių informatikos priemonių, tinkančių eksportui ir nereikalaujančių daug energijos ir žaliavų, kūrimą ir gamybą.

Įgyvendinant nurodytuosius strateginius tikslus, prioritetinėmis laikomos šios veiklos kryptys:

1. Valstybinio duomenų perdavimo tinklo, atitinkančio tarptautinius standartus ir užtikrinančio ryšį Lietuvoje ir su užsienio tinklais, taip pat elektroni-

nio pašto tarp Lietuvos ir užsienio abonentų, Vyriausybės valdymo institucijų kūrimas.

2. Finansinių atsiskaitymų sistemos kompiuterizavimas. Lietuvos banko automatizavimas užtikrinant atsiskaitymus su kitomis valstybėmis per pasaulinę atsiskaitymų sistemą, kurią naudoja tarptautinė tarpbankinė finansinių telekomunikacijų bendrija (SWIFT).

3. Teisinės informacijos sistemos sukūrimas, įskaitant bendrą valstybinę teisinės informacijos klasifikavimo sistemą, detalizuotas duomenų bazines ir jų tarpusavio komutavimą.

4. Mokymo informacijos ir kompiuterizacijos sistemos, įgalinančios rengti specialistus, kurie gebėtų spręsti problemas naudodamiesi informatikos laimėjimais, plėtojimas.

5. Nacionalinių duomenų bazės, reikalingos Vyriausybės ir Lietuvos žmonių poreikiams tenkinti, kūrimas, jos integravimas į tarptautinius tinklus.

6. Lietuvos informatikos pramonės struktūros (gamybos lygio, mokslo potencialo, specialistų kvalifikacijos) analizė ir jos reorganizavimas.

7. Valstybinio reguliavimo mechanizmų (teisinių aktų, ekonominių svertų, muitų politikos), skatinančių informatikos priemonių naudojimą, gamybą ir importą, sukūrimas ir įgyvendinimas.

8. Normatyvinių dokumentų, reglamentuojančių informacijos ir programinės įrangos, kaip intelektualios nuosavybės teisinę apsaugą ir naudojimą, parengimas.

Dirbant šiomis kryptimis, bus inventorizuotos valstybės turimos informatikos priemonės ir parengtos nacionalinės programos.

5. REGIONINĖ POLITIKA IR SAVIVALDYBĖS

Vyriausybės regioninė politika ir santykiai su savivaldybėmis formuojami administracinių teritorinių vienetų savivaldos principu.

Administracinis teritorinis pertvarkymas

Vyriausybė pateikė Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai naują Lietuvos Respublikos administracinio teritorinio suskirstymo reformos koncepciją ir pradėjo rengti Respublikos teritorijos administracinio suskirstymo projektą bei kaupti tam reikiamus duomenis. Rengiami pasiūlymai dėl Vilniaus apskrities sudarymo.

Lietuvos Respublikos administraciniai teritoriniai vienetai turėtų būti valsčiai, miestai ir apskritys. Būtina įvertinti valsčių, kaip pagrindinio administracinio teritorinio darinio, turinčio savivaldą, svarbą išsaugant ir atkuriant istoriškai susiklosčiusių gyvenamųjų vietovių - rajonų, miestų ir miestelių statusą. Didžiųjų respublikos miestų, turinčių daugiau kaip 50 tūkst. gyventojų, teritorijas būtina išplėsti, priskiriant prie jų labiausiai integruotas priemiestines zonas.

Administracinio teritorinio suskirstymo reforma tiesiogiai susijusi su vietinės valdžios ir valdymo sistemos pertvarkymu. Vyriausybė yra tos nuomonės, jog turėtų būti dviejų lygmenų vietiniai valdžios ir valdymo organai, sudaromi tiesioginės ir atstovaujamosios demokratijos pagrindu, atibojant valdžios ir valdymo organų kompetenciją pagal atskiras valstybinių reikalų valdymo sferas, aukštesnėse pakopose (apskirtyse) sutelkiant regioninės reikšmės funkcijas. Pagrindiniu savivaldos vienetu taps apskritys. Pasirengimą naujam teritoriniam administraciniam padalijimui numatoma baigti iki 1993 m., o įgyvendinti - kartu su naujais rinkimais.

Lygiagrečiai bus rengiami atskirų lygių savivaldybių įstatymų projektai, kurie bus pateikti kartu su administracinio teritorinio suskirstymo įstatymų projektais.

Iki Respublikos administracinio teritorinio suskirstymo reformos pradžios tikslinga sustabdyti vietinį administracinių teritorinių vienetų smulkinimą, atlikti tik tai, kas būtina reikalinga bei praplėsti kai kurių Respublikos miestų, iš jų ir kurortų, ribas siekiant pašalinti objektyvias priežastis, kliudančias jų raidai.

Atsižvelgiant į savivaldybių pirmųjų metų darbo patirtį ir į naujus įstatymus, išryškėjo Lietuvos Respublikos vietos savivaldos pagrindų įstatymo trūkumai: nepakankamai aiškiai atribotos valstybinių ir vietinių valdymo organų funkcijos, nuosavybė, taip pat tarybų ir valdybų kompetencija. Visa tai turi sureguliuoti Vyriausybės parengtas naujas savivaldos įstatymas, kurio projek-

tas 1991 metų balandžio mėn. pateiktas Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai. Tikslinga būtų iš esmės pataisyti šį įstatymą, kad jo normos realiai ir organiškai įtvirtintų pereinamojo laikotarpio ekonominius ir teisinius santykius bei aiškiau atribotų valstybinių ir vietinių valdymo organų funkcijas.

Savivaldybių ekonominio pagrindo formavimas

Laipsniškai mažindama valstybinį reguliavimą ir perduodama savivaldybėms ūkio valdymo funkcijas, Vyriausybė sieks sudaryti joms sąlygas savarankiškai spręsti socialinius ir ekonominius klausimus. Rezultatai priklausys nuo savivaldybių veiklumo ir nuo jų teritorijoje esančių įmonių, įstaigų bei organizacijų darbo efektyvumo, atitinkamos infrastruktūros sukūrimo.

Savivaldybių ekonominė bazė formuojama:

priskiriant savivaldybių reguliavimo sferai atskirus ūkio objektus;

įgyvendinant valstybinio turto pirminio privatizavimo programą - nustatant savivaldybių nuosavybę.

Įmonės, įstaigos ir organizacijos savivaldybių reguliavimo sferai jau priskirtos. Savivaldybių reguliavimo sferai perduotos įmonės, įstaigos ir organizacijos, kurių produkcija (paslaugos) paprastai tenkina vienos savivaldybės gamybos reikmes bei gyventojų socialinius poreikius arba kurios nėra integruotos į Lietuvos Respublikos ūkio kompleksą. Vyriausybė padeda savivaldybėms įvaldyti šį ūkį, o ateityje šiuos klausimus spręs per nuosavybės santykius.

Vyriausybė siekia, kad savivaldybės savarankiškai formuotų ir realizuotų socialinio ir ekonominio vystymo programas, panaudodamos tam savo biudžetų ir nebiudžetines lėšas. Pereinamuoju laikotarpiu, siekiant sumažinti susiklosčiusį atskirų teritorijų socialinės sferos atsilikimą, savivaldybėms iš Lietuvos valstybės biudžeto bus teikiamos dotacijos, laikantis racionalių dotavimo tvarkos. Kai kurių regionų specifinėms problemoms spręsti gali būti skiriamos subsidijos.

Vyriausybė, įgyvendindama regioninę politiką ir formuodama naujus santykius su savivaldybėmis, siekia:

plėtoti vietos savivaldą, ypač tose valdymo srityse, kuriose įstatymais ir kitais norminiais aktais yra tiksliai nustatyta vietinių valdžios ir valdymo organų kompetencija;

sudaryti sąlygas kiekvienam Lietuvos Respublikos piliečiui nepriklausomai nuo jo gyvenamosios vietos Respublikoje gauti vienodas socialines, asmens teisių ir laisvių bei minimalaus gyvenimo lygio garantijas;

sukurti ekonominius svertus ir jų taikymo mechanizmą, skatinantį savivaldybių ūkinį savarankiškumą, visų gyventojų iniciatyvą ir atsakomybę už vietos reikalų tvarkymą;

orientuojantis į ūkio valdymo decentralizavimą, suformuoti efektyvią valstybės valdymo sistemą (valstybės ir savivaldybių lygiu), kuri kistų priklausomai nuo Lietuvos valstybingumo įtvirtinimo eigos savivaldybių naudai;

įtvirtinti įstatymo viršenybės principus valstybinių institucijų ir savivaldybių veikloje, teikiant prioritetą teisminiam teisėtumo nustatymui.

6. TEISINĖS POLITIKOS NUOSTATOS

Vyriausybės teisinės politikos uždavinys - įtvirtinti įstatymų viršenybę. Jie, o ne žinybiniai aktai turi tapti pagrindiniu visuomenės valdymo įrankiu. Pasi-
naudodama įstatymų leidybos iniciatyvos teise, Vyriausybė pateiks įstatymų,
reguliuojančių tokių aktų rengimo ir galiojimo tvarką, projektus. Kartu siek-
sime, kad įstatymų būtų griežtai laikomasi visose gyvenimo srityse.

Vyriausybė laikosi tos nuostatos, kad teisinės valstybės kūrimo prielaidos
yra grindžiamos įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių
atidalijimo principu, nustatant jų veiklos kompetenciją bei sukuriant Konsti-
tucinę teisumą.

Valdžių atirbojimas ir jo įtvirtinimas Vyriausybei sudarys teises prielai-
das sukoncentruoti jėgas šiuo metu svarbiausiems, jos kompetencijai priskir-
tiems klausimams spręsti - tiek įgyvendinant Aukščiausiosios Tarybos priimtus
įstatymus bei nutarimus, tiek naudojantis įstatymų leidybos iniciatyvos teise,
taip pat priimant Vyriausybės nutarimus bei potvarkius ir tuo realizuojant
bendrą valstybinę politiką.

Vyriausybės teisinė politika remiasi teisėtumo principu, siekdama, kad visi
normatyviniai aktai atitiktų Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą, kitus įstatymus,
tarptautinės teisės principus ir normas, tarptautines konvencijas, prie kurių
Lietuvos Respublika yra prisijungusi.

Atsižvelgdama į nusikalstamumo situacijos sudėtingumą, Vyriausybė bai-
gia rengti neatidėliotinų ir ilgalaikių kovos su nusikalstamumu priemonių
kompleksinę programą, kurią įgyvendinant numatoma:

- gerinti piliečių ir jų turto apsaugą;
- išaiškinti daugiau nusikaltimų;
- kovoiant su nusikalstamumu geriau panaudoti tas teises priemones, ku-
rios įgalintų realizuoti atsakomybės už padarytą nusikaltimą neišvengiamumo
principą;
- pagrįsti teisėsaugos organų vykdomą specialią teisės pažeidimų prevenci-
ją;
- naujais pagrindais sukurti visuomeninės teisės pažeidimų prevencijos siste-
mą;
- sukurti nepilnamečių teisės pažeidimų prevencijos sistemą.

Kovos su nusikalstamumu priemonės bus siejamos su stabilios ir teigiamos
socialinės-ekonominės situacijos Respublikoje sudarymu. Ilgalaikė kovos su
nusikalstamumu programa bus derinama su Respublikos socialine-ekonomine
raida, taip pat su baudžiamųjų, baudžiamųjų-procesinių, bausmės vykdymo,
administracinių įstatymų rengimu bei šių įstatymų įgyvendinimu ir visos teisė-
saugos veiklos tobulinimu. Didelę reikšmę turės ir tarpvalstybinių teisinės
pagalbos sutarčių sudarymas su kaimyninėmis valstybėmis ir jų vykdymas.

Teisingumo užtikrinimas, piliečių teisėtų interesų, jų nuosavybės, garbės ir
orumo gynimas - svarbi ir esminė teismų funkcija. Todėl bus ypač rūpinamasi
teisės darbuotojų kadrų parinkimu, jų kvalifikacijos kėlimu, stiprinama teisė-
saugos organų, visų pirma materialinė, bazė.

Privatizuojant ūkį, neįmanoma apsieiti be naujų ūkininkavimo juridinių
formų įteisinimo. Priimant normatyvinius aktus, keičiama dar tebeegzistuo-
janti ir orientuota į socialistinio ūkio formas atgyvenanti teisė. Šalia planingo
privatizacijos proceso vyksta privatinės teisės kūrimo procesas, kurį Vyriausy-
bė vykdytų taip, kad egzistuojančios teisės transformavimas nebūtų destruktivus,
sudarytų prielaidas naujai besiformuojančiai teisei laipsniškai integruotis
į Europos privatinės teisės sistemą.

Tai įmanoma tik įtvirtinant privatizacijos procese dalyvaujančių teisės
subjektų - fizinių ir juridinių asmenų interesų teisinę gynybą. Fizinis ar juridi-
nis asmuo, vadovaujantis privatinės teisės principais, neturi būti ūkiškai varžo-
mas. Tiek privatizacijos metu, tiek privatizuotame Lietuvos ūkyje ūkininkams
teisiniamis santykiams realizuoti numatoma sukurti naują ūkinių ginčų spren-
dimo mechanizmą. Sprendžiant ūkinius ginčus, Vyriausybė laikysis nuostatos,
jog yra būtina ginti visas nuosavybės formas, įvairių savininkų (nepriklausomai
nuo jų teisinio statuso) interesus.

7. APLINKOS APSAUGA IR GAMTOS IŠTEKLIŲ NAUDOJIMAS

Vyriausybė, pripažindama ekologinių reikalavimų prioritetą, numato taip reguliuoti gamtinių ir antropogeninių sistemų funkcionavimą, kad jis garantuotų visuomenės vystymuisi būtiną švarią aplinką, racionalų gamtos išteklių naudojimą ir gamtinės įvairovės apsaugą bei atkūrimą. To siekiama vadovaujantis šiais organizavimo bei valdymo principais, užtikrinančiais aplinkos apsaugos ir gamtonaudos proceso vieningumą:

- nustatyti valstybės valdymo organų ir vietos savivaldybių kompetenciją bei atsakomybę už ekologinę būklę;

- parengti ir įdiegti ekologinius reikalavimus ūkiniai veiksmai;

- įtvirtinti teritorinio planavimo ir projektavimo kompleksškumą;

- sukurti ekologinio monitoringo, ekologinės ekspertizės ir kontrolės sistemas;

- derinti mokslinius ir praktinius aplinkos apsaugos ir gamtonaudos ryšius, plėtoti tarptautinį bendradarbiavimą;

- informuoti visuomenę apie aplinkos būklę ir aplinkos apsaugos priemones.

Aplinkos apsaugos ir gamtonaudos uždaviniai bus įgyvendinami optimizuojant ūkio struktūrą, užtikrinant kraštovaizdžio stabilumą, gerinant gyvenamąją aplinką. Tuo tikslu numatoma:

- įvertinti ūkio struktūrą ekonominiu bei ekologiniu požiūriais ir numatyti jo plėtojimo kryptis pagal poreikius bei gamtinį potencialą, parengti atskirų ūkio šakų ekologizavimo programas;

- sukurti vieningą ekonominę gamtos išteklių apsaugos ir naudojimo sistemą, tobulinti jų apskaitą;

- sukurti efektyvią geoekologinio kompensavimo teritorijų sistemą - gamtinį karkasą;

- nustatyti ir įteisinti saugomas teritorijas ir baigti formuoti optimalią jų sistemą;

- skatinti beatliekę ir švarią technologiją, ypač chemijos, popieriaus pramonės bei energetikos įmonėse;

- panaudoti Europos valstybių patirtį ir pagal galimybes - investicijas utilizuojant toksines atliekas;

- 1991-1992 m. įrengti laikinas toksinių medžiagų kaupimo ir sandėliavimo aikštes;

- 1992 m. pradėti statyti toksinių atliekų nukenksminimo įmonę;

- įvesti valstybinę atliekų apskaitą, iš esmės pakeisti antrinių žaliavų (stiklas, plastmasės, makulatūra, metalas, perdegusios lempos, radioelementai ir kt.) rinkimo, perdirbimo ir panaudojimo sistemą;

- nustatyti radioaktyviųjų medžiagų ir atliekų apskaitos, įvežimo, naudojimo, pervežimo, laikymo ir laidojimo tvarką;

- inventorizuoti sąvartynus ir techniškai bei ekonomiškai pagrįsti Vilniaus kietųjų buitinių atliekų perdirbimo įmonės statybą;

- plačiau diegti oro valymo įrengimus ir vykdyti valstybines miestų aplinkkelių tiesimo programas;

- įgyvendinti priemones požeminiam vandeniui, ypač Šiaurės Lietuvos karstiniam regione, apsaugoti;

- mažinti atvirų vandens telkinių teršimą, statant ir rekonstruojant nutekamojo vandens valymo įrenginius;

- teikti Šiauliams - pagrindiniam Kulpės upės teršėjui, didžiausio oro užterštumo indekso miestui - prioritetą (kitų miestų atžvilgiu) finansuojant aplinkosaugos objektų statybą;

- teikti prioritetą aplinkosaugos objektų, ypač nutekamojo vandens valymo įrenginių, statybai Kauno ir Klaipėdos miestuose, finansuojant aplinkosaugos objektų statybą;

- užtikrinti ekologinių reikalavimų laikymąsi išgaunant ir racionaliai perdirbant Lietuvoje naftą;

- išgauti geotermišką vandenį, atlikti pirmuosius jo panaudojimo eksperimentus;

- rengti ir įgyvendinti dirvožemio apsaugos nuo erozijos ir užterštumo priemones;

- reorganizuoti medžioklės ūkį: įvesti mokamas medžioklės licencijas, spręsti žvėrių daromos žalos atlyginimo klausimą, organizuoti medžioklės užsienio piliečiams, siekiant padidinti Respublikos valiutines įplaukas;

- kovojo su karinių objektų daroma žala aplinkai ir jos tarša, politinėse derybose su Tarybų Sąjunga siekti, kad būtų išskeldinti iš Lietuvos teritorijos kariniai daliniai.

LIETUVOS RESPUBLIKOS ŪKIO REKONSTRAVIMO PROGRAMA

Siekdama užtikrinti normalų Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės, ekonomikos funkcionavimą, iš esmės padidinti jos efektyvumą transformuojant komandinius-administracinius ekonomikos santykius į rinkos ekonomikos santykius, Vyriausybė numato formuoti ir realizuoti atitinkamą viso ūkio rekonstravimo programą. Dėl daugelio priežasčių Lietuva dar neturi suvereniai, nepriklausomai valstybei būdingos ekonomikos struktūros. Visų pirma, mažas, palyginti su išsivysčiusiomis pasaulio valstybėmis, pramonės, žemės ūkio, statybos ir kitų ūkio šakų gamybos ir darbo efektyvumas riboja galimybes dalyvauti pasaulinėje rinkoje, tenkinti socialines žmonių reikmes. Antra, Lietuvos ūkis dar labai priklauso nuo TSRS žaliavų, o nemaža dalis Respublikos pramonės taip pat vienpusiškai orientuota į TSRS rinką. Tik įvežimais iš TSRS tenkinami Respublikos gamtinių dujų, naftos, metalų, medvilnės, daugelio kitų žaliavų ir medžiagų, taip pat traktorių, automobilių, kitų mašinų bei įrengimų poreikiai. Neigiamas tokios priklausomybės padarinius ypač reljefiškai išryškino ekonominė blokada 1990 metais.

Ūkio rekonstravimo pagrindas - prioritetų sistema tiek viso ūkio, tiek atskirų jo kompleksų ar šakų mastu, sukuriant ir realizuojant atitinkamai orientuotą ekonominį šių prioritetų įgyvendinimo mechanizmą bei adaptuotą ekonomikos valstybinio reguliavimo sistemą.

Prioritetinės ūkio rekonstravimo kryptys

Ūkio rekonstravimas rinkos sąlygomis turi būti grindžiamas šiais svarbiausiais prioritetais, kuriais Vyriausybė vadovausis kaip strateginiais tikslais ir uždaviniais. Tarp jų:

a) ūkio orientavimas į tarptautinę rinką, siekiant aktyvaus užsienio prekybos balanso, pirmiausia su Vakarų valstybėmis.

Tai būtina prielaida subalansuoti ekonomiką naujomis sąlygomis. Todėl Vyriausybė numato ekonomiškai skatinti esamas ir naujas gamybos bei veiklos sferas, galinčias sparčiausiai pasiekti tokį technikos ir technologijos, produkcijos ir paslaugų lygį, kuris leistų konkuruoti užsienio rinkoje.

Pasirenkant ūkio rekonstravimo kryptis, būtina atsižvelgti į tarptautinės rinkos situaciją ir kainas, šiuo aspektu vertinti ekonomikos efektyvumą, jos potencialą. Tokia analizė yra ūkio rekonstravimo programos sudedamoji dalis; ji bus vykdoma nuolat.

Ūkio orientavimas į tarptautinę rinką ir į aktyvų užsienio prekybos balansą mūsų sąlygomis yra itin svarbus ir aktualus dar ir todėl, kad deformuota ūkio struktūra lėmė didelę disproporciją tarp valiutinio importo ir eksporto (Stati-

stikos departamento duomenimis, 1990 metais importas sudarė 1,2 mlrd., o eksportas - 383 mln. in valiutinių rublių).

Numatoma parengti ir realizuoti valstybinę eksporto plėtojimo programą, teikiant pirmenybę bendrų įmonių ir akcinių bendrovių su užsienio firmomis steigimui, pramonei kooperacijai, technopolijų ir technologinių parkų organizavimui, intelektualinės produkcijos ir paslaugų eksportui, tarptautinio turizmo ir poilsio industrijos plėtojimui, efektyviam užsienio kapitalo investicijų ir kreditų panaudojimui konkrečioms šiuolaikinės technikos ir technologijos projektams realizuoti;

b) daugiakanalio žaliavų ir medžiagų tiekimo į Lietuvą paieška ir įgyvendinimas.

Tai natūralus nepriklausomos valstybės ūkio organizavimo pagrindas, sudarantis reikiamas sąlygas ekonominiam manevrui pakitus ekonominių ar kitų santykių situacijai. Vyriausybė laiko, jog būtina rasti alternatyvas, kaip nuo vienkakanalio pagrindinių žaliavų ir medžiagų gavimo pereiti prie daugiakanalio, o visos įmonės ir organizacijos privalo veikti šia kryptimi. Tai ne vienkartinis aktas, o ilgalaikė Lietuvos Respublikos ūkio strategija.

Siekiant įvairiais kanalais gauti medžiagas ir žaliavas, neblogos perspektyvos atsiveria pereinant prie tiesioginių ekonominių ir prekybinių ryšių su TSRS respublikomis. Tai įgalina taip pat geriau subalansuoti prekių mainus, pirmiausia svarbiausių žaliavų ir medžiagų bei produkcijos rūšių lygiu. Tai svarbu ir rinkos aprūpinimo stabilizavimo požiūriu.

Vyriausybė ekonomiškai ir kitaip skatins tuos ūkio sektorius ir tas veiklos sferas, kurios racionaliai naudoja vietines žaliavas bei medžiagas, aktyviai diegia beatliekes technologijas;

c) kuro ir energetikos išteklių naudojimo minimizavimas ir racionalizavimas visose ūkinės veiklos sferose ir buityje.

Vyriausybė sieks, kad labai sumažėtų ūkio imlumas energetikos ištekliais, šilumos nuostoliai pastatuose, kad būtų racionaliau vartojama elektra ir šiluma visose veiklos sferose (palyginti su Švedija ar Suomija, nacionalinio produkto vienetai pas mus eikvojama nuo pusantro iki dviejų kartų daugiau kuro ir energijos).

Tai pareikalaus didelių struktūrinių, techninių ir technologinių pokyčių visose ūkio šakose, taip pat sutelktų pastangų alternatyvių (pirmiausia atsinaujinančių) energetikos išteklių paieškoms ir jų realizavimui. Turi būti sukurta atitinkama ekonominio skatinimo ir valstybinio reguliavimo sistema;

d) ūkio ir žmonių veiklos ekologizavimas, mokslškai pagrįstas gyvenamosios aplinkos organizavimas.

Ekologinės krizės padarinius vis skaudžiau jaučia Respublikos žmonės ir ekonomika, todėl dėsninga šią problemą, jos sprendimą kelti į svarbiausiųjų valstybinių prioritetų lygį, atitinkamai orientuoti žmonių ir įmonių veiklą, sukurti adekvačią ekonomikos reguliavimo sistemą (darbas šia linkme pradėtas: nuo 1991 m. liepos 1 d. įvedamas mokestis už gamtos išteklius ir mokestis už taršą);

e) inovacinių procesų ir informatikos vystymo skatinimas.

Struktūrinių pertvarkymų pagrindas - nauja produkcija ir naujos technologijos, todėl be gamybinio aparato technologinio pertvarkymo pagal šiuolaikinio mokslo ir technikos laimėjimus neįmanoma sukurti konkurencingos

produkcijos, mažinti energijos ir medžiagų imlumą, kompleksiskai spręsti ekologines problemas.

Vyriausybė sieks, kad šie ūkio rekonstravimo prioritetai būtų nuosekliai realizuojami rengiant atskirų ūkio šakų ir kompleksų ar veiklos sferų rekonstravimo programas, būtų atsižvelgiama į juos priimant visų lygių ūkinius sprendimus, t.y. formuos ir įgyvendins atitinkamai orientuotą ekonominių paskatų sistemą.

Atsižvelgdama į svarbiausius ūkio rekonstravimo prioritetus, Vyriausybė ypač remia atskirų ūkio sektorių ir kompleksų plėtojimą, tokių kaip:

a) žemės ir miškų ūkis, maisto ir medienos apdirbimas, kitos vietinės žaliavas naudojančios ūkio šakos (kai kurios lengvosios pramonės šakos, statybinių medžiagų pramonė ir kt.);

b) gamybinė infrastruktūra (energetika ir kuras, statyba, transportas ir ryšiai);

c) intelekto ir mokslo imlios produkcijos gamyba, kitos esamos ir kuriamos naujos gamybos bei veiklos sferos, kurių produkcijos ir paslaugų lygis įgalina integruotis tarptautinėje rinkoje.

Principinė ūkio rekonstravimo nuostata - pirmiausia rekonstruoti turimą gamybos bazę, tik atskirais atvejais statyti naujus fabrikus ir gamyklas. Šiam reikalui turi ypač pasitarnauti ūkio privatizavimas.

Vyriausybė numato tokias atskirų ūkio sektorių ir kompleksų rekonstravimo pagrindines kryptis.

Žemės ūkio ir maisto kompleksas

Pagrindinė žemės ūkio plėtojimo kryptis ir toliau turi likti mėsos ir pieno gamybos bei veislinė gyvulininkystė, besiremianti intensyviais gamybos plėtojimo veiksniais. Tam būtina 1,3-1,5 karto sumažinti koncentruotųjų pašarų lyginamąsias sąnaudas, užtikrinti optimalius pašarų bazės, gyvulių skaičiaus ir jų tankumo struktūrinius pokyčius - kiaulininkystę ir paukštininkystę iš esmės orientuoti vidaus rinkos poreikiams ir didinti galvijienos lyginamąjį svorį bendroje mėsos gamyboje. Numatoma mažinti įvežamų pašarinių grūdų kiekį, stiprinant savą grūdų ūkį, aprūpinant jį šiuolaikine technika.

Analizė rodo, kad artimiausioje ateityje kasmet vis dar reikės pirkti ne mažiau kaip 200-250 tūkst. tonų maistinių grūdų (kietųjų kviečių ir kukurūzų) vietoj dabar perkamų 400 tūkst. tonų, taip pat tam tikrus kiekius pašarinių grūdų. Normaliam pašarų subalansavimui kol kas reikės pirkti (importuoti) ir baltyminius priedus, vitaminus, mikroelementus. Taip pat būtina plėsti baltyminių kultūrų, ypač rapsų, pasėlių plotus, siekiant didinti apsirūpinimą savo gamybos baltyminiais pašarais.

Lietuvos žemės ūkis turi didelę linų auginimo patirtį, kuri daugiausia dėl ekonominių priežasčių dar nėra pakankamai panaudojama, o linų ūkis yra atsilikęs. Linininkystė gali turėti geras perspektyvas, nes lininiai audiniai ir jų gaminiai turi paklausą pasaulinėje rinkoje. Be to, tai įgalintų sukurti savų žaliavų bazę aliejaus gamybai, todėl Vyriausybė ekonomiškai skatins ir remia linų ūkio ir linų pramonės plėtojimą, sieks sudaryti tam reikiamas ekonomines sąlygas.

Būtina ištaisyti vaisių ir daržovių ūkio struktūros deformacijas, kad jis tenkintų daugiausia Respublikos gyventojų reikmes, kad būtų auginami ir perdirbami ekologiškai švarūs produktai, siekiant šioje srityje integruotis ir į tarptautinę rinką.

Svarbu stiprinti ir plėsti vaisių ir daržovių saugyklų bazę, kad būtų išvengta vis dar didelių nuostolių. Racionali kryptis - decentralizuoti saugyklas, priartinant jas prie žaliavų bazės, tiesiogiai integruojant gamybą, perdirbimą ir saugojimą, labiau skatinti šioje srityje privačią veiklą.

Savo ruožtu Respublikos maisto pramonės šakos turi efektyviau perdirbti vietinių žaliavų išteklius. Dabar Lietuvoje iš žemės ūkio produkcijos vieneto pagaminama galutinio produkto 2-2,5 karto mažiau nei išsivysčiusiose šalyse. Numatoma tobulinti mėsos produktų perdirbimą, plėtoti antrinių pieno produktų panaudojimą ir bulvių perdirbimą į įvairius maisto produktus.

Tikslinga importuoti tik tas žaliavas ir produktus, kurių neauginame dėl klimatinio sąlygų ir kitų objektyvių priežasčių ar patys pasigaminti negalime, taip pat plėtoti prekybą su užsienio valstybėmis, įskaitant ir TSRS respublikas, tais maisto produktais, kuriems gaminti turime tinkamas sąlygas.

Cukraus gamybą artimiausiais metais numatoma didinti ne tik plečiant savų žaliavų bazę (pirmiausia didinant cukrinių runkelių cukringumą), bet ir toliau vartojant importuojamą cukraus pusfabrikatį. Čia būtina įvertinti tai, kad optimalus cukrinių runkelių perdirbimo sezonas - tik 90-100 parų, o cukrus ir gaminiai su juo gali būti eksporto prekė. Kartu svarbu organizuoti skysto cukraus pusfabrikačio iš cukrinių runkelių gamybą ir jo perdirbimą ištisus metus. Tam reikia pastatyti penktą cukraus fabriką, perdirbantį maždaug 6 tūkst. tonų cukrinių runkelių per parą. Tai įgalintų atsisakyti cukraus žaliavos importo.

Numatoma pradėti gaminti maistinį aliejų iš vietinių riebalinių žaliavų (atitinkamų veislių rapsų, linų sėmenų), kur kas mažiau aliejaus importuoti, o ateityje ir visiškai neimportuoti. Nagrinėjamos sojos perdirbimo į aliejų ir baltyminius pašarus galimybės.

Vyriausybė ekonomiškai skatins gaminti daugiau kūdikių ir vaikų mitybos produktų.

Numatoma plėtoti tvenkinių žuvininkystę, nes pašarų sąnaudos žuvies produkcijos vienetai čia gerokai mažesnės negu gyvulininkystėje, o vartotojų poreikiai tenkinami toli gražu nepakankamai. Reikia geriau tvarkyti žvejybą Baltijos jūroje, panaudoti okeaninės žvejybos galimybes.

Respublikos žuvų pramonė, naudojanti daugiausiai savas žaliavas ir turinti pakankamai galimybių stabiliai dirbti, gali ir privalo būti svarbus užsienio valiutos šaltinis, todėl Vyriausybė numato ją skatinti ir remti.

Miškų ūkis ir miško pramonė

Šiuo metu Respublikos miškingumas siekia 27,9%. Įvertinant plačias miško naudojimo funkcijas, miškingumo lygį reikia dar kelti. Tam būtina apželdinti miškais iki 200 tūkst. ha eroduojamų ir žemės ūkio gamybai netinkamų bei mažo produktyvumo žemių. Kita mūsų miškų ypatybė - mažas brandžių

medynų lyginamasis svoris - tik 7% bendro miškų ploto, kai optimalus rodiklis - 17%. Optimalią miškų struktūrą galėsime turėti tik 2020-2040 metais.

Dabar vos ne pusė naudojamos medienos (1,9-2 mln. kub. m) įsivežama, tuo tarpu nepakankamai naudojame vietinę smulkią ir menkavertę medieną. Miškotvarka leidžia šiuo metu kirsti per metus maždaug 4,1 mln. kub. m, iš jų kolūkių ir kituose miškuose - 0,7 mln. kub. m (vietoj atitinkamai beveik 3,1 mln. kub. m ir 0,3 mln. kub. m faktiško kirtimo 1990 metais apimties). Taigi, apie 1 mln. kub. m medienos dar nepanaudojame (daugiausia tai smulki mediena).

Labai svarbu šiuolaikiškai tvarkyti Lietuvos miškus, juos išvalyti, paimti iš miško visą galimą medieną. Užsienio patirtis rodo, kad galima ir būtina panaudoti ir perdirbti visą miške esamą medienos masę. Numatoma turimus miško išteklius įvertinti šiuolaikinių medienos paruošimo ir perdirbimo technologijų požiūriu, pasitelkiant šiam reikalui ir užsienio firmas (verta dėmesio Suomijos patirtis šioje srityje). Pavyzdžiui, įdiegus šiuolaikinę (importinę) techniką, galima iki 20% padidinti medienos išeigą, panaudoti smulkią medieną. Numatoma šį klausimą spręsti taip: laikinai didinti medienos, ypač smulkios, eksportą, už tai įsigyjant šiuolaikinės technikos, kurios panaudojimas kompensuotų išimamą iš balanso medienos kiekį. Kartu reikia visokeriopai panaudoti TSRS respublikų miško žaliavų bazę, steigti bendras įmones.

Siekiant geriau tvarkyti miškų ūkį, tikslinga pertvarkyti miškų valdymą. Šiuo metu valstybiniais miškų ūkiams priklauso 67,1 % Respublikos miškų, kolūkiams ir tarybiniais ūkiams - 29 %. Tuo tarpu pastarieji miškai duoda tik 13 % visos Lietuvoje gaunamos medienos. Reikia pradėti auginti ir plantacinius miškus.

Vyriausybė numato sukurti efektyvią miškų atkūrimo, apsaugos ir naudojimo valstybinę sistemą, priartinti medienos kainas prie pasaulinių, suformuoti reikiamas ekonomines, technines ir socialines sąlygas, skatinančias darbą miškų ūkyje, ir tuo pagrindu pasiekti, kad Lietuvos Respublikos ūkio ir gyventojų poreikiai būtų tenkinami iš savų miško žaliavų.

Kuras ir energetika

Tai kompleksas, kurio struktūrą reikia iš esmės rekonstruoti. Būtina: pirma, ieškoti didelės priklausomybės nuo TSRS įveikimo alternatyvų ir jas realizuoti, sukurti išteklių saugyklas ir sudaryti valstybines atsargas; antra, minimizuoti ir racionalizuoti energijos ir kuro vartojimą; trečia, kuo geriau panaudoti alternatyvius, atsinaujinančius ir vietinius energetikos išteklius.

Kuras. Vienakanaliam kuro tiekimui ir priklausomybei nuo TSRS žaliavų bazės sumažinti Vyriausybė numato rekonstruoti Klaipėdos naftos bazę, pritaikant ją naftai bei jos produktams priimti ir eksportuoti. Pirminis darbas jau atliktas. Nagrinėjamas variantas - naftotiekio iš uostamiesčio į Mažeikius įrengimas.

Taip pat būtina išsiaiškinti galimybes prisijungti prie Vakarų Europos dujų tiekimo sistemos. Gyvenimo praktika įrodė, jog tikslinga turėti gamtinių dujų saugyklas, nes be šito neįmanoma užtikrinti pakankamai stabilaus dujų tieki-

Siekiant mažinti geležinkelio apkrovą ir cisternų parką bei iš esmės pagerinti ekologinę situaciją, nagrinėjamas naftos produktotiekių iš Mažeikių naftos perdirbimo gamyklos į pagrindines naftos produktų bazes tiesimo tikslingumas.

Numatoma spartinti naftos ir dujų paieškas, ieškoti racionaliausių vietinių naftos išteklių panaudojimo būdų, tobulinti Mažeikių naftos perdirbimo gamyklos technologiją toliau plečiant naftos perdirbimą, išleidžiant ekologiškai švairius produktus.

Reikia rekonstruoti ir kuro balanso struktūrą: dabar daugiau kaip 97 % viso suvartojamo kuro atvežama iš kitur, o pagrindinė jo dalis - nafta ir dujos. Reikia daugiau vartoti ir kietojo kuro (akmens anglių, malkų, durpių). Šiomis sąlygomis statant naujas vietines komunalines buitines katilines, o kur apsimoka - rekonstruojant esamas, būtina siekti, kad jose būtų galima naudoti ir kietąjį kurą. Šia linkme numatoma pertvarkyti ir individualių gyvenamųjų namų šildymo sistemą, apskritai ją daugiau orientuoti į kietąjį kurą bei sudaryti galimybes vartoti ir kitų rūšių kurą.

Reikia decentralizuoti gamtinių dujų naudojimą šildymui: numatoma iš esmės paspartinti ir išplėsti dujinių šilumos generatorių gamybą ir jų panaudojimą, tuo išvengiant didžiulių nuostolių šilumos tinkluose.

Atsižvelgiant į tai, kad bendros kuro sąnaudos Respublikoje nepateisinamai didelės, ypač šildymui ir karšto vandens tiekimui, numatoma iš esmės koreguoti visus pastatų projektus kuro ekonomijos atžvilgiu: pirmiausia mažinti šilumos nuostolius, įvesti griežtą kuro vartojimo įvairiems šildymo poreikiams apskaitą, operatyviai pradėti apskaitos bei reguliavimo prietaisų gamybą ir juos diegti.

Numatoma inventorizuoti daug energijos ir kuro vartojančias chemijos, statybinių medžiagų, statybos industrijos, transporto, kitas ūkio šakas lyginamųjų kuro sąnaudų atžvilgiu ir atsižvelgiant į tai numatyti jų tolesnio plėtojimo perspektyvas.

Elektros energetika. Dabar turimi energetikos pajėgumai užtikrina stabilų elektros energijos tiekimą laikotarpiui iki 2005 metų. Ateityje, įvertinant labai ribotą naftos ir dujų kuro galimybes ir esant realioms dviem alternatyvoms - akmens anglis ar branduolinis kuras, būtų tikslinga orientotis į atominę energetiką. Tam būtina jau dabar nagrinėti kartu su Latvija ir Estija, su TSRS, Vakarų Europos valstybėmis naujos atominės elektrinės statybos Pabaltijo regione klausimus. Šitai sąlygoja ir ta aplinkybė, kad pirmasis Ignalinos atominės elektrinės energijos blokas dėl pagrindinių įrengimų būklės gali dirbti tik iki 2005-2010 metų.

Alternatyvi energetika. Šioje srityje Lietuva beveik neturi patirties, nors pasaulinė praktika gana įvairi. Taigi iš praktiškai mėgėjiško lygio šią problemą būtina pakelti iki vyriausybės politikos. Numatoma parengti atitinkamą valstybinę alternatyvių, atsinaujinančių ir netradicinių energijos ir kuro šaltinių įvaldymo programą, pradedant mažomis hidroelektrinėmis, vėjo jėgainėmis, biodujomis, saulės energija ir baigiant šilumos siurbliais bei geotermine energetika.

Dabar pramonės vietą ir vaidmenį Respublikos ūkio sistemoje iš esmės lemia trys labiausiai išvystytos jos šakos: maisto, lengvoji, mašinų gamybos ir prietaisų pramonė, kurios kartu paėmus gamina apie 68 procentus visos pramonės produkcijos. Turime palyginti išvystytą statybinių medžiagų bei chemijos pramonę. Tačiau pramonės struktūra susiformavo nemaža dalimi kaip daugiametės jos integracijos į TSRS ūkio sistemą rezultatas, kai iš sąjunginių pozicijų ir kriterijų buvo vertinamas atskirų pramonės šakų efektyvumas ir plėtojimo tikslingumas, toli gražu nepakankamai atsižvelgiant į vietos sąlygas. Todėl, formuojant dabartinį Lietuvos ekonomikos modelį, kai kurių pramonės šakų vidinė struktūra ir vystymo orientacija turėtų būti iš esmės pakeista.

Jau buvo minėta, jog aiškų prioritetą turi maisto pramonė, pirmiausia perdirbanti vietinės žemės ūkio žaliavas. Šiuo atžvilgiu jai prilygintina medicinos apdirbimo pramonė bei statybinių medžiagų pramonė, t.y. šakos, kurios remiasi savų žaliavų baze ir tenkina pirmiausia Lietuvos Respublikos ūkio bei gyventojų poreikius, taip pat turi neblogas galimybes išeiti į tarptautinę rinką.

Prioritetą tikslinga teikti ir medicinos pramonei - dideli, bet netenkinami gyventojų poreikiai, nemažas mokslinis potencialas ir įdirbis kuriant šiuolaikinius medicininius preparatus. Be to, produkcijai gaminti nereikia daug atvežtinių žaliavų, medžiagų ir energijos. Tai pasakytina ir apie medicinos įrenginius.

Svarbia pramonės gamybos šaka turi tapti antrinių žaliavų perdirbimas. Čia slypi didelės nepanaudotos galimybės mažinti ūkio priklausomybę nuo atvežtinių medžiagų ir žaliavų.

Perspektyviu laikytinas meno verslų plėtojimas, nes čia sukaupta nemaža patirties, daugiausia vartojamos vietinės žaliavos, o produkcija paklausi ne tik vidaus, bet ir tarptautinėje rinkoje (kaulo porcelianas, keramika, pinti dirbiniai, vitražas ir pan.).

Vyriausybė numato skatinti ir remti šių pramonės šakų ir kompleksų plėtojamą.

Nevienareikšmiai vertintina lengvosios pramonės struktūra. Reikia atsižvelgti pirmiausia į tai, kad lengvoji pramonė naudoja apie 83 % atvežtinių žaliavų (daugiausia iš TSRS, dalį - iš kitų valstybių). Daugiau kaip 50 % savo produkcijos lengvosios pramonės įmonės išveža į TSRS. Palyginti nedidelė jos produkcijos dalis šiuo metu randa ir gali rasti vietą tarptautinėje rinkoje. Visa tai rodo, jog būtini struktūriniai pokyčiai šioje pramonės šakoje: pirmiausia reikia mažinti jos priklausomybę nuo TSRS žaliavų bazės ir rinkos, ieškoti galimybių plačiau įsitraukti į tarptautinę rinką.

Dideli struktūriniai pokyčiai numatomi mašinų ir prietaisų gamybos pramonėje (daugiausia todėl, kad ji palyginti mažai susijusi su Respublikos rinka, jos poreikiais, o produkcija nekonkurencinga tarptautinėje rinkoje).

Toliau aptarsime svarbiausių pramonės šakų restruktūrizacijos ir plėtojimo pagrindines kryptis.

Medienos apdirbimo pramonės struktūra apskritai atitinka Lietuvos Respublikos ūkio ir žmonių poreikius bei žaliavų galimybes. Pagrindinė jos rekonstravimo kryptis - modernizuoti medicinos perdirbimo technologiją sic-

kiant racionaliai panaudoti visą miško medžiagą, todėl tikslinga ir racionalu toliau plėtoti medžio plokščių gamybą. Tai lemia ir Respublikos medienos išteklų struktūra (daug menkavertės medienos bei atliekų po pirminio medienos perdirbimo), ir nebloga medžio plokščių paklausa užsienio rinkoje.

Plėtoti baldų pramonę verčia Respublikos gyventojų poreikiai, kurie tenkinami toli gražu nepakankamai. Be to, ši pramonės šaka turi realias galimybes eksportuoti savo produkciją už laisvai konvertuojamą valiutą ir tuo pagrindu modernizuoti savo techninę bazę.

Vertinant pasaulinės rinkos kainomis, geras perspektyvas turi popieriaus, kartono, celiuliozės, faneros gamyba, todėl, greta medžio plokščių ir baldų gamybos, Vyriausybė skatins ir rems popieriaus bei kartono pramonę, jos techninį modernizavimą bei pertvarkymą, skirdama ypač daug dėmesio maisto produktų, medicininių preparatų, lengvosios pramonės gaminių įpakavimo medžiagų gamybai. Atsižvelgiant į tai, būtina toliau plėtoti ir techniškai pertvarkyti poligrafijos pramonę.

Reikia racionaliau naudoti medieną statybai, gyventojų buičiai, taros gamybai ir įpakavimui.

Medicinos pramonei plėtoti, kaip jau buvo pažymėta, turime palyginti neblogą gamybinę bazę, nemažas mokslininkų pajėgas bei įdirbį kuriant preparatus genų inžinerijos pagrindu.

Šiuo metu Lietuvos farmacijos pramonė gamina vaistinių preparatų už 53 mln. rublių (mažmeninėmis kainomis), daugiausia iš atvežtinių žaliavų, o 80 % produkcijos išvežama atgal į TSRS. Vaistinių preparatų per metus sunaudojame maždaug už 140 mln. rublių, iš jų net 43 % - importuotų iš kitų užsienio šalių.

Pertvarkant farmacijos pramonės vidaus struktūrą, numatoma orientotis į turimo mokslinio įdirbio realizavimą, geriau integruoti mokslo ir gamybos interesus rinkos sąlygomis, smarkiai išplėtus pagal vietos poreikius išleidžiamų medicininių ir veterinarinių vaistinių preparatų asortimentą, kompleksiskiau naudojant gamybos atliekas. Kėdinių biochemijos gamyklą numatoma perprofiluoti į medicininių ir veterinarinių vaistinių preparatų bei biopolimerų gamybos įmonę.

Reikia kur kas geriau panaudoti galimybes stiprinti ir plėsti augalinės kilmės vaistų žaliavų bazę ir jų perdirbimą.

Tikslinga remti medicinos įrengimų bei technikos kūrimą ir gamybą, panaudojant turimą radioelektronikos ir mašinų gamybos potencialą bei įtraukiant smulkias privačias įmones.

Antrinių žaliavų perdirbimas. Tikslinga toliau plėsti turimą gamybinę bazę, nes nemažai antrinių žaliavų dar patenka į sąvartynus. Nėra technologijos bei įrengimų kineskopinio stiklo duženoms, sudėvėtoms didžiagabaritėms ir kordinėms padangoms, panaudotiems polietileniniams maišams, kuriuose laikomos mineralinės trąšos, odos atliekoms, avalynės, kailių ir galanterijos pramonės atliekoms perdirbti. Surenkama 50 tūkst. tonų makulatūros, nors perdirbama 70 tūkst. tonų (20 tūkst. tonų makulatūros tenka įsivežti). Jos surinkimas iš gyventojų beveik neorganizuotas. Tuo tarpu pasaulyje sukurtos technologijos, pavyzdžiui, gaminti laikraštiniam popieriui tik iš makulatūros, visiškai nenaudojant celiuliozės. Iš gyventojų taip pat nerenkama spalvotojo metalo, tekstilės ir daug kitų atliekų.

Respublikoje antrinių žaliavų surinkimas ir perdirbimas išsklaidytas po daugelį tarnybų, todėl nebuvo reikiamai koordinuotas. Siekdama ištaisyti padėtį, Vyriausybė pavedė šiuos klausimus koordinuoti tik Materialinių išteklių ministerijai. Rengiama antrinių žaliavų surinkimo ir perdirbimo kompleksinė programa.

Lietuvoje per metus susikaupia 500 tūkst. tonų juodųjų metalų ir 18 tūkst. tonų spalvotųjų metalų atliekų. Siekiant mažinti Respublikos priklausomybę nuo įvežamo metalo, nagrinėjamas mažosios metalurgijos kombinato statybos tikslingumas, kartu įkomponuojant ir metalo miltelių, skirtų pirmiausia elektromechanikos gaminiams ir įrankiams, gamybos cechą.

Be to, įvertinant esamus ir būsimus poreikius, tikslinga apsvarstyti, ar tikslinga statyti naują ketaus ir plieno liejinių gamyklą.

Lengvoji pramonė - viena labiausiai išvystytų mūsų pramonės šakų, turinti palyginti neblogą techninį potencialą. Nemaža jos dalis pastaraisiais metais modernizuota - instaliuoti importiniai įrengimai. Tačiau ši pramonės šaka nevisiškai tenkina Respublikos poreikius. Įsivežamos iš TSRS pagrindinės žaliavos, išvežama taip pat daug pagamintų dirbinių. Ypač daug išvežama kilimų ir kiliminių gaminių (87%), kailių ir jų gaminių (83%), vilnonių audinių (74%), lininių audinių (68%), šilkinių audinių (66%), kojinių ir puskojinių (61%).

Perprofiluojant lengvosios pramonės plėtojimą, numatoma orientuotis į tai, kad būtų visiškai užtikrintas Respublikos gyventojų aprūpinimas pirmiausia siuviniais, trikotažo, odos dirbiniais, avalyne.

Kaip jau buvo minėta, geras perspektyvas Respublikoje turi linininkystė ir atitinkamai lininių audinių ir dirbinių iš jų gamyba. Tačiau tam būtina ne tik auginti daugiau linų, bet ir gerinti žaliavos kokybę. Sava linų žaliava tenkina 70-80%, o aukštos kokybės žaliava - tik 35-40% tekstilės poreikių. Reikia ne tik sutvarkyti linų auginimo ekonomiką, jų augintojų skatinimą, bet ir pereiti prie klasikinės linų pirminio apdirbimo technologijos - klojėjimo (be šito neįmanoma gauti geros žaliavos) nemirkant stiebelių, o tai leistų sutaupyti ir energetikos išteklių. Linų pramonėje taip pat reikia modernizuoti turimą techninę bazę, pirmiausia audinių apdailos.

Daug sėkmingiau turėtų būti plėtojama odų ir kailių perdirbimo iš savų žaliavų pramonė, siekiant eksportuoti gatavus gaminius, o ne žalias odas. Tokių galimybių yra, reikia jas panaudoti.

Atsižvelgiant į vidaus poreikius, būtina plėsti siuvimo pramonę, pirmiausia steigiant mažas įmones. Tai galima įgyvendinti taip pat ribojant vilnonių ir šilkinių audinių gamybą, tam tikru mastu perprofiluojant trikotažo pramonę. Audinių išvežimas (eksportas) geriausiu atveju yra jeigu ne žaliavos, tai pusfabrikačių eksportas. Medvilniniai audiniai iš esmės tenkina Respublikos vidaus poreikius. Trikotažo pramonė jau susidūrė su dideliais apsirūpinimo žaliavomis sunkumais.

Tekstilės pramonėje, siekiant mažiau priklausyti nuo TSRS žaliavų bazės, tikslinga iš dalies perprofiluoti Kauno dirbtinio pluošto gamyklą, pradėti gaminti kitus efektyvius cheminius pluoštus Respublikos tekstilės ir trikotažo pramonės poreikiams.

Geras perspektyvas turi techniniai audiniai, kurių gamybą tikslinga organizuoti iš dalies perprofiluojant šilkinių bei medvilninių audinių įmones. Tokie

audiniai - tai ir ateities konstrukcinės medžiagos, keičiančios metalą ir medieną.

Numatoma perprofiluoti Anykščių vėlimo fabriką "Spartakas", kad jis gamintų siūlus siuvimo pramonei ir būtų galima jų neimportuoti.

Be to, lengvojoje pramonėje, kuri daugiausia naudoja atvežtinę žaliavą, labai svarbu įvertinti padėtį ir galimybes iš pasaulinės rinkos, pasaulinių kainų pozicijų. Ši pramonės šaka apskritai galėtų (tiksliau - turėtų) tapti nemažu valiutos šaltiniu. Užsienio rinkų paieškų aktualumą lemia dar ir tai, kad šioje pramonės šakoje nemaža dalis įrengimų yra importiniai (iškyla atsarginių dalių problema), todėl artimiausiu metu teks juos keisti šiuolaikiniais įrengimais. Taigi galimybė konkuruoti užsienio rinkoje turi būti apskritai lengvosios pramonės normalaus plėtojimo pagrindas.

Vyriausybės pozicija - teikti pirmenybę, skatinti ir remti linų pramonės kompleksą (linininkystę, pirminį linų perdirbimą, linų tekstilės pramonę), odos, kailių, avalynės, siuvimo pramonę, ieškoti galimybių, kaip mažinti priklausomybę nuo TSRS žaliavų bazės. Tos šakos, kurios neranda galimybių išeiti į užsienio rinką, turi orientuotis į vidaus poreikius, mažinti gamybos apimtį arba apskritai keisti gamybos specializaciją (per pastarąjį dešimtmetį Švedija perpus sumažino tekstilės produkcijos gamybą).

Mašinų gamybos ir prietaisų pramonė dirba pirmiausia TSRS rinkai, beveik visiškai naudodamasi ir jos žaliavų baze. Todėl naujomis sąlygomis būtina iš esmės pertvarkyti šios pramonės šakos struktūrą, pirmiausia plėtoti Lietuvos Respublikos ūkio infrastruktūros ir gyventojų reikmes tenkinančias jos gamybos rūšis bei tas gamybos rūšis, kurių produkcija potencialiai gali turėti paklausą užsienio rinkoje.

Respublikoje beveik negaminama įrengimų žemės ūkio produkcijai perdirbti ir technologinės įrangos kitoms pramonės ir ūkio šakoms, neturima ne tik technikos, bet ir paprasčiausių padargų besikuriantiems ūkininkams, beveik kritiška remonto ir serviso situacija, prastai aprūpinama atsarginėmis dalimis. Pirmoji svarbi mašinų gamybos ir prietaisų pramonės rekonstravimo kryptis - aprūpinti žemės ūkį ir maisto komplekso įmones žemės ūkio mašinomis, traktoriais ir padargais (patiems pradėti juos gaminti, pirmiausia atsižvelgiant į ūkininkų reikmes), žaliavų perdirbimo įrengimais ir maisto produktų kokybės kontrolės prietaisais, atsarginėmis dalimis, šaldymo įrengimais, sandėliavimo įranga, taip pat teikti žemės ūkiui ir šioms įmonėms serviso paslaugas.

Be to, numatomos kitos rekonstravimo kryptys:

gaminti mokslui imlią ir techniškai sudėtingą produkciją, orientuojantis ne tik į Respublikos poreikius, bet ir į eksporto būtinumą, tam panaudojant aukštos kvalifikacijos darbininkus, intelektualinį potencialą ir sukaupią patirtį radioelektronikos, skaičiavimo technikos, elektrotechnikos, didelio tikslumo staklių bei prietaisų gamybos srityje. Tai televizijos technika ir buitinė radio-technika, personaliniai kompiuteriai, monitoriai bei displejai, televizijos kameros; kopijavimo ir dauginimo bei poligrafinė technika (įskaitant dažų ir tonerių gamybą), ryšių aparatūra, akustiniai bei lazeriniai prietaisai, kilnojamosios televizijos stotys, buitinė elektrotechnika ir namų apyvokos reikmenys, elektroninė pramonės, žemės ūkio ir medicinos technika;

pradėti gaminti energetikos, kuro ir kitų materialinių išteklių vartojimo ūkyje ir gyventojų buityje naudojamus matavimo, apskaitos, kontrolės ir val-

dymo prietaisus, išsiaiškinti vėjo jėgainių, Saulės energijos kolektorių, mažų hidroelektrinių valdymo mechanizmų, šilumos akumuliatorių ir pan. įrenginių bei prietaisų gamybos tikslumą;

pradėti gaminti mašinas ir technologinius įrengimus, reikalingus lengvajai pramonei, miškų ūkiui ir medžio apdirbimo pramonei, prekybai ir komunaliniam ūkiui, taip pat medicinos technikos, ekologinės situacijos kontrolės bei santechnikos prietaisus ir įrengimus;

kartu su užsienio firmomis išnagrinėti technines ir ekonomines galimybes pradėti Respublikos įmonėse mažatonažių automašinių ir vidutinio galingumo traktorių, skirtų žemdirbių ir Lietuvos Respublikos ūkio infrastruktūros poreikiams tenkinti, surinkimą iš įsivežamų komplektuojamųjų mazgų ir palaipsniui plėsti atskirų mazgų, atsarginių detalių bei agregatų gamybą vietoje.

perprofiluojamose įmonėse sukurti specializuotus technologinės įrangos gamybinius pajėgumus su atitinkamomis konstruktorių ir technologų tarnybomis, įrankių, nestandartizuotos įrangos ir inventorius gamyba;

sukurti ir plėtoti gamybinio serviso sistemą.

Respublikos staklių pramonę tikslinga orientuoti į įvairių universalių metalo ir medienos apdirbimo staklių gamybą smulkioms įmonėms, ūkiams, privačioms verslininkams ir amatininkams (tokios staklės turi ne tik gerą vietinę rinką, bet ir paklausą užsienyje), taip pat į įvairių įrankių gamybą.

Lietuvos elektrotechnikos įmonės, gaminančios elektros variklius, įvertinus Talino elektros variklio gamyklos "Volta" galimybes, turėtų pirmiausia aprūpinti elektros varikliais Lietuvos Respublikos ūkį, taip pat tenkinti Estijos bei Latvijos buitinės technikos ir prietaisų gamybos poreikius.

Būtina gerokai pertvarkyti Kauno ketaus liejinių gamyklos produkcijos struktūrą, orientuojantis į mūsų pramonės, statybos ir žemės ūkio reikmes.

Atsižvelgiant į naujas sąlygas, numatoma nuodugniai apsvarstyti, ar tikslinga ir racionalu funkcionuoti daug metalo naudojančioms (laivų statybos, didžiagabaričių pašarų ruošimo mašinų gamybos ir pan.), komplektuojamuosius gaminius TSRS poreikiams gaminančioms (kuro aparatūrą, kompresorius ir autokompresorius, mopedų variklius ir pan.) įmonėms ir susivienijimams, pirmiausia tuo aspektu, kiek ši produkcija galėtų padėti subalansuoti mūsų ekonominius santykius su TSRS ar TSRS respublikomis. Būtina įvertinti tai, kad TSRS pradėtos steigti šių ir panašių gaminių gamybos dubliavimo įmonės.

Chemijos pramonė. Respublikoje sunaudojama apie 60 % pagamintų mineralinių trąšų, trečdalis acetatinio pluošto, penktadalis guminės ir polimerinės avalynės, 15 % polietileno vamzdžių ir pan. Kita chemijos pramonės produkcijos dalis tiekama TSRS ar TSRS respublikų rinkai. Palyginti silpnai ryšiai su Latvija ir Estija, beveik nedalyvaujama tarptautinėje rinkoje.

Šios pramonės šakos padėtis labai priklauso dėl vienakanalio žaliavų tiekimo iš TSRS (apatitai, siera, aliuminio hidroksidas - Kėdainių chemijos gamykla, gamtinės dujos Jonavos - "Azoto" susivienijimui ir pan.).

Mineralinių trąšų gamyboje būtų galima apsiriboti apimtimi, tenkinančia Respublikos žemės ūkio poreikius. Tačiau čia būtina įvertinti tą faktą, kad negaminame kalio trąšų - jas vienaip ar kitaip reikės importuoti. Taigi tikslinga ieškoti mineralinių trąšų eksporto didinimo galimybių, tuo labiau, kad Lietuvoje gaminamų trąšų kokybiniai ir techniniai parametrai iš esmės atitinka pasaulinės rinkos reikalavimus.

Jonavos "Azoto" susivienijime numatoma organizuoti metanolio gamybą, panaudojant jį ekologiškai švaraus benzino priedams gaminti bei perdurbant į kitus paklausius produktus, taip pat dervas medienos apdirbimo pramonei.

Labai svarbu nesumažinti fosforo trąšų gamybos, nes Respublikos dirvoms labai jo trūksta. Taigi labai daug dėmesio reikia skirti superfosfato gamybai ir mažinti amofoso gamybą. Kėdainių chemijos gamykloje aktualu toliau plėtoti fosfogipso utilizavimą, išnagrinėti fosfoanhidritinių granulių gamybos cemento pramonei tikslumą, įvertinant ir šios gamybos galimą poveikį atmosferai. Apskritai fosfogipso utilizavimo realizavimas turi tapti prioritetine valstybine mokslinė-technine, ekonomine ir ekologine problema, kurios sprendimui būtina sukaupti lėšas ir sutelkti mokslininkų ir gamybininkų jėgas.

Vilniaus "Plastos" gamykloje pernelyg išplėsta polietileno plėvelės ir vamzdžių gamyba. Tai neekonomiška, nes įsivežama beveik visa polimerų žaliava, o apie 85 % gatavos produkcijos išvežama. Perprofiluojant gamybą Respublikos mašinų ir prietaisų įmonėms, statybos bei energetikos organizacijoms, orientuojantis taip pat į Baltijos rinką.

Gamybinis susivienijimas "Lietuvos buitinė chemija", jo gamybos struktūra apskritai atitinka Respublikos poreikius, įvertinant ir tai, kad jis turi realias potencines galimybes daugiau eksportuoti savos produkcijos.

Kauno "Inkaro" gamykloje numatoma organizuoti vienkartinio naudojimo medicinos reikmenų gamybą (vienkartiniai švirkštai, pirštinės ir pan.), gaminti daugiau techninių gumos dirbinių, pagal poreikius - guminės avalynės.

Sudėtinga problema - pašarinių mielių gamyba, nes taikant dabartinę technologiją, Kėdainių biochemijos gamykloje nuteka daug sunkiai valomo (tiksliau - neišvalomo) vandens. Reikalinga nauja pašarinių mielių gamybos technologija, įgalinanti iš esmės sumažinti vandens teršimą, arba kiti baltymų, kaip pašarinių priedų, gamybos metodai.

Galbūt tikslinga organizuoti Respublikos mokslininkų susintetintų medžiagų (skysti kristalai, blizgodariai) gamybą, turint galvoje galimybę išeiti į užsienio rinką.

Chemijos pramonės kompleksas turėtų tenkinti ne tik Lietuvos Respublikos ūkio ir gyventojų poreikius, bet ir integruotis pasaulinėje rinkoje, geriau ir greičiau pašalinti neigiamą įtaką aplinkai.

Dar viena Respublikos pramonės rekonstravimo problema, kurią reikia spręsti, - tai produkcijos standartizavimas ir sertifikavimas. Siekiant integruotis į tarptautinę rinką ir tarptautinį darbo pasidalijimą, numatoma pertvarkyti gaminamos produkcijos standartus ir kitus techninius bei ekologinius normatyvus, kad būtų galima įsiliesti į tarptautinės produkcijos standartizavimo ir sertifikavimo sistemas.

Siekiant visiškai tenkinti Respublikos įmonių ir organizacijų techninio bei pramoninio serviso poreikius, numatoma plėtoti šią veiklą. Tai įgalintų racionaliau panaudoti gamybą aptarnaujančius darbuotojus, gerinti šių darbų kokybę. Reikia plėsti ir reorganizuoti esamas serviso įmones, orientuoti įmones gamintojas kurti ir plėtoti firminį servisą bei servisą smulkiuose privačiuose, gerai specializuotose įmonėse. Numatoma skatinti užsienio firmas steigti Respublikoje savo produkcijos serviso įmones, o mūsų įmones orientuoti į savo eksportuojamos produkcijos serviso paslaugų eksportą.

Statybos ir urbanistikos kompleksas

Sprendžiant statybos komplekso plėtojimo klausimą, svarbu ekonominėmis kompleksinės kraštovarkos priemonėmis harmonizuoti industrijos, miestų bei rekreacinių teritorijų vystymą ir kurti humanizuotą gyvenamąją erdvę, tenkinančią įvairių socialinių grupių reikmes.

Visą gyvenamąjį fondą (esamą ir kuriamą) reikia vertinti kaip bendrą gyvenamųjų būstų sistemą, kurioje esamo fondo modernizavimas bei remontas būtų plėtojamas lygiaverčiai su naujų namų ir butų statyba. Spartėjant gyvenamųjų namų ir gamtos saugos objektų statybą, numatoma proporcingai plėsti socialinių ir kultūrinių-buitinių objektų statybą, skatinti ir remti gyvenamąją statybą pritraukiant gyventojų lėšas ir privatų kapitalą, paspartintai plėtoti mažaukštę gyvenamąją statybą miesto gyventojams didžiųjų Respublikos miestų priemiestinėse zonose. Numatoma atsisakyti individualių gyvenamųjų namų dydžio apribojimų. Kintant gyvenamųjų namų statybos struktūrai, vis daugiau statant mažaukščių ir vienbučių namų, reikalinga nauja gyvenamosios erdvės ir buto struktūros koncepcija, kitokios medžiagos bei inžinerinė įranga, nauji namų projektai. Gyvenamieji būstai, socialiniai objektai bus statomi atsižvelgiant į įvairių gyventojų grupių reikmes.

Atsižvelgiant į ūkio privatizavimo galimybes, tikslinga palaipsniui nutraukti paslaugų sferos objektų statybą valstybės lėšomis ir perleisti šią iniciatyvą privačiam kapitalui, daugiau valstybės lėšų skirti kultūros, švietimo, sveikatos apsaugos bei gamtos saugos objektams. Numatoma vystyti rekreacinę pramonę, pasitelkiant užsienio firmų ir privataus sektoriaus kapitalą.

Atitinkamai turi būti pertvarkyta statybos industrija ir statybinių medžiagų pramonė. Pirmiausia, mažėjant didžiagabaričių, sunkių, masyvaus surenkamojo gelžbetonio konstrukcijų poreikiams, numatoma rekonstruoti pajėgumus, keičiant gaminių nomenklatūrą, mažinant jų masę termoizoliacinėmis medžiagomis. Jau artimiausiais metais Kupiškėje ir Varėnos rajone pradės dirbti sieninių medžiagų iš akytbetonio gamybiniai pajėgumai.

Numatoma iš esmės apriboti daug energijos ir kuro reikalaujančių medžiagų gamybą ir naudojimą. Prioritetinė statybinių medžiagų bei konstrukcijų gamybos plėtojimo kryptis - efektyvių termoizoliacinių ir lakštinių medžiagų (mineralinės vatos gaminių, stiklo pluošto demblių, plokščių iš spalių, šiaudų ir t.t.) bei tobulesnės decentralizuotos autonominės inžinerinės įrangos gamyba ir naudojimas. Numatoma šia linkme labiau skatinti ir privačią iniciatyvą.

Viena svarbių priemonių kuro sąnaudoms mažinti yra gyvenamųjų namų išorės sienų vienasluoksnių konstrukcijų pakeitimas trisluoksniomis ar daugiasluoksniomis, o tai leidžia sutaupyti nuo 40 iki 70 % kuro (gamyboje ir naudojant, kartu paėmus). Numatoma parengti ir patvirtinti minimalias šiluminės varžos normas pagal atskiras statinių rūšis, užtikrinti griežtą jų laikymąsi rengiant projektus ir naudojant šiuos statinius.

Vyriausybė ekonomiškai skatins ir rems įmones, gaminančias efektyvias statybines medžiagas bei konstrukcijas, termoizoliacines, hermetizuojančias ir lakštines medžiagas. Būtina pertvarkyti plytų gamybos pramonę - pradėti naujų keramikos dirbinių gamybą.

Reikia iš esmės išplėsti opokos (vietinė žaliava) naudojimą cemento pramonėje (atsisakant įsivežamų priedų), taip pat jos pagrindu diegti naujų rišamųjų medžiagų gamybą.

Ateityje reikės daugiau medžiagų šlaitiniams stogams dengti, todėl dalį ruloninės dangos gamybinių pajėgumų ir žaliavų tikslinga panaudoti kanadiečiųs čerpėms gaminti, šimet pradėti gaminti betonines čerpes.

Kur kas racionaliau naudotinas cementas: reikia mažinti jo sąnaudas, daugiau naudoti kalkių (plečiant gamybinius pajėgumus Naujosios Akmenės statybinių medžiagų kombinate) mažaukštei statybai.

Numatoma perprofiluoti Alytaus eksperimentinį namų statybos kombinatą, gaminti jame lakštines statybines medžiagas (cemento drožlių, gipso plaušo, gipso drožlių plokštes), medžio plokštes bei izoliacines medžiagas iš menkavertės medienos. Tikslinga taip pat gaminti bei eksportuoti industrines lengvasias konstrukcijas gyvenamiesiems namams bei gaminti naujo tipo surenkamus vieno-trijų aukštų gyvenamuosius namus, pradėti gaminti stiklo paketus.

Siekiant sumažinti statybinių medžiagų įvežimą, Respublikoje jau šimet numatoma pradėti gaminti santechnikos dirbinius iš polimerbetonio, ventilius, čiaupus, o ateityje - polimerines dervas, daugiau medžiagų pastatų išorės ir vidaus apdailai, plėsti jų asortimentą.

Turimų nerūdinių medžiagų gamybinių pajėgumų (įskaitant Sarnų gamyklą Ukrainoje) nepakanka gelžbetonio, betono ir skiedinio gamybai. Naudojamų žvyro karjerų ištekliai palyginti riboti, todėl numatoma baigti rekonstruoti Petrašiūnų dolomitinės skaldos gamyklą, padidinti jos pajėgumus ir ateityje ją dar išplėsti. Numatoma organizuoti betono laužo perdirbimą į skaldą. Svarbu užtikrinti racionalų turimų nerūdinių medžiagų telkinių naudojimą, užkirsti kelią siauriems žinybiniais interesams.

Be to, siekiant racionaliai panaudoti turimus statybos organizacijų pajėgumus ir gausinti užsienio valiutos išteklius, tikslinga organizuoti statybos padalinius darbams už Respublikos ribų, t.y. plėtoti statybos paslaugų eksportą.

Transportas ir ryšiai

Transporto sistemos rekonstravimo pagrindinis tikslas - užtikrinti racionalią visų transporto rūšių sąveiką, integruoti į Lietuvos Respublikos ūkio sistemą geležinkelio, jūrų ir oro transportą, įtraukti Lietuvos transporto sistemą į bendrą Europos kelių tinklą ir pritaikyti ją tranzitiniais pervežimams. Atsižvelgiant į tai, Vyriausybė numato spręsti šiuos svarbiausius klausimus:

- optimizuoti pervežimus, suteikiant pirmenybę mažiau energijos naudojančioms ir pigesnėms transporto rūšims;

- plėtoti keleivių ir krovinių tarptautinius pervežimus, įsteigti Lietuvos transporto ekspedicinę agentūrą, kurti bendras su užsienio šalimis transporto ir ekspedicines transporto įmones;

- sukurti teisinę sistemą, reglamentuojančią Lietuvos aviacijos, geležinkelio, jūrų transporto veiklą;

- įsiliesti į tarptautinių transporto asociacijų veiklą;

- sukurti bendrą transporto informacijos sistemą.

Geležinkelio transportui reikia ypač didelio Vyriausybės dėmesio: jis, ilgus metus būdamas TSRS susisiekimo ministerijos žinioje, atsiliko nuo bendro Respublikos ūkio techninio lygio. Atsižvelgiant į tai, geležinkelio transporte numatoma:

pratęsti siaurojo geležinkelio rekonstravimą į platųjį Utenos - Panevėžio ruožą, o ateityje numatyti geležinkelio tiesimą Varėnos - Alytaus ruožą;

rekonstruoti Vilniaus geležinkelio stotį, paliekant joje tik keleivių pervežimą;

organizuoti krovinių ir keleivių pervežimą per Šeštokų geležinkelio stotį į Lenkiją, tuo įsijungiant į Europos geležinkelio tinklą, o tai ypač svarbu dabartinėmis sąlygomis.

Automobilių transportas. Šioje transporto šakoje numatoma:

pradėti gaminti automobilių specializuotus riedmenis, naudoti alternatyvių rūšių kurą;

licencijavimo ir kvotavimo sistemos principais parengti automobilių transporto reguliavimo pagrindus;

specializuoti automobilių techninio aptarnavimo ir remonto įmones, išplėsti autoserviso paslaugas.

Automobilių keliai. Numatoma rekonstruoti automagistralę Helsinkis - Talinas - Ryga - Kaunas - Varšuva Respublikos teritorijoje, tiesti kelius, pėsčiųjų ir dviratininkų takus, praeinančius per gyvenvietes, pastatyti tiltus per Nemuną Kaune ir Alytuje. Statyti eismo dalyvių aptarnavimo kompleksus, plėsti teikiamas paslaugas tiek vietiniams eismo dalyviams, tiek užsienio autoturistams, panaudoti čia užsienio firmų investicijas ir patirtį.

Vandens transportas. Respublikos transporto sistemoje svarbią vietą užima vandens transportas, kuris turi neblogas potencines galimybes gauti nemažas konvertuojamos valiutos pajamas iš Klaipėdos uosto, tarptautinės jūrų perkėlos Klaipėda - Mukranas. Numatomos šios pagrindinės rekonstravimo kryptys:

suformuoti Klaipėdos jūros uostą, sujungiant jūrų prekybos ir žvejybos uostų kapitonų tarnybą;

parengti pajūrio zonos uostų rekonstravimo programą, kurioje numatyti Klaipėdos uosto teritorijoje esančių įmonių (kranto tarnybų) perspektyvinę struktūrą;

kol bus sudarytos naujos tarpvalstybinės sutartys, rekonstruoti jūros keltus, pritaikant juos autokroviniams bei konteineriams pervežti Baltijos baseine ir Vakarų Europoje.

Upių transporte numatoma ir toliau organizuoti krovinių vežimą baržomis iš Kauno į Klaipėdą ir atgal bei nerūdinių medžiagų transportavimą Nerimi iš Rizgonių karjero, tvarkyti Nemuno farvaterį.

Oro transportas. Plečiantis tarptautiniams ryšiams ir reorganizuojant oro transportą, numatoma:

įkurti Lietuvos valstybinę aviakompaniją;

perimti aerouostus, sudaryti jų savarankiškos komercinės veiklos sąlygas;

sukurti valstybinę oro transporto valdymo tarnybą;

tarptautinių oro pervežimų srityje pirmiausia tobulinti tarptautinį susisiekimą su Rytų ir Vakarų Europa.

Sprendžiant nurodytus uždavinius, numatoma pasinaudoti užsienio komercinių ir lizinginių firmų paslaugomis, įsigyjant ir nuomojant transporto priemones.

Ryšių sistemos taip pat labai aktualios įsiliesti į pasaulinį ryšių tinklą, tartis su kaimyninėmis valstybėmis (Lenkija, Švedija) dėl tarptautinio pašto ir elektros ryšių tranzito per jų teritoriją organizavimo dvišalių sutarčių pagrindu, atstatyti Lietuvos nario teises Pasaulinėje pašto sąjungoje ir Tarptautinėje elektros ryšių sąjungoje.

Numatoma sukurti bendrą valstybinę instituciją radijo dažniams koordinuoti ir jų naudojimui kontroliuoti. Plėtoti savų pašto ženklų leidybą.

Vyriausybė sieks greičiau likviduoti Lietuvos atsilikimą nuo išsivysčiusių Europos šalių pagal telefonizaciją ir jos techninį lygį, skatins bendradarbiavimą su užsienio firmomis dėl integralinio daugiatislo ryšių tinklo sukūrimo, šviesolaidinio telefono kabelio į užsienį nutiesimo, dėl judančio telefoninio ryšio organizavimo.

* * *

Ūkio rekonstravimui, kaip Vyriausybės programos sudedamajai daliai, reikia adekvataus jos realizavimo ekonominio mechanizmo, kuris turi užtikrinti ne tik racionalius struktūrinius pokyčius, bet ir daug efektyvesnį visos ekonomikos funkcionavimą. Todėl Vyriausybė numato tiesiogiai susieti ir integruoti Lietuvos Respublikos ekonomikos transformavimą ir ūkio rekonstravimą, nuolat tikslinti jų tarpusavio poveikio rezultatus ir kryptis.

Atskirai paėmus, daugelį Lietuvos Respublikos ūkio rekonstravimo problemų numatoma papildomai išnagrinėti trijų Baltijos valstybių ūkio specializavimo ir kooperavimo vystymo bei racionalizavimo požiūriu. Šis darbas jau pradėtas visomis svarbiausiomis kryptimis, siekiant suformuoti koordinuotai veikiančią, integruotą trijų Baltijos valstybių rinką.

Svarbiausiomis Lietuvos Respublikos ūkio rekonstravimo problemoms spręsti numatoma parengti ir realizuoti šias valstybines kompleksines programas:

1. Taupus ir racionalus kuro ir energetikos išteklių naudojimas, alternatyvinė ir atsinaujinanti energetika.
2. Miškų ūkio ir miško pramonės racionalizavimas.
3. Lietuvos Respublikos ūkio eksporto potencialo didinimas.
4. Linininkystės ir linų apdirbimo pramonės plėtojimas.
5. Klaipėdos uosto kompleksinis plėtojimas ir panaudojimas.
6. Vidutinio pajėgumo traktorių ir automobilių gamybos organizavimas.
7. Racionalus antrinių žaliavų ir atliekų panaudojimas.
8. Nemuno upyno ir Kuršių marių gamtinės pusiausvyros atstatymas.
9. Informatikos ir ryšių plėtojimas.
10. Medicinos pramonės plėtojimas.
11. Žemės gelmių išteklių racionalus įsisavinimas ir naudojimas.

REZIUMĖ

Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa parengta sutinkamai su Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymu, vadovaujantis Laikinuoju Pagrindiniu įstatymu, kitais įstatymais bei normatyviniais aktais. Programoje išdėstyti Vyriausybės užsienio politikos tikslai ir uždaviniai, ekonomikos reformos, ūkio pertvarkymo ir socialinės reformos principai, valstybės kūrimo teisinės nuostatos, santykių su savivaldybėmis ir kitų valstybės formavimo klausimų pagrindai.

Vyriausybė, siekdama svarbiausio tikslo - žmogaus gerovės įtvirtinant Lietuvą kaip nepriklausomą valstybę ir įsijungiant į Pasaulio bendriją, santykių su užsieniu srityje vykdys nuosekliai, subalansuotą politiką, atsižvelgdama į realius politinius procesus TSRS, Europoje ir visame pasaulyje. Šiuo tikslu bus stengiamasi:

pasirašyti su TSRS dvišalę tarpvalstybinę sutartį, kuria pripažįstama nepriklausoma Lietuvos Respublika;

nustatyti visiško valstybingumo atstatymo "de facto" etapus, taip pat įtvirtinti geros kaimynystės santykius;

tapti pilnateisiu Europos politinio integravimosi procesu (visų pirma Helsinkio-2) dalyviu, užmegzti glaudžius ryšius su Šiaurės Europos regiono valstybėmis;

įsijungti į Europos ekonominės erdvės kūrimą, plečiant Lietuvos Respublikos dalyvavimą Europos ir pasauliniame darbo pasidalijime, įstoti į tarptautines organizacijas, pasirašyti dvišales ir daugiašales sutartis dėl laisvos prekybos;

plėtoti prekybinius ir kitokius abipusiai naudingus ekonominius ryšius su TSRS ir atskiromis TSRS respublikomis tarpvalstybinių ir tiesioginių sutarčių pagrindu; dalyvauti (siekti) bendroje su TSRS rinkoje, susitarant dėl maksimaliai laisvų prekybinių mainų ir kapitalo investicijų;

priartinti Lietuvos ekonomikos teisinę sistemą prie šiuolaikinių Europos rinkos modelio reikalavimų;

sukurti neutralios Lietuvos valstybės pamatus.

Gilėjanti ekonomikos krizė Tarybų Sąjungoje vis labiau atsiliepia ir Lietuvos ūkiui, kurį su TSRS ūkiu jungia visiškai pakrikusi piniginė-kreditinė (rublinė) sistema ir didelis integravimosi laipsnis. Nors šios krizės padariniai pas mus nėra tiek gilūs, kaip pačioje TSRS, tačiau jie neišvengiamai palietė gamybos lygį, padidino infliaciją. Dėl TSRS vykdomos nežabotos perteklinės pinigų emisijos politikos 1990 metais dar labiau ištuštėjo parduotuvės, kaupia-

mos perteklinės vartojimo prekių atsargos. TSRS įvykdytas nepopuliarus pinigų keitimas ir dėl to atsiradęs pinigų praradimo pavojus galutinai pakirto pasitikėjimą vidaus pinigais. Didžiulę žalą Lietuvos ūkiui padarė ekonominė blokada. Kai kuriomis užslėptomis formomis ji tebesitęsia, keldama grėsmę bet kuriuo momentu prasiveržti atvirai ir plačiu mastu. Priešingai negu TSRS, Lietuvos Respublika, nors ir padidino gyventojams išmokamas kompensacijas, subalansavo biudžeto pajamas ir išlaidas, netgi keliais šimtais milijonų rublių sumažino valstybės vidaus skolą.

Vadovaudamasi principu, kad negalima sugriauti senos tvarkos, kol atitinkamose srityse nesukurta nauja sistema ūkiui stabilizuoti pereinamuoju laikotarpiu, Vyriausybė priversta šalia ekonominių naudoti ir administracines priemones: privalomą Valstybės užsakymą, ne maisto prekių gamybos bei žemės ūkio produktų pardavimo vidaus rinkoje valstybines užduotis, vidaus prekybos apribojimus (talonus, vienkartinio pardavimo normas), itin deficitinių prekių išvežimo kvotavimą ir licencijavimą, valstybinį prekių mainų fondą ir kt. Atsižvelgiant į didėjančias iš TSRS perkamų žaliavų ir kitos produkcijos kainas, Vyriausybė sieks atitinkamai kelti savo prekių kainų ir darbo užmokesčio mastą.

Viena iš svarbių stabilizavimo priemonių ir toliau liks lanksti, su darbo užmokesčio indeksavimu susieta kainų politika, kuri bus vykdoma etapais pagal bendrą ekonomikos reformos programą. Vyriausybė sieks, kad įgyvendinant rinkos santykius kainų augimą kompensuotų darbo užmokesčio didėjimas.

Stabilizuojant ūkį, tuo pat metu bus sparčiai įgyvendinama *ekonomikos reforma*, kurios pagrindiniai tikslai yra šie:

- sudaryti teisingai-ekonominės ir organizacinės prielaidas ūkiniai suirutei įveikti, gyvenimo lygiui kilti;
- užtikrinti socialinį teisingumą;
- liberalizuoti ekonomiką, įgyvendinti natūralius ūkininkavimo būdus;
- apsiginti nuo TSRS ekonominio spaudimo, sustiprinti valstybę.

Ekonomikos reformos kelias - nuoseklus įstatymų priėmimas bei jų įgyvendinimas negriaunant gamybinių-technologinių struktūrų ir nenutraukiant esamų ūkinių ryšių. Naujų ekonominių santykių atgaivinimo pagrindą sudarys valstybinio turto privatizavimas. Atsižvelgiant į valstybės galimybes, dalis po 1940 metų nusavinto turto etapais per 5-10 metų bus grąžinta išlikusiems savininkams arba už jį kompensuota investiciniais pinigais.

Valstybinio turto privatizavimo tikslas - iš esmės padidinti ekonomikos efektyvumą.

Pradiniame etape neprivatizuotini: objektai, kurie vykdo gyvybiškai svarbias valstybei funkcijas, pirmacilės svarbos socialinės apsaugos funkcijas; objektai, veikiantys tose srityse, kuriose valstybei šiuo metu tikslinga išsaugoti savo monopolį, arba ten, kur nėra realių galimybių demonopolizuoti jų veiklą; objektai, kurių pagrindinis veiklos tikslas nėra pelno siekimas; kiti visuomeninio naudojimo objektai, kurie nedirbs konkurencinės rinkos sąlygomis.

Daugiau kaip du trečdaliai numatyto privatizuoti valstybinio turto (apie 15 mlrd. rb) perduodama nemokamai vienkartinį piniginių išmokų pavidalu. Dalį valstybinio turto (apie 5 mlrd. rb) piliečiai galės papildomai įsigyti už

pinigus, nustatant ribojančias kvotas. Dalį objektų (bendros 200 mln. rb vertės) numatoma parduoti už konvertuojamą valiutą.

Siekiant išvengti atsitiktinių disproporcijų, privatizuotos įmonės 1-2 metus negalės keisti veiklos profilio be Vyriausybės sutikimo.

Valstybinio turto privatizavimas pagal atskiras sritis vyks keliais etapais: pirminis visuomeninio ir valstybinio butų fondo privatizavimo etapas (iki 1991 m. pabaigos);

gamybos ir paslaugų sferos objektų privatizavimas pagal Valstybinio turto pirminio privatizavimo ir Valstybinių įmonių įstatymus (iki 1991 m. pabaigos); antrinis privatizavimas pagal Valstybinių įmonių įstatymą (1992-1993 m.); kolūkių ir valstybinių ūkių reorganizavimas į žemės ūkio bendroves.

Ypatingas dėmesys bus skiriamas *žemės ūkio reformai*, kurios tikslas - teisi- nių, ekonominių ir organizacinių prielaidų sudarymas efektyviai žemės ūkio gamybai, dirbtinai neardant esamų gamybinių-technologinių struktūrų. Numatoma sukaupti neprivatizuojamos žemės fondą, nustatyti racionalią žemės suteikimo, grąžinimo bei kompensavimo tvarką. Žemės sklypai nustatytu dy- džiu suteikiami ar grąžinami tiems, kas ją dirba arba yra pasirengęs dirbti vadovaujantis žemėtvarkos projektais. Sudaromos palankios sąlygos įsigyti žemę ir tiems, kurie neturi nuosavybės teisių į žemę. Kolektyvinėse žemės ūkio įmonėse bus nustatoma kiekvieno kolūkiečio ar valstybinio ūkio darbuotojo piniginė dalis reorganizuojant šias įmones į žemės ūkio bendroves. Dalis žemės ūkio turto bus privatizuojama pagal valstybės vienkartinės išmokas, o likęs turtas - padalijamas šių įmonių darbuotojams proporcingai jų išdirbtų metų skaičiui. Apie 15 procentų turto bus parduodama už grynus pinigus, panaudo- jant įplaukas ūkių skoloms dengti. Numatoma gerinti žemės ūkio įmonių finansinę būklę.

Privatizuojant kartu bus vykdoma aktyvi demonopolizacijos politika, ku- rios tikslas - formuoti konkurencingą gamintojų, dirbančių Lietuvos rinkai, struktūrą. Bus skatinamas racionalus stambiųjų įmonių, dirbančių daugiausia vidaus rinkai, susiskaidymas. Akivaizdžiai dirbtinio pobūdžio junginių suskai- dymui gali būti naudojami ir administraciniai metodai. Antimonopolines prie- mones formuos ir atvira ekonomine politika prekių mainams su kitomis valstybėmis bei naujų įmonių kūrimosi skatinimas.

Privatizavimas ir antimonopolinių priemonių įgyvendinimas, laipsniškas dotacijų gamybai panaikinimas, gamybos rentabilumo įvairiose ūkio šakose kapitalo atžvilgiu išlyginimas sudarys prielaidas tolesnei *kainodaros reformai*, kurios tikslas - nuoseklus ir organizuotas priartėjimas prie rinkos kainų lygio, nepatenkintos mokios paklausos sumažinimas, kainų struktūros priartinimas prie pusiausvyros kainų, natūralių ūkinės veiklos paskatų atgaivinimas, sąlygų perėjimui nuo administracinio prie ekonominio ūkio valdymo sudarymas.

Įgyvendinant kainų reformą, Vyriausybė sieks pertvarkyti deformuotą darbo užmokesčio struktūrą, iš esmės padidinti kvalifikuoto darbo apmokėji- mą.

Pirmame kainų reformos etape taikant laikinas perskaičiuotas kainas val- stybė riboja kainas tik tos produkcijos, kuri parduodama vidaus rinkai. Ekspor- tuojamų prekių kainos nustatomos sutartimis. Antrajame etape (1991 m. II ir III ketvirčiuose) nuosekliai keliant valstybės reguliuojamų kainų ribas, priar- tinant jas prie rinkos kainų masto bei struktūros, tuo pačiu metu sudaromos

galimybės atitinkamai didinti darbo užmokestį visose ūkio šakose, teikiant prioritetą švietimo, kultūros, mokslo bei sveikatos apsaugos darbuotojams.

Trečiajame etape (nuo 1991 m. III ketvirčio) konkurencijos pagrindu fun- kcionuojančiose ūkio srityse bus įvedama rinkos kainodara, kurios taikymo sritis iki šių metų pabaigos sparčiai plėsis. Bus siekiama, kad tų prekių (paslau- gu) kurių kainas valstybė ribos, bendras kainų lygis atitiktų rinkos kainų mastą.

Vyriausybė numato pakankamai greitai, tačiau nuosekliai ir tinkamai pasiruošus paleisti kainas. Pereinant prie rinkos kainų masto atsirandantys bankroto procesai turi būti atidžiai kontroliuojami. Įmonės turi iš anksto ruoštis rinkos kainų įvedimui.

Siekiant išvengti ekonomiškai (geresniu darbu) nepagrįstos ir socialiai nepriimtinos pajamų diferenciacijos, bus atskirais atvejais taikomi kompensaci- niai-persikirstomieji pajamų mechanizmai. Aktyvios socialinės saugos politi- kos priemonės sudarys laikinos bedarbių pašalpos, socialinės garantijos nevisiškai darbingiems žmonėms, šeimos pajamų rėmimas, priemokos vai- kams. Valstybė žymia dalimi finansuos naujų darbo vietų steigimą ir darbuo- tojų perkvalifikavimą.

Darbo apmokėjimo fondai negamybinėje sferoje bus didinami didesniais tempais negu augs gamybos sferos darbo apmokėjimas. Taip pat bus taikomos priemonės, kurios amortizuos gyventojų indėlių taupomosiose kasose nuver- tėjimą dėl infliacijos.

Šie veiksmai yra neatskiriami nuo *finansų ir biudžeto politikos*, kurią numa- toma grįsti tokiais principais: valstybės ir savivaldybių biudžetų savarankišku- mu, subalansuotumu ir išlaidų priklausomybe nuo įstatymiškai nustatytų pajamų šaltinių bei jų dydžio; valstybės biudžeto atribojimu nuo Lietuvos banko kredito išteklių; laipsnišku subsidijų ir valstybės nustatomų kainų dota- vimo likvidavimu; biudžetinių įmonių įstaigų ir organizacijų finansavimo griežtu ribojimu. Didžioji dalis naujų kapitalinių įdėjimų gamybos srityje bus finansuojama iš įmonės lėšų (įskaitant priskaičiuotas palūkanas už valstybinį kapitalą), taip pat akcininkų (savininkų) įnašų (įskaitant dalį dividendų). Pereinamuoju laikotarpiu (1991 m.) mokesčiai mokami ta valiuta, kuria gau- namos pajamos, vėliau - vidaus valiuta. Pereinant prie rinkos kainų, apyvartos mokesčiai bus keičiamas akcizu ir bendru priediniu (pardavimo) mokesčiu.

Ekonomikos reforma verčia iš esmės reorganizuoti Lietuvos bankus, įtvir- tinti dviejų pakopų bankų sistemą steigiant naujas komercines kredito įstaigas. Numatoma iš esmės išplėsti operacijas užsienio valiuta, valiutos pirkimą ir pardavimą, kas vėliau peraus į natūralų valiutos keitimą. Nustatyta, kad valstybinės įmonės 20% gautų pajamų privalo pervesti į valstybės biudžetą (valiutos fondą), išmokant kompensacijas vidaus pinigais. Tai įgalins pereina- muoju periodu lengvatiniu kursu parduoti valiutą ir toms įmonėms bei orga- nizacijoms, kurios dėl objektyvių priežasčių negali kitaip užsidirbti valiutos.

Ekonomikos reforma žymia dalimi priklausys nuo ekonominių *ryšių su užsieniu* plėtojimo tiek Rytų (suteikiant naują ekonominį pagrindą), tiek Va- karų (išnaudojant geopolitines aplinkybes) kryptimis. Tuo bus siekiama: pri- traukti užsienio kapitalą, galintį padėti išvystyti Lietuvos pramonės potencialą, įdiegti šiuolaikines technologijas, sukurti naujas darbo vietas, prisotinti Lie- tuvos rinką prekėmis. Prekybos už konvertuojamą valiutą išvystymas yra lemia-

ma sąlyga siekiant sumažinti Lietuvos ūkio priklausomybę nuo TSRS žaliavų šaltinių.

Vyriausybė sieks išsaugoti glaudžius ekonominius ryšius su TSRS, jos respublikomis ir įmonėmis, dalyvauti bendroje rinkoje, nevaržomoje dirbtinių apribojimų. Lietuva bus suinteresuota išlaikyti susiklosčiusius ryšius perkant iš TSRS žaliavas, jas perdirbant ir parduodant TSRS dalį pagamintų produkcijos. Vyriausybė dėmesį skirs taip pat Baltijos rinkos palaikymui, tiesioginių prekių rinkos mainų plėtojimui.

Vienas svarbiausių Vyriausybės uždavinių yra įgyvendinti efektyvią *socialinės saugos sistemą*. Socialinė reforma apima jau priimtus ir pradėtus taikyti įstatymus, taip pat papildomai rengiamų įstatymų bei normatyvinių aktų projektus. Sutinkamai su Gyventojų užimtumo įstatymu įkurta Lietuvos darbo birža, formuojamas užimtumo fondas. 1991 metais bus sukurta gyventojų užimtumo sistema, darbo santykiai rinkoje bus grindžiami darbuotojų, darbdavių ir valstybės susitarimais, užtikrinančiais darbuotojams minimalaus apmokėjimo už darbą, darbo laiko, atostogų ir kitas garantijas.

Gyventojų pajamų garantijos pirmame kainų kėlimo etape sprendžiamos kompensuojant papildomas jų išlaidas - didinant darbo užmokestį, pensijas, stipendijas ir kitas fiksuotas išmokas bei taikant socialines pašalpas. Antrame etape gyventojų pajamos bus remiamos pagal Gyventojų pajamų garantijų įstatymą. Nuo 1990 m. spalio 1 d. padidintos tremtinių, politinių kalinių, karo ir rezistencijos dalyvių senatvės, invalidumo, maitintojo netekimo pensijos, o nuo 1991 m. sausio 1 d. padidinti minimalūs pensijų dydžiai. Daugelio gyventojų netenkina dabartinė pensijų nustatymo tvarka, ir Vyriausybė numato pateikti svarstyti laikiną (3-5 metams) pensijų įstatymą, kuriuo remiantis nuo 1992 m. sausio 1 d. būtų patikslintos visų pensininkų pensijos priklausomai nuo darbo užmokesčio ir darbo stažo. Vyriausybė taip pat įgyvendina priemones šeimoms, auginančioms vaikus, remti, įvairių gyventojų grupių, kurioms reikia socialinės paramos, globai ir rūpybai plėtoti.

Programoje numatyti būdai, kaip spręsti gyventojų apsirūpinimo gyvenamosiomis patalpomis problemas. Palaipsniui valstybė atsakys nuo monopolizuotos butų statybės ir paskirstymo, sudarys gyventojams realias galimybes pagal turimas santaupas pasirinkti ir įsigyti reikalingą būstą. Valstybė turi aprūpinti butais socialiai neapgintas ir ekonomiškai nepajėgias gyventojų grupes.

Pereinamuoju laikotarpiu (1991-1992 m.), kol nėra galimybių patenkinti butų statybos poreikių, eilės kooperatiniais (privatiems) butams statyti, taip pat komunaliniams butams bus sudaromos prie vietos savivaldybių, kurios taps generaliniais statybos užsakovais. Didelė dalis lėšų, gautų pardavus valstybinius butus, bus skirta naujai besistatantiems remti. Kooperatiniais butams statyti leidžiama panaudoti investicines sąskaitas.

Vyriausybė, numato žymiai padidinti lėšas sveikatos apsaugai, nuosekliai didinti darbo apmokėjimą šios srities darbuotojams. Šalia valstybinių bus plečiamas ir privačių gydymo įstaigų tinklas. Vyriausybė sieks įgyvendinti prioritetines priemones, numatytas Nacionalinėje sveikatos koncepcijoje. Numatoma, kad dauguma sveikatos apsaugos išlaidų bus apmokama iš biudžeto ir draudimo fondų.

Vyriausybė kultūros ir švietimo politiką grįs tarptautinėmis kultūrinės veiklos ir bendradarbiavimo nuostatomis, garantuojančiomis asmens, tautinių bendrijų, regionų kultūrinės veiklos laisvę, atmesdama prievartinę ideologinę, politinę ar religinę kultūros reglamentaciją, teigdama pakantumą ir pagarbą, skatindama plačią kultūros savivaldą.

Pagrindinis Vyriausybės kultūros politikos tikslas - atgaivinti ir laiduoti istorinį Lietuvos kultūros tęstinumą, sukuriant šiuolaikišką, krašto kultūrinėmis tradicijomis pagrįstą ir į Europos švietimo sistemą integruotą Lietuvos valstybės mokyklą, sergstint baltiškąją Lietuvos kultūros savastį, skatinant kūrybišką nacionalinės kultūros dialogą su kitomis kultūromis. Vyriausybė biudžeto lėšomis remis nekomercinį meną, atskirus leidinius, meno kolektyvus, kūrybines sąjungas. Valstybė rūpinsis plėtoti ir tautinių mažumų kultūrą.

Vyriausybės regioninė politika ir santykiai su savivaldybėmis formuojami administracinių teritorinių vienetų savivaldos principu. Respublikos administraciniais-teritoriniais vienetais turėtų tapti valsčiai, miestai ir apskritys. Savivaldybių ekonominė bazė pradėta formuoti, priskyrus savivaldybių reguliavimo sferai vietinės reikšmės įmones ir organizacijas. Įgyvendinus valstybinio turto pirminio privatizavimo programą, dalis valstybinių objektų taps savivaldybių nuosavybe. Tokiu būdu susiformuos 2 pakopų valstybinė nuosavybė ir kartu bus sukurtos turtingos prielaidos kompetencijai tarp ministerijų ir miestų bei rajonų valdybų atriboti. Savivaldybės tikrą savarankiškumą įgaus įgyvendinus rinkos ekonomiką, kuri bus pradėta reguliuoti daugiausia piniginiiais svertais.

Vyriausybė, pripažindama ūkio ekologijos prioritetą, numato šalinti ne vien tik pasekmes, bet ir priežastis, dėl kurių teršiama aplinka. Visose ūkio ir veiklos sferose bus skatinama beatliekė ir švari technologija. Pirmiausia tai bus taikoma chemijos, popieriaus pramonės bei energetikos įmonėms.